تەپسىردىكى بەزى شەخسلەرنىڭ قىسقىچە تەجىمىھالى تونۇشتۇرۇلۇشى

ئا

ئابدۇللاھ ئىبنى ئابباس ـــ عبدالله بن عباس

ئابدۇللاھ ئىبنى ئابباس ئىبنى ئابدۇل مۇتتەلىب ئەلقۇرەشى ئەلھاشىمى، (ئەبۇل ئابباس)، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ تاغىسىنىڭ ئوغلى، (قۇرئاننىڭ تەرجىمانى) ۋە (ئىسلام ئۈممىتىنىڭ ئالىمى) دەپ نام ئالغان كاتتا ساھابە، مەككىدە تۇغۇلغان، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن داۋاملىق بىللە بولۇپ دىن ئەھكاملىرىنى پىششىق ئۆگەنگەن، سەھىھ ھەدىسلەرنى رىۋايەت قىلغان، كېيىن تائىفقا جايلىشىپ شۇ يەردە ۋاپات بولغان، ھەزرىتى ئەلى بىلەن بىللە جەمەل ۋە سىففىين جەڭلىرىگە قاتناشقان، ھەدىس كىتابلىرىدا 1660 ھەدىس رىۋايەت قىلغان، بىر كۈن فىقھى، بىر كۈن تەپسىر، بىر كۈن تارىخ بىر كۈن شېئىر، بىر كۈن غازاتلار تارىخى قىلىپ دەرس بەرگەن، ھەزرىتى ئۆمەرگە بىرەر قىيىن مەسىلە دۇچ كەلسە ئىبنى ئابباسنى چاقىرىپ بۇنداق مەسىلىلەرنى سەن بىر تەرەپ قىلىسەن دەپ ئۇنىڭ مەسلىھەتىنى ئالاتتى، ئەستە تۇتۇشتا ئىنتايىن تالانتلىق بولۇپ 80 بېيىتلىق بىر قەسىدىنى بىر ئاڭلاپ يادلىۋالغان، ئۆلۈكلىرىگە قوشاق قېتىپ يىغلىغان ئاياللارنى كۆرسە قوشاقلىرى ماڭا يادا بولۇپ قالمىسۇن دەپ قۇلىقىنى ئېتىۋالاتتى، تەپسىردە ئۇنىڭغا مەنسۇپ قىلىنىپ بىر كىتاب نەشر قىلىنغان بولۇپ ئۇنى بەزى ئەھلى ئىلملەر مۇپەسسىرلەرنىڭ ھەزرىتى ئىبنى ئابباستىن رىۋايەت قىلغان قاراشلىرىنى توپلاپ تۈزگەن، قۇرئاننى تەپسىر قىلىشتا (مەككە مەدرىسىسى) نىڭ ئاساسچىسى. ھىجرەتتىن 3 يىل بۇرۇن (مىلادىيە 619 ـ يىلى) تۇغۇلۇپ ھىجرىيەنىڭ 68 ـ يىلى (مىلادىيە 687 ـ يىلى) ۋاپات بولغان.

ئابدۇللاھ ئىبنى مەسئۇد ـــ عبدالله بن مسعود

ئابدۇللاھ ئىبنى مەسئۇد ئىبنى غافىل ئىبنى ھەبىيب ئەلھۇزەلى، (ئەبۇئابدۇرراھمان)، دەسلەپ مۇسۇلمان بولغان مەككىلىك كاتتا ساھابە، مەككىدە بىرىنچى بولۇپ قۇرئاننى ئۈنلۈك توۋلاپ ئوقۇغان زات، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۆيىدە، سەپەردە ۋە غازاتلىرىدا خىزمىتىدە بولۇپ ئۇنىڭ پۈتۈن مەخپىيەتلىك ۋە سىرلىرىنى ئامانەتلىك بىلەن ساقلىغان، ھەرقانداق ۋاقىتتا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىغا كىرەلەيتتى، داۋاملىق بىللە يۈرەتتى، ھەزرىتى ئۆمەر بىر كۈنى ئۇنىڭغا قاراپ: "ئىلىم بىلەن توشقان كۈپ" دېگەن. ئاتاقلىق قارىي ۋە كاتتا مۇپەسسىر فەقىھ، فىقھىدا ئىمام ئەبۇھەنىيفە ۋەكىللىك قىلغان (كۇفە مەدرىسىسى) نىڭ ئاساسچىسى، تەپسىردىمۇ كۇفە مەدرىسىسىنىڭ ئاساسچىسى ھېسابلىنىدۇ. 848 ھەدىس رىۋايەت قىلغان، ھىجرىيە 32 ـ يىلى (مىلادىيە653 ـ يىلى) ۋاپات بولغان.

ئابدۇللاھ ئىبنى ئۆمەر ـــ عبدالله بن عمر

ئابدۇللاھ ئىبنى ئۆمەر ئىبنى ئەلخەتتاب ئەلئەدەۋى، (ئەبۇئابدۇرراھمان)، ساھابە، ئىسلام تەربىيىسىدە چوڭ بولغان، ئاتىسى بىلەن مەدىنىگە ھىجرەت قىلغان، 60 يىل پەتىۋا بەرگەن، ھەدىس ۋە

www.munber.org

فىقھىدا يېتىلگەن ئالىم، زاھىدلىق بىلەن تونۇلغان، مىڭدىن كۆپرەك قۇلنى ئازاد قىلغان، 2630 ھەدىس رىۋايەت قىلغان، خەلىپە ئوسمان ئۆلتۈرۈلگەندە بەزىلەر ئۇنى خەلىپىلىككە سايلايلى دېگەندە رەت قىلغان، ئافرىقىغا ئىككى قېتىم يۈرۈش قىلغان، مەككىدە ۋاپات بولغان ئاخىرقى ساھابە. ھىجرەتتىن 10 يىل بۇرۇن (مىلادىيە 613 ـ يىلى) تۇغۇلغان، ھىجرىيەنىڭ 73 ـ يىلى (مىلادىيە 692 ـ يىلى) ۋاپات بولغان.

ئابدۇللاھ ئىبنى ئەمر ـــ عبدالله بن عمرو

ئابدۇللاھ ئىبنى ئەمر ئىبنى ئەلئاس ئەسسەھمى ئەلقۇرەشى، ساھابىلار ئىچىدە يېتىشكەن ئالىملاردىن بىرى، ئىبادەتگۈيلىقى بىلەن تونۇلغان، (تۆت ئابدۇللاھ) نىڭ بىرى، جاھىلىيەتتە يېزىشنى ۋە سىريانى تىلىنى بىلەتتى، ئاتىسىدىن بۇرۇن مۇسۇلمان بولغان، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن سۆزلىرىنى يېزىشقا رۇخسەت سورىغان، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامۇ رۇخسەت قىلغان، ئۇ ئىبادەتنى قاتتىق قىلاتتى، ئۇرۇش ـ جەڭلەرگە كۆپ قاتنىشاتتى، ئىككى قىلىچ ئوينىتاتتى، ھەزرىتى مۇئاۋىيە تەرىپىدىن كۇفەگە قىسقا بىر مۇددەت ۋالىي بولغان، يەزىد خەلىپە بولغاندا ئۇنىڭغا بەيئەت قىلىشنى رەت قىلىپ ئەسقەلان دېگەن جايدا ئىستىقامەت قىلغان، 700 ھەدىس رىۋايەت قىلغان، ھىجرەتتىن 7 يىل بۇرۇن (مىلادىيە 616 ـ يىلى) تۇغۇلغان، ھىجرىيەنىڭ 65 ـ يىلى (مىلادىيە 684 ـ يىلى) ۋاپات بولغان.

ئابدۇللاھ ئىبنى زۇبەير ـــ عبدالله بن الزبير (ھىجرىيە 1 ـــ 73 مىلادىيە 622 ـــ 692)

ئابدۇللاھ ئىبنى ئەززۇبەير ئىبنى ئەلئەۋۋام ئەلقۇرەشى، (ئەبۇبەكىر)، قەھرىمان ساھابىلارنىڭ بىرى، زامانىدىكى قۇرەيش پەھلىۋانى، ھىجرەتتىن كېيىن بىرىنچى بولۇپ مەدىنىدە تۇغۇلغان پەرزەنت، خەلىپە ئوسمان دەۋرىدە ئافرىقىنى فەتھى قىلىشقا قاتناشقان، ھىجرىيەنىڭ 64 ـ يىلى يەزىد ئىبنى مۇئاۋىيەنىڭ ۋاپاتىدىن كېيىن ھىجازدا خەلىپىلىكىگە بەيئەت قىلىنغان، 9 يىل خەلىپە بولۇپ مىسىر، ھىجاز، يەمەن، خۇراسان، ئىراق ۋە شامنىڭ كۆپ يەرلىرىگە ھۆكۈمرانلىق قىلغان، مەدىنىنى پايتەخت قىلغان، ئۇمەۋىيلار دۆلىتى بىلەن كۆپ جەڭ قىلغان، ئاخىرى ھەججاج تەرىپىدىن مەككىدە ئۆلتۈرۈلگەن، ئۇ قۇرەيشنىڭ پاساھەتلىك سۆزمەنلىرىدىن ئىدى، بىرىنچى بولۇپ يۇمۇلاق تەڭگە پۇل سوقتۇرغان، ھەدىس كىتابلىرىدا 33 ھەدىس رىۋايەت قىلغان.

ئابدۇللاھ ئىبنى جەھش ـــ عبد الله بن جحش

ئابدۇللاھ ئىبنى جەھش ئىبنى رىئاب ئىبنى يەئمۇر ئەلئەسەدىي، دەسلەپتە مۇسۇلمان بولغان ساھابىلاردىن، باشتا ھەبەشكە كېيىن مەدىنىگە ھىجرەت قىلغان، قوشۇنلارغا قوماندان بولغان، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئايالى ئۇممۇل مۇئمىنىين زەينەب رەزىيەللاھۇ ئەنھانىڭ بىر تۇغقىنى، ئوھۇد جېڭىدە (يەنى ھىجرىيەنىڭ 3 ـ يىلى) شېھىت بولغان، ھەزرىتى ھەمزە بىلەن بىر قەبرىگە دەفنە قىلىنغان.

ئابدۇللاھ ئىبنى كەسىير ـــ عبدالله بن كثير (ھىجرىيە 45 ـــ 120 مىلادىيە 665 ـــ 738)

ئابدۇللاھ ئىبنى كەسىير ئەددارى ئەلمەككى، (ئەبۇسەئىد)، مەشھۇر يەتتە قارىلارنىڭ بىرى، مەككىدە قازى بولغان، ئەسلى پارستىن، مەككىدە تۇغۇلۇپ شۇ يەردە ۋاپات بولغان.

ئابدۇللاھ ئىبنى جەدئان ـــ عبدالله بن جدعان

www.munber.org

ئابدۇللاھ ئىبنى جەدئان ئەتتەيمى، جاھىلىيەت دەۋرىدە تونۇلغان سېخىلارنىڭ بىرى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى پەيغەمبەرلىك كېلىشتىن بۇرۇن كۆرگەن.

ئابدۇللاھ ئىبنى راۋاھە ــ عبدالله بن رواحة

ئابدۇللاھ ئىبنى راۋاھە ئىبنى سەئلەبە ئەلئەنسارى ئەلخەزرەجى، (ئەبۇمۇھەممەد)، كاتتا شائىر ۋە قوماندان ساھابە، جاھىلىيەت دەۋرىدە خەت يېزىشنى بىلەتتى، ئەقەبە بەيئىتىدە 12 ۋەكىلنىڭ بىرى، بەدر ۋە ئۇھۇد قاتارلىق كۆپلىگەن جەڭلەرگە قاتناشقان، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر غازاتقا چىققاندا ئۇنى مەدىنىدە ئورنىدا قويغان، قازا قىلغان ئۆمرىگە ئۇنى بىللە ئېلىپ بارغان، ھىجرىيەنىڭ 8 ـ يىلى مۇئتە غازىتىدا ھەزرىتى زەيد ۋە ھەزرىتى جەئفەردىن كېيىن شېھىت بولغان.

ئابدۇللاھ ئىبنى بۇرەيدە ــ عبد الله بن بريدة (ھىجرىيە 14 ــ 115 مىلادىيە 635 ــ 733)

ئابدۇللاھ ئىبنى بۇرەيدە ئىبنى ئەلھەسىيب ئەلئەسلەمىي، (ئەبۇ سەھل)، قازى، ھەدىس رىۋايەت قىلغۇچىلارنىڭ بىرى كۇفەدە تۇغۇلۇپ مەرۋىگە قازى بولغان.

ئابدۇللاھ ئىبنى مۇبارەك ــ عبدالله بن المبارك (ھىجرىيە 118 ــ 181 مىلادىيە 736 ــ 797)

ئابدۇللاھ ئىبنى مۇبارەك ئىبنى ۋازىھ ئەلھەنزەلى ئەلمەرۋەزى، (ئەبۇئابدۇرراھمان)، خۇراسانلىق، شەيخۇل ئىسلام، ھۆججەت نامىنى ئالغان ھەدىسشۇناس ئالىم، دىيانەتتە ۋە پەزىلەتتە بىلەن تونۇلغان كاتتا زات، تىجارەتچى مۇجاھىد، ئۆمرىنى ھەج، جىھاد ۋە ھەدىس ئۆگىنىش ئۈچۈن سەپەر قىلىپ ئۆتكۈزگەن، سېخىلىق ۋە شىجائەتتە بىلەن تونۇلغان، ئىمام ئەبۇھەنىيفەنىڭ شاگىرتى، بىرىنچى بولۇپ "ئەلجىھاد" كىتابىنى يازغان كىشى، يەنە "ئەررەقائىق" نى يازغان.

ئابدۇللاھ ئىبنى مۇغەففەل ــ عبدالله بن مغفل

ئابدۇللاھ ئىبنى مۇغەففەل ئەلمۇزەنى، ساھابە، ھەزرىتى ئۆمەر تەرىپىدىن بەسرە شەھىرىگە دىنىي ئۆگىتىش ئۈچۈن ئەۋەتىلگەن ئون ئالىمنىڭ بىرى، ھەدىس كىتابلىرىدا 43 ھەدىس رىۋايەت قىلغان. ھىجرىيە 57 ـ ياكى 60 ـ يىلى (مىلادىيە677 ـ يىلى) ۋاپات بولغان.

ئابدۇ شەمس ــ عبد شمس

قۇرەيش قەبىلىسىدىكى ئابدۇ شەمس جەمەتى.

ئابدۇرراھمان ئىبنى ئەۋف ــ عبدالرحمن بن عوف

ئابدۇرراھمان ئىبنى ئەۋف ئىبنى ئابدۇ ئەۋف ئىبنى ئابدۇلھارىس ئەززۇھرى ئەلقۇرەشى، (ئەبۇمۇھەممەد)، كاتتا ساھابە، بۇرۇنلا مۇسۇلمان بولغان ئاقىل، قەيسەر ۋە سېخى زات، جەننەت بىلەن بېشارەتلەنگەن ئون ساھابىنىڭ بىرى، ھەزرىتى ئۆمەر تاللىغان ئالتە كېڭەش ئەزالىرىنىڭ بىرى، ئىسمى ئابدۇل كەئبە ياكى ئەبدۇ ئەمرۇ بولۇپ ئىسلامىيەتتىن كېيىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنى ئابدۇرراھمان دەپ ئاتىغان، مۇسۇلمان بولۇپ بەدر، ئۇھۇد ۋە بارلىق غازاتلارغا قاتناشقان، ئۇھۇد كۈنى يارىلانغان،

www.munber.org

ئاللاھ يولىدا كۆپ پۇل خەجلىگەن باي تىجارەتچى بولۇپ بىر كۈندە ئوتتۇز قۇلنى ئازاد قىلىۋەتكەن، بىر قېتىم 700 تۆگىلىك بۇغداي ۋە ئوزۇقلۇق يۈتكىگەن پۈتۈن بىر كارۋاننى سەدىقە قىلغان، تەبۇك غازىتىغا قاتنىشىدىغان قوشۇننىڭ يېرىمىنى تەييارلىغان، ۋاپات بولۇش ئالدىدا ئاللاھ يولىدا 50 مىڭ ئات ۋە 50 مىڭ تىللا سەدىقە بېرىشنى ۋەسىيەت قىلغان، 65 ھەدىس رىۋايەت قىلغان، ھىجرەتتىن 44 يىل بۇرۇن (مىلادىيە 58 - يىلى) تۇغۇلۇپ مەدىنىدە ھىجرىيە 32 - يىلى (مىلادىيە 652 - يىلى) ۋاپات بولغان.

ئابدۇلمەلىك ئىبنى مەرۋان ـــ عبد الملك بن مروان (ھىجرىيە 26 ـــ 86 مىلادىيە 646 ـــ 705)

ئابدۇلمەلىك ئىبنى مەرۋان ئىبنى ئەلھەكەم ئەلئۇمەۋىي ئەلقۇرەشىي، (ئەبۇل ۋەلىد). سىياسەتچى شۇنداقلا مەشھۇر خەلىپىلەرنىڭ بىرى، مەدىنىدە تۇغۇلۇپ بىلىملىك، ئىبادەتگۈي چوڭ بولغان، 16 يېشىدا خەلىپە مۇئاۋىيە تەرىپىدىن مەدىنىگە ئەمىر بولغان، ئاتىسى ۋاپات بولغاندىن كېيىن خەلىپىلىك 65 - يىلى ئۇنىڭغا يۈتكەلگەن. قابىلىيەتلىك، كۈچلۈك، ھەيۋەتلىك ۋە كەسكىن بولغاچقا مۇسۇلمانلار ئوتتۇرىسىدىكى سىياسىي ماجىرالارنى بىر تەرەپ قىلغان ئۇنىڭ دەۋرىدە بارلىق دۆلەت پۈتۈكلىرىنى پارسچە ۋە رىمچىدىن ئەرەبچىگە يۈتكىگەن، ھەرپلەر چېكىت ۋە ھەرىكەتلەر بىلەن مۇقىمداشقان، ئۇ ئىسلام تارىخىدا تۇنجى بولۇپ تىللا سوقتۇرغان، تەڭگىگە ئەرەبچە نەقىش ئويدۇرغان خەلىپە ھېسابلىنىدۇ. كىشىلەرنىڭ ئاغزىدا: مۇئاۋىيە كەڭ قورساق، ئابدۇلمەلىك كەسكىن دېيىلگەن، ئىمام شەئبىي مۇنداق دەيدۇ: ”قايسىبىر كىشى بىلەن سۆھبەتلەشسەم مېنىڭ ئارتۇقچىلىقىم ئۇنى بېسىپ چۈشىدۇ، پەقەت ئابدۇلمەلىك بىلەن سۆھبەتلەشسەملا مەيلى ھەدىس مەيلى شېئىر بولسۇن ھەرقانداق تېمىدا ئۇ مەندىن ئارتۇق بىلىدۇ“. ئۈزۈكىگە: ”ئىخلاسىم بىلەن ئاللاھقا ئىمان كەلتۈردۈم“ دەپ نەقىش ئويدۇرغان، دەمەشقتە ۋاپات بولغان.

ئاسىيە ـــ آسية

پىرئەۋننىڭ ئايالى مۇسا ئەلەيھىسسالامغا ئىمان ئېيتىپ ئىمانىدا چىڭ تۇرغانلىق سەۋەبى بىلەن پىرئەۋن تەرىپىدىن قىيناپ شېھىت قىلىنغان.

ئاممار ئىبنى ياسىر ـــ عمار

ئاممار ئىبنى ياسىر ئىبنى ئامىر ئەلكىنانى، (ئەبۇل يەقزان)، كاتتا ساھابە، بۇرۇن ئىسلامغا كىرىپ ئىسلامنى ئېلان قىلىپ ئازابلانغانلاردىن، مەدىنىگە ھىجرەت قىلغان، بەدرى ۋە باشقا نۇرغۇن غازاتلارغا قاتناشقان مۇشاۋىر ۋە قەيسەر زات، بىرىنچى بولۇپ ئىسلامدا قۇبا مەسجىدىنى بىنا قىلغان كىشى، خەلىپە ئۆمەر تەرىپىدىن كۇفەگە ۋالىي بولغان، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا: «ئەتتەييىب ئەلمۇتەييەب» دەپ نام بەرگەن، سىففىين جېڭىگە ھەزرىتى ئەلى بىلەن بىللە قاتنىشىپ 93 يېشىدا ئۆلتۈرۈلگەن، 62 ھەدىس رىۋايەت قىلغان، ھىجرەتتىن 57 يىل بۇرۇن (مىلادىيە 567 - يىلى) تۇغۇلغان، ھىجرىيە 37 - يىلى (مىلادىيە 657 - يىلى) سىففىين جېڭىدە ئۆلتۈرۈلگەن.

ئامىر ئەششەئبىي ـــ عامر الشعبي (ھىجرىيە 19 ـــ 103 مىلادىيە 640 ـــ 721)

ئامىر ئىبنى شەراھىيل ئىبنى ئابدۇ زى كىبار ئەلھەمەدانى ئەششەئبى، (ئەبۇئەمرۇ)، تابىئىيلارنىڭ ئەڭ بىلىملىك ئالىملىرىدىن ئىدى، 48 ساھابىدىن ئىلىم ئالغان، ئەستە تۇتۇش قابىلىيىتى ئىنتايىن

www.munber.org

يۇقىرى بولۇپ كۆپ ھەدىس رىۋايەت قىلغان، كۇفەدە تۇغۇلۇپ ئۆسكەن، خەلىپە ئابدۇل مەلىك ئىبنى مەرۋانغا ئەلچى بولۇپ رىمغا بارغان، خەلىپە ئۆمەر ئىبنى ئابدۇلئەزىز تەرىپىدىن قازىلىققا تەيىنلەنگەن. كۇفەدە ۋاپات بولغان.

ئائىشە ـ عائشة

ئائىشە: ھەزرىتى ئەبۇبەكرىنىڭ قىزى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاياللىرىدىن بىرى، ئۇممۇل مۇئمىنىين، ئىسلام ئۇممىتىدىن چىققان دىن ۋە ئەدەبىيات جەھەتتە ئەڭ بىلىملىك ئايال، پاساھەت ۋە بىلىم بىلەن تونۇلغان، خۇتبە ۋە سۆزلىرى مەشھۇر، ھەرقانداق بىر ئەھۋالدا مۇناسىپ شېئىر ئوقۇيالايتتى، ساھابىلار ئۇنىڭدىن دىن ئەھكاملىرىنى ئۆگىنەتتى، (ئۇممۇ ئابدۇللاھ) دەپ كۇنىيە قىلىنغان، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن ھىجرىيەنىڭ 2 ـ يىلى توي قىلغان، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەزرىتى خەدىچەدىن كېيىنكى ئەڭ ئامراق ئايالى، **2210** ھەدىس رىۋايەت قىلغان، خەلىپە ئوسماننى سىياسىي جەھەتتىن تەنقىد قىلغان، كېيىن ھەزرىتى ئوسمان ئۆلتۈرۈلگەندىن كېيىن ئۇنىڭ قىساسىنى ئېلىشنى تەلەپ قىلغان، تۆگە مەۋقەسى دەپ ئاتالغان جەڭگە قوماندانلىق قىلغان، ھىجرەتتىن 9 يىل ئىلگىرى (مىلادىيە **613** ـ يىلى) تۇغۇلغان، ھىجرىيە **58** ـ يىلى (مىلادىيە **678** ـ يىلى) مەدىنىدە ۋاپات بولغان.

ئە

ئىمام ئەبۇھەنىفە ــ أبو حنيفة (ھىجرىيە 80 ــ 150 مىلادىيە 699 ــ 767)

ئىمام ئەبۇھەنىفە: نوئمان ئىبنى سابىت ئەتتەيمى ئەلكۇفى، مۇجتەھىد فەقىھ، مەشھۇر تۆت مەزھەبنىڭ بىرى بولغان ھەنەفىي مەزھەب ئىمامى، كۇفە شەھرىدە ياشىغان، ئەسلى پارس دەپ قارالغان، ئۆمرىنىڭ دەسلەپكى ۋاقىتلىرىدا گەزمال تىجارىتى بىلەن شۇغۇللىنىپ ئىلىم تەھسىل قىلغان، كېيىن ئوقۇتۇش ۋە پەتىۋا بېرىش بىلەن بولغان، سۆز قابىلىيىتى كۈچلۈك، سېخى ۋە كېلىشكەن كىشى ئىدى، شاگىرتلىرى ”ئەلمۇسنەد“ دېگەن كىتابتا ئۇ رىۋايەت قىلغان ھەدىسلەرنى توپلىغان، ”ئەلمەخارىج“ دېگەن كىتابنى شاگىرتى ئەبۇيۇسۇف ئۇنىڭدىن رىۋايەت قىلغان، ”ئەلفىقھۇل ئەكبەر“ ناملىق كىتاب ئۇنىڭغا مەنسۇپ قىلىنغان، ئىراق ۋالىيسى ئۇنى قازىلىققا تەكلىپ قىلغان بولسىمۇ، تەقۋادارلىقىدىن قازىيلىق مەنسەپىنى رەت قىلغان، كېيىن يەنە خەلىپە مەنسۇر تەرىپىدىن قازى بولۇشقا زورلانغان بولسىمۇ رەت قىلىپ تۇرىۋالغاچقا ۋاپاتىغىچە تۈرمىگە سولانغان. باغدادتا ۋاپات بولغان.

ئىمام ئەبۇداۋۇد ــ أبو داود (ھىجرىيە 202 ـ 275 مىلادىيە 817 ــ 889)

ئىمام ئەبۇداۋۇد: سۇلايمان ئىبنى ئەل ئەشئەس ئىبنى ئىسھاق ئىبنى بەشىير ئەلئەزدى ئەسسىجىستانى، (ئەبۇداۋۇد)، مەشھۇر ھەدىس ئالىملىرىدىن، تونۇلغان ئالتە ھەدىس كىتابىنىڭ بىرى بولغان ”سۇنەنى ئەبۇداۋۇد“ تا **4800** ھەدىس توپلىغان. يەنە ”ئەلمەراسىل“، ”كىتابۇززۇھد“، ”ئەلبەئس“ قاتارلىق ئەسەرلەرنى قالدۇرغان.

ئەبۇ كۇرەيب ــ أبو كريب

www.munber.org

ئەبۇ كۇرەيب، ئىسمى: جەمىل ئىبنى كۇرەيب ئەلمۇئافىري، (ئەبۇ كۇرەيب)، پەزىلەتلىك قازىلارنىڭ بىرى، تۇنىستا ياشىغان، قايرۋاندا شەھىرىگە قازىلىق قىلغان.

ئەبۇنەسر ــــ أبو نصر القشيري

ئەبۇنەسر ئەلقۇشەيرى، ئابدۇرەھىم ئىبنى ئابدۇلكەرىم ئىبنى ھاۋازەن ئەلقۇشەيرى، نىشاپۇر ئالىملىرىدىن، ۋەز ـ نەسىھەتلىرى بىلەن داڭق چىقارغان، ”ئەلماقامات ۋەلئاداب“ نى يازغان، ھىجرىيە 514 ـ يىلى (مىلادىيە 1120 ـ يىلى) ۋاپات بولغان.

ئەبۇھەججاج ئەلمىززى ــ أبو الحجاج المزي (ھىجرىيە 654 ــ 742 مىلادىيە 1256 ــ 341)

ئەبۇل ھەججاج ئەلمىززى، يۇسۇف ئىبنى ئابدۇرراھمان ئىبنى يۇسۇف، جامالۇددىن، ئۆز زامانىدىكى شام مۇھەددىسى، لۇغەت ۋە ھەدىس ئىلمىدە يېتىشكەن ئالىم، 34 تومدا بېسىلغان ”تەھزىيبۇلكامال في ئەسمائىررىجال“، يەنە ”تۇھفەتۇل ئەشراف“، ”ئەلمەنھەجۇل ئەھمەد“ قاتارلىق نۇرغۇن ئەسەرلەرنى يازغان.

ئەبۇئۇبەيدە ئىبنۇل جەرراھ ــــ أبو عبيدة بن الجراح

ئەبۇئۇبەيدە ئىبنۇل جەرراھ، ئامىر ئىبنى ئابدۇللاھ ئىبنۇل جەرراھ ئىبنى ھىلال ئەلفەھرى ئەلقۇرەشى، ساھابە، شام دىيارىنى فەتھى قىلغان ھەربى قوماندان، جەننەت بىلەن بېشارەت بېرىلگەن ئون كىشىنىڭ بىرى، (ئەمىينۇل ئۇممە) دەپ نام ئالغان، بۇرۇن ئىسلامغا كىرىپ بارلىق غازاتلارغا قاتناشقان، ئۇھۇد كۈنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ پېشانىسىگە تەككەن ئوقنى چىشى بىلەن چىشلەپ چىقارغاندا ئالدى ئىككى چىشى چۇشۇپ كوماك بولۇپ قالغان، ھىجرىيەنىڭ 18 ـ يىلى (مىلادىيە 639 ـ يىلى) ۋابا كېسىلىدە ئۆلۈپ كەتكەن.

ئەبۇبۇردە ــ أبو بردة

ئەبۇبۇردە، ئامىر ئىبنى ئەبى مۇسا ئابدۇللاھ ئىبنى قەيس ئەلئەشئەرى، تابىئى، كۇفەنىڭ قازىسى، ھىجرىيە 103 ـ يىلى (مىلادىيە 721 ـ يىلى) ۋاپات بولغان.

ئەبۇ جەئفەر ئەررازىي ــ أبو جعفر الرازي

مۇھەممەد ئىبنى ئىبراھىم ئىبنى مۇھەممەد، ئەبۇ جەئفەر ئەررازىي، ھەنەفىي مەزھەب ئالىملىرىنىڭ كاتتىسى، ئەسلى رەي شەھىرىدىن بولۇپ مەۋسىل شەھرىدە تۇرۇپ نام چىقارغان، فىقھىدا بىرقانچە ئەسەرلەرنى يېزىپ قالدۇرغان.

ئەبۇشۇرەيھ ــ أبو شريح العدوي

ئەبۇشۇرەيھ ئەلخۇزائىي ئەلئەدەۋى، ئىسمى خۇۋەيلىد ئىبنى ئەمرۇ، مەككە فەتھىدە بايراق كۆتەرگەن ساھابە، ھىجرىيە 68 ـ يىلى مەدىنىدە ۋاپات بولغان.

ئەبۇمۇسا ــ أبو موسى

www.munber.org

ئەبۇ مۇسا ئابدۇللاھ ئىبنى قەيس ئىبنى سەلىيم ئەلئەشئەرى، كاتتا ساھابە. ھىجرىيەنىڭ 42 ـ ياكى 44 ـ يىلى ۋاپات بولغان.

ئەبۇرىغال ــ أبو رغال

ئەبۇرىغال: قىسىي ئىبنى مۇنەببىھ ئىبنى ئەننۇبەيت ئىبنى يەقدۇم، (ئەبۇرىغال)، جاھىلىيەتتە ئۆتكەن بىر شەخس، ئىسمى ۋە نەسەبى ھەققىدە خىلمۇخىل سۆزلەر بولغان، بەزىلەر ئۇنى ئەپسانىۋىي شەخس بولۇش ئېھتىمالى كۈچلۈك دەپ قارىغان، ھەبەشلەر مەككىگە ھۇجۇم قىلغاندا ئۇ ھەبەشلەر قوشۇنىغا يول باشلىغۇچى بولغان ھەمدە ئۇلار بىلەن بىللە ھالاك بولغان، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭ قەبرىسىدىن ئۆتكەندە قەبرىسىگە تاش ئاتقان بولغاچقا ئۇنىڭ قەبرىسىدىن ئۆتكەندە تاش ئېتىش سۈننەت بولۇپ قالغان دېيىلگەن، ھىجرەتتىن 50 يىل بۇرۇن (مىلادىيە 575 ـ يىلى) ۋاپات بولغان.

ئەبۇئەمرۇ ئەددانى ــ أبو عمر الداني (ھىجرىيە 371 ــ 444 مىلادىيە 981 ــ 1053)

ئەبۇئەمرۇ ئەددانى، ئوسمان ئىبنى سەئىيد ئىبنى ئوسمان، ئەندەلۇستىكى دانىيەدىن، تەپسىر، قىرائەتلەر ۋە ھەدىس ئىلمىدە يېتىشكەن كاتتا ئالىم، يازغان ئەسەرلىرى يۈزدىن ئاشىدۇ، يەتتە خىل قىرائەتتە (ئەتتەيسىير) قاتارلىق كۆپلىگەن ئەسەرلىرى بار.

ئەبۇئەسۋەد ــ أبو الأسود

ئەبۇل ئەسۋەد ئەددۇئەلى: ئىسمى زالىم ئىبنى ئەمرۇ ئىبنى سۇفيان ئىبنى جەندەل ئەددۇئەلى، تابىئىي، لۇغەتشۇناس، ھازىر جاۋاب ئەدەبىياتچى فۇقەھالاردىن، بەزىلەر ئۇنى نەھۋى ئىلمىنىڭ قۇرغۇچىسى دەپ قارىغان، خەلىپە ئۆمەر زامانىدا بەسرىگە جايلاشقان، خەلىپە ئەلى ئىبنى ئەبى تالىب تەرىپىدىن بەسرىگە ئەمىر بولغان ۋە خاۋارىجلارغا قارشى قوشۇن تارتقان، قۇرئاننى قوغداش ئۈچۈن زىۋەر، زىر ، پەش ۋە دوپش قاتارلىق بەلگىلەرنى قويغان، بەزىلەر ئۇنى بىرىنچى بولۇپ قۇرئانغا چېكىت قويغان ئالىم دەپ قارىغان، ئۇنىڭ شېئىر دىۋانى نەشر قىلىنغان، ھىجرەتتىن بىر يىل بۇرۇن (مىلادىيە 605 ـ يىلى) تۇغۇلۇپ ھىجرىيە 69 ـ يىلى (مىلادىيە 688 ـ يىلى) ۋاپات بولغان.

ئەبۇئۇمامە ئەلباھىلى ــ أبو أمامة الباهلي

ئەبۇئۇمامە ئەلباھىلى، ئىسمى سادا ئىبنى ئەجلان ئىبنى ۋەھب، ساھابە، ھەزرىتى ئەلى بىلەن سىففىيندە بىللە بولغان، سەھىھەيندە 250 ھەدىس رىۋايەت قىلغان، ھىجرىيە 81 ـ يىلى (مىلادىيە 700 ـ يىلى) ۋاپات بولغان بولۇپ، شامدا ئەڭ ئاخىرى ۋاپات بولغان ساھابە ھېسابلىنىدۇ..

ئەبۇششەئسائ ــ أبو الشعثاء (ھىجرىيە 21 ــ 93 مىلادىيە 642 ــ 712)

ئەبۇششەئسائ، جابىر ئىبنى زەيد ئەلئەزدى ئەلبەسرى، تابىئى ۋە كاتتا فەقىھ، ھەزرىتى ئىبنى ئاببا سنىڭ شاگىرتى، ۋاپات بولغان كۈنى قاتادە: بۈگۈن ئىراق ئەھلىنىڭ ئەڭ بىلىملىكى ئۆلدى دېگەن.

ئىمام ئەبۇشامە ــ إمام أبو الشامة

www.munber.org

ئابدۇرراھمان ئىبنى ئىسمائىل ئىبنى ئىبراھىم ئەلمەقدىسى، ھەدىسشۇناس، كاتتا فەقىھ. ھىجرىيەنىڭ 665 ـ يىلى ۋاپات بولغان.

ئەبۇنەسر ــ أبو نصر إسماعيل بن حماد الجوهري

ئەبۇنەسر ئىسمائىل ئىبنى ھەمماد ئەلجەۋھەرى، تېگى فارابىيلىق، لۇغەتشۇناس ئالىم، مەشھۇر ”ئەسسىھاھ“ دېگەن ئەسەرنىڭ مۇئەللىپى، بىرىنچى بولۇپ ئۇچۇشقا ئۇرۇنغان كىشى بولۇپ ھىجرىيەنىڭ 293 ـ يىلى (مىلادىيە 1003 ـ يىلى) ياغاچتىن ياسىغان ئىككى قانىتى بىلەن سەكرەپ ئۆلگەن.

ئەبۇئەلى ــ أبو علي الفارسي (ھىجرىيە 288 ــ 377 مىلادىيە 900 ــ 987)

ئەلھەسەن ئىبنى ئەھمەد ئىبنى ئابدۇلغاففار ئەلفارىسى، (ئەبۇئەلى)، كاتتا تىلشۇناس، ئىراندا تۇغۇلغان، كېيىن بەغداد ۋە باشقا كۆپ يۇرتلارنى كەزگەن، يەتتە قىرائەتتە ”ئەلھۆججە“، ”جەۋاھىرۇننەھۋى“، ”ئەلئەۋامىل“ ۋە ”ئەتتەزكىرە“ قاتارلىق كىتابلارنى يازغان.

ئەبۇ جەئفەر ئەررازىي ــ أبو جعفر الرازي

مۇھەممەد ئىبنى ئىبراھىم ئىبنى مۇھەممەد، ئەبۇ جەئفەر ئەررازىي، ھەنەفىي مەزھەب ئالىملىرىنىڭ كاتتىسى، ئەسلى رەي شەھىرىدىن بولۇپ مەۋسىل شەھرىدە تۇرۇپ نام چىقارغان، فىقھدا بىرقانچە ئەسەرلەرنى يېزىپ قالدۇرغان.

ئەبۇ ۋائىل ــ أبو وائل

ئەبۇ ۋائىل بەكىر ئىبنى بەتاھ، شائىر.

ئەبۇتەلھە ئەلئەنسارى ــ أبو طلحة الأنصاري

ئەبۇتالھە ئەلئەنسارى، زەيد ئىبنى سەھل ئىبنى ئەلئەسۋەد ئەننەجارى، ساھابە، جاھىلىيەت ۋە ئىسلام دەۋرىدە كۆزگە كۆرۈنگەن قەيسەر مەرگەنلەرنىڭ بىرى، ئەقەبە بەيئىتىگە ۋە بارلىق غازاتلارغا قاتناشقان. ئاۋازى بەك ئۈنلۈك بەلغاچقا ھەدىستە: «ئەبۇتالھەنىڭ قوشۇندىكى ئاۋازى مىڭ ئەسكەردىن ياخشىراق» دېيىلگەن. ھىجرەتتىن بۇرۇن 36 يىل (مىلادىيە 585 ـ يىلى) تۇغۇلغان، ھىجرىيە 34 ـ يىلى (مىلادىيە 654 ـ يىلى) ۋاپات بولغان.

ئەبۇززىناد ــ أبو الزناد

ئەبۇززىناد، ئابدۇللاھ ئىبنى زەكۋان ئەلقۇرەشى ئەلمەدەنى، مەدىنە ئىماملىرىنىڭ بىرى، كاتتا ھەدىس ئالىمى، سۇفيان ئۇنى ھەدىستە ئەمىرىلمۇئمىنىين دەپ ئاتىغان. ھىجرىيە 131 ـ يىلى (مىلادىيە 748 ـ يىلى) ۋاپات بولغان.

ئەبۇيەئلا ــ أبو يعلى أحمد بن علي بن المثنى الموصلي

www.munber.org

ئەبۇيەئلا، ئەھمەد ئىبنى ئەلى ئىبنى ئەلمۇسەننە ئەتتەمىيمى ئەلمەۋسىلى، ھەدىسشۇناس ئالىم، (ئەلمۇئجەم) ۋە چوڭ ـ كىچىك ئىككى (ئەلمۇسنەد) كىتابى بار. ھىجرىيە 307 ـ يىلى (مىلادىيە 919 ـ يىلى) ۋاپات بولغان.

ئەبۇقىلابە ــ أبو قلابة

ئەبۇقىلابە: ئابدۇللاھ ئىبنى زەيد ئىبنى ئەمر ئەلجىرمى، مەشھۇر تابىئىي ئالىم، زاھىد، ھەدىسشۇناس، قازىلىققا تەكلىپ قىلىنغانلىقى ئۈچۈن شامغا قاچقان، ھىجرىيە 104 ـ يىلى (مىلادىيە 722 ـ يىلى) ۋاپات بولغان.

ئەبۇئىسھاق ــ أبوإسحاق السبيعي (ھىجرىيە 33 ـ 127 مىلادىيە 653 ـ 745)

ئەبۇئىسھاق: ئەمرۇ ئىبنى ئابدۇللاھ ئەسسەبىيئىي ئەلھەندانىي ئەلكۇفىي، (ئەبۇئىسھاق) ھىجرىيە 33 ـ يىلى (مىلادىيە 653 ـ يىلى) تۇغۇلغان. كاتتا تابىئىي ئالىم، زامانىدىكى كۇفە ئەللامىسى، ئۇ ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنى كۆرگەن بولۇپ 40 قا يېقىن ساھابىدىن ھەدىس رىۋايەت قىلغان، شۇنداقلا فۇتۇھاتلارغا قاتناشقان مۇجاھىد. ھىجرىيەنىڭ 127 ـ يىلى (مىلادىيە 745 ـ يىلى) ۋاپات بولغان.

ئەبۇددۇھا ــ أبو الضحى

ئەبۇددۇھا: مۇسلىم ئىبنى سۇبەيھ ئەلكۇفى، تابىئىي. ھىجرىيە 100 ـ يىلى ۋاپات بولغان.

ئەبۇبەكرى سىددىق ــ أبو بكر الصديق

ئەبۇبەكرى سىددىق، ئابدۇللاھ ئىبنى ئەبى قۇھافە ئوسمان ئىبنى ئامىر ئىبنى كەئب ئەتتەيمى ئەلقۇرەشى، (مىلادىيە 569 ـ يىلى) مەككىدە تۇغۇلغان، ئەرلەردىن تۇنجى بولۇپ ئىمان ئېيتقان كىشى، شۇنداقلا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھىجرەتتىكى ھەمراھى ۋە ۋاپاتىدىن كېيىنكى خەلىپىسى. جەننەت بىلەن بېشارەت بېرىلگەن ئون ساھابىنىڭ تۇنجىسى، ئىسلامدىن بۇرۇنمۇ كاتتا زاتلارنىڭ يەنى قۇرەيشنىڭ كاتتىلىرىدىن بولغان، ئۇ ئەرەبلەرنىڭ نەسەبلىرى، قەبىلىلىرى، تارىخى ۋە قائىدە يوسۇنلىرىنى بىلىشتە يېتىشكەن ئالىم ھېسابلىنىدۇ. ئەينى زاماندا ئەرەبلەر ئۇنى قۇرەيش ئالىمى دەپ ئاتىشاتتى. جاھىلىيەت دەۋرىدىلا ھاراقنى ھارام قىلىپ ئىچمىگەن، ئىسلامدىن كېيىنمۇ تۆھپىسى زور بولغان، نۇرغۇنلىغان چوڭ ئىشلارنى قىلغان، كۆپ جىھادلارغا قاتناشقان، ئەڭ قېيىن كۈنلەرگىمۇ سەۋر قىلىپ بەرداشلىق بەرگەن، پۈتۈن مال ـ مۈلكىنى ئىسلام ئۈچۈن سەرپ قىلغان، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋاپات بولغان كۈنى خەلىپىلىككە بەيئەت قىلىنغان، خەلىپە بولغاندىن كېيىن زاكات بەرمەي تۇرۇۋالغان مۇرتەدلەرگە قارشى ئۇرۇش قىلغان، ئۇنىڭ دەۋرىدە شام يۇرتلىرى ۋە ئىراقنىڭ كۆپ قىسمى پەتھ قىلىنغان، ئەپۇچان، رەھىمدىللىقى بىلەن تونۇلغان پاساھەتلىك قەيسەر باتۇر پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى ئىسرائ ۋەقەسىدە ۋە باشقا ھەرقانداق ئەھۋاللاردا تەستىقلاپ سۆزىگە ئىشەنگەنلىكى ئۈچۈن "ئەسسىددىق" دەپ نام ئالغان. ئىككى يىل ئۈچ يېرىم ئاي خەلىپە بولغان ھەدىس كىتابلىرىدا 142 ھەدىس رىۋايەت قىلغان، ھىجرىيەنىڭ 13 ـ يىلى (مىلادىيە 633 ـ يىلى) مەدىنىدە ۋاپات بولغان ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىغا دەپنە قىلىنغان.

www.munber.org

ئەبۇزەر ــ أبو ذر

ئەبۇزەر ئەلغىفارىي، جۇندۇب ئىبنى جەنادە ئىبنى سۇفيان ئىبنى ئۇبەيد، (ئەبۇزەر)، (ئۆزىنىڭ ۋە دادىسىنىڭ ئىسمىدا ئىختىلاپ بار) بۇرۇن ئىسلامغا كىرگەن زاھىد ساھابە، بىرىنچى بولۇپ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ئىسلام سالىمىنى قىلغان، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ۋاپاتىدىن كېيىن شامغا كۆچۈپ كەتكەن، سەھىھەيندە 281 ھەدىس رىۋايەت قىلغان، خەلىپە ئوسمان دەۋرىدە نامراتلارنى بايلارنىڭ مېلىنى تەڭ خەجلەشكە چاقىرىپ خەلىپە ئوسمانغا شىكايەت قىلغانلىقى ئۈچۈن ئۇنى مەدىنە سىرتىغا چىقىرىۋەتكەن، ئۇ ئىنتايىن سېخى بولۇپ ۋاپات قىلغاندا ئۆيىدە كەپەنگە ئىشلەتكۈدەكمۇ بىر نەرسە تېپىلمىغان، ھىجرىيە 32 ـ يىلى (مىلادىيە 652 ـ يىلى) ۋاپات بولغان.

ئەبۇسەئىد ئەلخۇدەرى ــ أبو سعيد الخدري

ئەبۇسەئىد ئەلخۇدەرى، سەئد ئىبنى مالىك ئىبنى سىنان ئەلخەزرەجى ئەلئەنسارى، (ئەبۇسەئىد)، كۆپ ھەدىس رىۋايەت قىلغان يەتتە ساھابىنىڭ بىرى بولۇپ 1170 ھەدىس رىۋايەت قىلغان، ئۇ داۋاملىق پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن بىللە يۈرەتتى، 12 غازاتقا قاتناشقان، ھىجرىيە 74 ـ يىلى (مىلادىيە 693 ـ يىلى) مەدىنىدە ۋاپات بولغان.

ئەبۇددەرداﺋ ــ أبو الدرداء

ئەبۇددەرداﺋ، ئۇۋەيمىر ئىبنى مالىك ئىبنى قەيس ئىبنى ئۇمەييە ئەلئەنسارى ئەلخەزرەجى، (ئەبۇددەرداﺋ)، مەشھۇر زاھىد ۋە قەيسەر ساھابە، ئىسلامىيەتتىن ئىلگىرى مەدىنىدە تىجارەتچى ئىدى، كېيىن ئىبادەت بىلەن بولغان، ئىسلامىيەتتىن كېيىن قەيسەرلىكى ۋە ئىبادەتگۇيلىقى بىلەن تونۇلغان دانىشمەن ئالىم، ھەدىستە: «ئۇۋەيمىر ئۈممىتىمنىڭ ھەكىمى» دېيىلگەن، خەلىپە ئۆمەر تەرىپىدىن دەمەشىقكە قازى بولغان، ئۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام دەۋرىدە قۇرئاننى يادلىغان قارى ساھابىلارنىڭ بىرى، ھەدىس كىتابلىرىدا 179 ھەدىس رىۋايەت قىلغان، ھىجرىيە 32 ـ يىلى (مىلادىيە 652 ـ يىلى) شامدا ۋاپات بولغان.

ئەبۇ ئەييۇب ئەلئەنسارىي ــ أبو أيوب الانصاري

ئەبۇ ئەييۇب ئەلئەنسارىي: ئىسمى خالىد ئىبنى زەيد ئىبنى كۇلەيب ئىبنى سەئلەبە، ئەبۇئەييۇب ئەلئەنسارىي دېگەن نام بىلەن تونۇلغان. ساھابە، ئەقەبە بەيئىتى، بەدر، ئۇھۇد، خەندەك ۋە باشقا بارلىق غازاتلارغا قاتناشقان. قەيسەر، شىجائەتلىك، تەقۋادار، جىھاد ۋە غازاتقا ئامراق زات ئىدى، ئۇمەۋىيلەر دەۋرىگىچە ياشىغان، مەدىنىدىن شامغا بارغان، كېيىن خەلىپە مۇئاۋىيەنىڭ ئوغلى يەزىد زامانىدا قۇستانتىنىييە (ھازىرقى ئىستانبۇل) گە يۈرۈش قىلغاندا ئەبۇئەييۇب ئۇنىڭ بىلەن بىللە ئاتلانغان، بارلىق جەڭلەرگە قاتناشقان، كېيىن ئاغرىپ قالغاندا جەسىتىنى دۈشمەن ئارقا سېپىگە ئىچكىرىلەپ ئەكىرىپ دەفنە قىلىشنى ۋەسىيەت قىلغان، شۇڭا ھىجرىيە 52 ـ يىلى (مىلادىيە 672 ـ يىلى) ۋاپات بولغاندا قۇستانتىنىييە قەلئەسىنىڭ ئاستىدا بىر جايغا كۆمۈلگەن، ھازىر ئۇنىڭ قەبرىسى ئىستانبۇلدا مەشھۇر. ھەدىس كىتابلىرىدا 155 ھەدىس رىۋايەت قىلغان.

www.munber.org

ئەبۇھۇرەيرە ـــ أبو هريرة

ئەبۇھۇرەيرە، دەۋس قەبىلىسىدىن، كۇنيىتى بىلەن تونۇلغان، ئىسمى ئابدۇراھمان ئىبنى ساخر دېيىلگەن، ھىجرىيەنىڭ 7 ـ يىلى مۇسۇلمان بولۇپ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىدىن ئايرىلمىغان، ئەڭ كۆپ ھەدىس يادلىغان ۋە رىۋايەت قىلغان ساھابە، ئۇنىڭ ھەدىس كىتابلىرىدا جەمئى 5374 ھەدىسى بار، بۇ ھەدىسلەرنى ھەزرىتى ئەبۇھۇرەيرەدىن 800 گە يېقىن ساھابە ۋە تابىئىي رىۋايەت قىلغان، مەدىنىگە بىر مۇددەت ئەمىر بولغان، خەلىپە ئۆمەر ئۇنى بەھرەينگە ۋالىي قىلغان، پەتىۋامۇ بەرگەن، ھىجرىيەنىڭ 59 ـــ يىلى (مىلادىيە 679 ـ يىلى) مەدىنىدە ۋاپات بولغان.

ئەبۇ مۇسا ـــ أبو موسى

ئەبۇ مۇسا: ئابدۇللاھ ئىبنى قايس ئىبنى سەلىيم ئەلئەشئەرى، كاتتا ساھابە. ھىجرىيە 42 ـ ياكى 44 ـ يىلى ۋاپات بولغان.

ئەتا ـ عطاء بن أبي رباح (ھىجرىيە 27 ـــ 114 مىلادىيە 647 ـــ 732)

ئەتا ئىبنى ئەبى راباھ: ئەتا ئىبنى ئەسلەم ئىبنى سافۋان، قارا تەنلىك قۇل، مەشھۇر تابىئىي، فىقھى ۋە زاھىدلىق بىلەن تونۇلغان كاتتا ئالىم، كۆپ ھەدىس رىۋايەت قىلغان، يەمەندە تۇغۇلۇپ مەككىدە ياشاپ ئالەمدىن ئۆتكەن، ئۆز ۋاقتىدا مەككىدە پەتىۋا بېرىش ئەتا بىلەن مۇجاھىد ئىككىيلەنگە قالغان.

ئەتىييە ـــ عطية العوفي

ئەتىييە ئەلئۇفى: ئەتىييە ئىبنى سەئىد ئىبنى جانادە ئەلئۇفى ئەلجەدەلى ئەلقايسى ئەلكۇفى، (ئەبۇل ھەسەن)، ھەدىس راۋىيلىرىنىڭ بىرى، ھەججاج دەۋرىدە ھەزرىتى ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا تىل تەككۈزۈشنى رەت قىلغانلىقى ئۈچۈن قېچىپ كېتىپ خۇراسانغا جايلاشقان، كېيىن باشقا ۋالىي دەۋرىدە كۇفىگە قايتىپ كەلگەن، مۇھەددىسلار ئۇنىڭ رىۋايەت قىلغان ھەدىسلىرىنى (زەئىپ) دەپ قارىغان. ھىجرىيە 111 ـ يىلى (مىلادىيە 729 ـ يىلى) ۋاپات بولغان.

ئەتا ئەلخۇراسانى ـــ عطاء الخراساني (ھىجرىيە 50 ـــ 135 مىلادىيە 670 ـــ 752)

ئەتا ئەلخۇراسانى، ئەتا ئىبنى مۇسلىم ئىبنى مەيسەرە ئەلخۇراسانى، كاتتا مۇپەسسىر، ھەدىس رىۋايەت قىلغان، بەيتۇل مەقدىسكە جايلىشىپ قالغان، ئۇ غازاتقا قاتنىشىپ كېچىدە كۆپ تەھەججۇد ئوقۇيتى، "ئەتتەپسىر"، "ئەنناسىخ ۋەلمەنسۇخ" قاتارلىق ئەسەرلەرنى قالدۇرغان.

ئەجەم ـــ الأعجم

ئەرەبلەردىن باشقا مىللەتلەر، خۇسۇسەن پارسلار.

ئەدىي ئىبنى نەججار ـــ عدي بن النجار

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئانىسىنىڭ چوڭ دادىسى.

www.munber.org

ئەدىي ئىبنى ھاتەم ــ عدي بن حاتم

ئەدىي ئىبنى ھاتەم ئىبنى ئابدۇللاھ ئىبنى سەئد ئىبنى ئەلھەشرەج ئەتتائى، (ئەبۇۋەھب)، قوماندان ساھابىلەرنىڭ بىرى، ئىسىل، سېخى بەگزادە، تاي قەبىلىسىنىڭ جاھىلىيەت ۋە ئىسلام دەۋرىدىكى باشلىقى، سېخىلىقتا داڭق چىقارغان ھاتەم تائىنىڭ ئوغلى، دەسلەپتە خرىستىئان بولغان، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭ سىڭلىسىنى ئازاد قىلىۋەتكەندىن كېيىن ھىجرىيەنىڭ 9 ـ يىلى مۇسۇلمان بولغان، ئىراقنى فەتھى قىلىشقا ۋە شام تەرەپتىكى كۆپلىگەن غازاتلارغا قاتناشقان، 66 ھەدىس رىۋايەت قىلغان، 100 يىلدىن ئارتۇق ئۆمۈر كۆرگەن. ھىجرىيەنىڭ 68 ـ يىلى (مىلادىيە 687 ـ يىلى) ۋاپات بولغان.

ئەرەفات ــ عرفات

ئەرەفات مەككىگە ئون نەچچە كىلومېتىر كېلىدىغان جايدىكى تاغنىڭ ئىسمى، ھاجىلار ھىجرىيە يىلى زۇلھەججە ئېيىنىڭ 9 ـ كۈنى شۇ تاغ ئۈستىدە ۋە ئەتراپىدا تۇرىدۇ.

ئەزرائىل ــ عزرائيل

ئەزرائىل: ئۆلۈمگە مۇۋەككەل پەرىشتە بولۇپ بەندىلەرنىڭ جېنىنى قەبزى قىلىش ۋەزىپىسى بار.

ئەزل قىلىش ــ العزل

ئەر كىشىنىڭ ئايالىنىڭ ھامىلدار بولۇپ قېلىشىدىن ساقلىنىشى ئۈچۈن مەنيىنى سىرتقا چىقىرىۋېتىش دېمەك.

ئەسرام ــ الأثرم

ئەلئەسرام: ئەھمەد ئىبنى مۇھەممەد ئىبنى ھانىئ ئەتتائىي ئەلئەسرام، (ئەبۇ بەكىر)، ھەدىسشۇناس ئالىم، ئىمام ئەھمەدنىڭ شاگىرتى، ”ئىلەلۇل ھەدىس“، ”ئەسسۇنەن“ ۋە ”ناسىخۇل ھەدىس ۋە مەنسۇخى“ دېگەن كىتابلىرى بار.

ئەسۋەد ــ الأسود بن سريع

ئەسۋەد ئىبنى سەرىيئ، ساھابە.

ئەسمائ بىنتى يەزىد ئىبنى ئەسسەكەن ــ أسماء بنت يزيد بن السكن

ئەسمائ بىنتى يەزىد ئىبنى ئەسسەكەن ئەلئەنسارىييە ئەلئەۋسىييە، (ئۇممۇسەلەمە)، ئەرەب ئاياللىرى ئىچىدىن چىققان قەيسەر، شىجائەتلىك ناتىق ئايال، ”ئاياللارنىڭ خەتىبى“ دەپمۇ نام ئالغان، ھىجرەتنىڭ بىرىنچى يىلى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىغا بېرىپ ئۇنىڭغا بەيئەت قىلىپ ھەدىس ئاڭلىغان، 13 ـ يىلى يەرمۇك غازىتىغا قاتناشقان، مۇجاھىدلارغا ئوزۇق يەتكۈزۈپ، يارىدارلارنى تېڭىپ تۆھپە قوشقان، جەڭ قاتتىق كەسكىنلىشىپ كەتكەندە قولىغا چېدىرنىڭ تۈۋرۈكىنى ئېلىپ رىملىقلاردىن توققۇزنى ئۇرۇپ يىقىتقان، سەھىھۇل بۇخارىيدا ئىككى ھەدىس رىۋايەت قىلغان.

www.munber.org

ئەسمائ بىنتى ئەبۇ بەكرــ أسماء بنت أبي بكر

ئەسمائ بىنتى ئەبۇ بەكر ئەسسىددىيق، ھەزرىتى ئەبۇ بەكر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ قىزى، پەزىلەتلىك ساھابە، ھەزرىتى ئائىشە بىلەن ئاتا بىر تۇغقان. ئابدۇللاھ ئىبنى ئەززۇبەير روزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ ئانىسى، زۇبەير ئىبنى ئەلئەۋۋام رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ ئايالى. ئۇنىڭ ئۆزى، ئوغلى، ئېرى، ئاتىسى ۋە چوڭ دادىسىنىڭ ھەممىسى ساھابە. يەرمۇك غازىتىغا ئوغلى ۋە ئېرى بىلەن بىللە قاتناشقان. ئوغلى ئابدۇللاھ مەككىدە ئۆلتۈرۈلگەندىن كېيىن ئەما بولۇپ قالغان. ئۇ ھازىر جاۋاب، فاساھەتلىك شائىرە بولۇپ، ئۇنىڭ زالىم ھەججاج بىلەن قىلىشقان سۆزلىرى مەشھۇردۇر. ئەقلى ـ ھوشى جايىدا 100 يىل ياشىغان. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەككىدىن ھىجرەت قىلغاندا رومىلىنى يىرتىپ ئىككى پارچە قىلىپ تاماق توشىغانلىقى ئۈچۈن ”زاتۇننىتاقەين“ (يەنى ئىككى رومالل‍ىق) دەپ ئاتالغان، 56 ھەدىس رىۋايەت قىلغان.

ئەلى ـ علي بن أبي طالب

ئەلى: ئەلى ئىبنى ئەبۇتالىب ئىبنى ئابدۇل مۇتتەلىب ئەلھاشىمى ئەلقۇرەشى، (ئەبۇل ھەسەن)، (ئەبۇتۇراب)، ئەمىرىلمۇئمىنىين، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ تاغىسىنىڭ ئوغلى، راشىد خەلىپىلەرنىڭ تۆتىنچىسى، ھەزرىتى ئوسماندىن كېيىن خەلىپە بولغان، جەننەت بىلەن بېشارەت بېرىلگەن ئون ساھابىنىڭ بىرى، پاساھەتى، بىلىمى ۋە باتۇرلىقى بىلەن تونۇلغان، ھېكمەتلىك سۆزلىرى توپلىنىپ ”نەھجۇلبەلاغە“ دېگەن ئىسىم بىلەن نەشر قىلىنغان بولسىمۇ بەزىلەر بۇ كىتابنىڭ ئۇنىڭغا مەنسۇپ قىلىنىشىغا گۇمان بىلەن قارىغان، شۇنداقلا ”دىۋانى ئەلى ئىبنى ئەبۇتالىب“ دەپ نەشر قىلىنغان شېئىرلار توپلىمىغىمۇ گۇمان بىلەن قارالغان، 576 ھەدىس رىۋايەت قىلغان. ھىجرىيەنىڭ 40 ـ يىلى (مىلادىيە 661 ـ يىلى) ئابدۇراھمان ئىبنى مۇلجەم دېگەن خاۋارىج تەرىپىدىن ياربدار قىلىنىپ بىر كۈندىن كېيىن كۇفەدە شېھىت بولغان، قەبرىسى نامەلۇم.

ئەلقەمە ــ علقمة

ئەلقەمە ئىبنى قايس ئىبنى ئابدۇللاھ ئىبنى مالىك ئەننەخائىي ئەلھەمەدانىي، (ئەبۇ شىبل)، تابىئىي، زامانىدىكى ئىراق فەقىھى، چىرايى، يۈرۈش ـ تۇرۇشى ۋە پەزىلىتى جەھەتتىن ھەزرىتى ئابدۇللاھ ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا بەكمۇ ئوخشايتتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھايات ۋاقتىدا تۇغۇلۇپ ساھابىلاردىن ھەدىس رىۋايەت قىلغان، سىففىين جېڭىگە قاتناشقان، خوراسانغا فۇتۇھاتقا بارغان، خارەزمدە ۋە مەرۋىدە بىر مۇددەت تۇرغان، كېيىن كۇفەدە جايلىشىپ ھىجرىيەنىڭ 62 ـ يىلى (مىلادىيە 681 ـ يىلى) شۇ يەردە ۋاپات بولغان.

ئەمرى ئىبنى ئەلھەزرامىي ــ عمرو بن الحضرمي

ئەمرى ئىبنى ئەلھەزرامىي، جاھىلىيەت ئەرەبلىرىنىڭ بىرى، ئابدۇللاھ ئىبنى جەھش رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلگەن.

ئەمرۇ ئىبنى سەئىد ــ عمرو بن سعيد (ھىجرىيە 3 ــ 70 مىلادىيە 624 ــ 690)

www.munber.org

ئەمرۇ ئىبنى سەئىيد ئىبنى ئەلئاس ئىبنى ئۇمەييە ئەلقۇرەشى، (ئەبۇئۇمەييە)، پاساھەتلىك بەگلەرنىڭ بىرى، پاساھەتلىكىدىن ئەلئەشدەق دەپ تونۇلغان. خەلىپە مۇئاۋىيە ۋە ئۇنىڭ ئوغلى دەۋرىدە مەككىگە ۋالىي بولغان، خەلىپە ئابدۇلمەلىك ئىبنى مەرۋان تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلگەن.

ئەمرۇ ئىبنى دىينار ــ عمرو بن دينار (ھىجرىيە 46 ــ 126 مىلادىيە 666 ــ 743)

ئەمرۇ ئىبنى دىينار ئەلجۇمەھى ئەلمەككى، (ئەبۇمۇھەممەد)، كاتتا تابىئىي ۋە زامانىدىكى مەككىلىكلەرنىڭ مۇپتىسى. ئەسلى پارس، سانئادا تۇغۇلۇپ مەككىدە ۋاپات بولغان، **500** ھەدىس رىۋايەت قىلغان ئىشەنچلىك ھەدىس ئالىمى.

ئەمر ئىبنى مەيمۇن ــ عمرو بن ميمون

ئەمر ئىبنى مەيمۇن ئەلكۇفى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام زامانىدا ئىسلامغا كىرگەن، لېكىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى كۆرمىگەن، ئىشەنچلىك تابىئىيلارنىڭ بىرى. ھىجرىيەنىڭ **74** ـ يىلى ۋاپات بولغان.

ئەمرۇ ئىبنى ئەلئاس ــ عمرو بن العاص

ئەمرۇ ئىبنى ئەلئاس ئىبنى ۋائىل ئەسسەھمى ئەلقۇرەشى، (ئەبۇئابدۇللاھ)، مىسىرنى فەتھى قىلغان ساھابە، ئەرەبلەردىن چىققان كاتتا قوماندان، ئۇلۇغ سىياسىئۇن ۋە دىپلومات، بۇرۇن ئىسلامغا قاتتىق قارشىلىق كۆرسەتكەن ئىدى، ھۇدەيبىييە توختامنامىسى زامانىدا مۇسۇلمان بولغان، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنى زاتۇسسالاسىل غازىتىغا قوماندان قىلىپ ھەزرىتى ئەبۇبەكرى بىلەن ھەزرىتى ئۆمەرنى ئۇنىڭغا ياردەم بېرىشكە ئەۋەتكەن، كېيىن ئۇمانغا ۋالىي قىلغان، خەلىپە ئۆمەر زامانىدا شامدىكى جىھات قوشۇنلىرىغا قوماندان بولغان، خەلىپە ئۆمەر تەرىپىدىن فەلەستىنگە ۋالىي بولغان، كېيىن مىسىرنى فەتھى قىلغان ۋە مىسىرغا ۋالىي بوغان، خەلىپە ئوسمان ئۇنى ۋالىيلىقتىن ئېلىۋەتكەن، ھەزرىتى ئەلى بىلەن ھەزرىتى مۇئاۋىيە توقۇنۇشى بولغاندا ئۇ ھەزرىتى مۇئاۋىيە تەرىپىدە ئىدى، كېيىن ھەزرىتى مۇئاۋىيە تەرىپىدىن ھىجرىيە **38** ـ يىلى مىسىرغا ۋالىي بولغان، ھەدىس كىتابلىرىدا **38** ھەدىس رىۋايەت قىلغان، ھىجرەتتىن **50** يىل بۇرۇن مىسىر ـ قاھىرەدە (مىلادىيە **574** ـ يىلى) تۇغۇلغان، ھىجرىيە **43** ـ يىلى (مىلادىيە **664** ـ يىلى) ۋاپات بولغان.

ئىمام ئەھمەد ــ أحمد بن حنبل (ھىجرىيە 164 ــ 241 مىلادىيە 780 ــ 855)

ئىمام ئەھمەد: ئەھمەد ئىبنى مۇھەممەد ئىبنى ھەنبەل، مەشھۇر تۆت مەزھەبنىڭ بىرى بولغان ھەنبەلىي مەزھەب ئىمامى، مۇھەددىسلەرنىڭ كاتتىسى، ”ئەززۇھد“ كىتابىنى ۋە مەشھۇر ”ئەلمۇسنەد“ ناملىق ھەدىسلەر توپلىمىنى يېزىپ قالدۇرغان، قۇرئان كەرىم مەخلۇق دېمىگەنلىكى ئۈچۈن خەلىپە ئەلمۇئتەسىم تەرىپىدىن تۈرمىگە سولانغان، ھىجرىيە **241** ـ يىلى (مىلادىيە **855** ـ يىلى) باغدادتا ۋاپات بولغان.

ئەھمەد ئىبنى ئىدرىس ئىبنى ئابدۇرراھمان ــ أحمد ابن إدريس ابن عبد الرحمان

www.munber.org

ئەھمەد ئىبنى ئىدرىس ئىبنى ئابدۇرراھمان ئەلقارافى، ئاتاقلىق شەرىئەتشۇناس ۋە مالىكىي مەزھەب كاتتا فەقىھلىرىنىڭ بىرى. ھىجرىيەنىڭ **684** ـ يىلى ۋاپات بولغان.

ئەۋس ــ الأوس

ئەۋس: خەزرەج قەبىلىسى بىلەن بىرلىكتە مەدىنىدە ياشاپ كەلگەن ئەرەب قەبىلىسىنىڭ نامى، بۇ ئىككى قەبىلە ئىسلام دىنىنىڭ قەد كۆتۈرىشىدە مۇھىم رول ئوينىغانلىقى ئۈچۈن ئۇلارمۇ ئەنسارىلار دەپ ئاتالغان.

ئەۋزائى ــ الأوزاعي

ئابدۇراھمان ئىبنى ئەمر، فىقھى ئىماملىرىنىڭ بىرى. ھىجرىيەنىڭ **157** ـ يىلى ۋاپات بولغان.

ئامىر ئىبنى ئۇسامە، تابىئىي. ھىجرىيە **112** ـ يىلى ۋاپات بولغان.

ئەييۇب ــ أيوب (ھىجرىيە 66 ــ 131 مىلادىيە 685 ــ 748)

ئەييۇب ئىبنى ئەبۇتەمىيمە كيسان ئەسسەختىيانى ئەلبەسرى، (ئەبۇبەكىر)، تابىئىي، زامانىدىكى كاتتا فەقىھلەردىن، ئىبادەتگۈي زاھىد، **800** گە يېقىن ھەدىس رىۋايەت قىلغان ئىشەنچلىك مۇھەددىس.

ئەئمەش ــ الأعمش (ھىجرىيە 61 ــ 148 مىلادىيە 681 ــ 765)

ئەئمەش، سۇلايمان ئىبنى مەھران ئەلئەسەدى، (ئەبۇمۇھەممەد)، ئەلئەئمەش دەپ تونۇلغان، مەشھۇر تابىئىي، قۇرئان ھەدىس بىلىملىرىدە يېتىشكەن ئالىم، كۇفەدە ياشاپ ۋاپات بولغان، **1300** ھەدىس رىۋايەت قىلغان.

ئەنەس ئىبنى مالىك ــ أنس بن مالك

ھەزرىتى ئەنەس: ئەنەس ئىبنى مالىك ئىبنى ئەننەزر ئىبنى زامزام ئەننەجارى ئەلخەزرەجى ئەلئەنسارى، (ئەبۇسۇمامە)، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ خىزمەتچىسى، **2286** ھەدىس رىۋايەت قىلغان، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ دۇئاسى بىلەن ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرگەن. مەدىنىدە توغۇلغان، كېيىن شامغا، ئۇندىن كېيىن بەسرىگە كۆچۈپ ھىجرىيەنىڭ **93** ـ يىلى (مىلادىيە **712** ـ يىلى) بەسرىدە ۋاپات بولغان، ئۇ بەسرىدە ئەڭ ئاخىرى ۋاپات بولغان ساھابە ھېسابلىنىدۇ.

ئەنسارىلار ــ الأنصار

مەدىنە مۇنەۋۋەرەدىكى ئەۋس بىلەن خەزرەج قەبىلىسىدىن ئىسلامنى قوبۇل قىلىپ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى ۋە مەككىدىن ھىجرەت قىلغان مۇسۇلمانلارنى كۈتۈۋېلىپ ئۇلارنى قوغدىغان پىداكار مۇسۇلمانلارنىڭ ئومۇمىي نامى. بۇ ئىككى قەبىلە ئىسلام دىنىنىڭ قەد كۆتۈرىشىدە مۇھىم رول ئوينىغانلىقى ئۈچۈن ئەنسارلار يەنى (ئىسلامغا نۇسرەت بەرگۈچىلەر) دەپ ئاتالغان.

www.munber.org

ئىمام بۇخارى ـــ أبو عبدالله محمد بن إسماعيل البخاري

ئىمام بۇخارى: مۇھەممەد ئىبنى ئىسمائىل ئىبنى ئىبراھىم ئىبنى ئەلمۇغىيرە ئەلبۇخارى، (ئەبۇئابدۇللاھ)، ئاتاقلىق ھەدىس ئالىمى، ''سەھىھۇل بۇخارى'' دەپ ئاتالغان مەشھۇر ''ئەلجامىئۇسسەھىھ''، ''ئەتتارىيخ''، ''ئەززۇئەفائ''، ''خالقۇ ئەفئالىل ئىباد'' ۋە ''ئەلئەدەبۇل مۇفراد'' قاتارلىق كىتابلارنىڭ مۇئەللىپى، بۇخارادا تۇغۇلغان، يېتىم چوڭ بولغان، ئىلىم تەھسىل قىلىش ئۈچۈن كۆپ سەپەر قىلىپ خۇراسان، ئىراق، مىسىر ۋە شامنى زىيارەت قىلغان، مىڭغا يېقىن ئۇستازدىن تەلىم ئالغان، ئۆزى توپلىغان 600 مىڭ ھەدىستىن 3000 گە يېقىن ھەدىسنى تاللاپ ''سەھىھ'' نى تۈزگەن. ھاياتىنىڭ ئاخىرقى مەزگىللىرىدە بۇخارادا تۇرغان بولسىمۇ مۇتەئەسسىپ گۇرۇھلارنىڭ تۆھمەت قىلىش بىلەن بۇخارادىن چىقىرىلىپ، ھىجرىيە 256 ـ يىلى (مىلادىيە 870 ـ يىلى). بۇخارا سىرتىدىكى خارتەڭ دېگەن يېزىدا ۋاپات بولغان.

باقىللانى ـــ الباقلاني (ھىجرىيە 338 ـــ 403 مىلادىيە 950 ـــ 1013)

ئەلباقىللانى، مۇھەممەد ئىبنى ئەتەييىب ئىبنى مۇھەممەد ئىبنى جەئفەر ئەلباقىللانى، (ئەبۇبەكىر)، قازى، ئىلمى كالام ئالىملىرىدىن، زامانىدا ئەشائىرە ئېقىمىغا باش بولغان، ھازىر جاۋاب بولغاچقا خەلىپە تەرىپىدىن رىمغا ئەلچى قىلىپ بارغاندا، رىم پادىشاسى ئالدىدا خرىستىئان ئالىملار بىلەن مۇنازىرە قىلغان، ''ئىئجاز ئەلقۇرئان''، ''ئەلئىنساف''، ''دەقائىقۇل كالام''، ''ئەلمىلەل ۋەننىھەل''، ''ئەتتەمھىد'' قاتارلىق كۆپلىگەن ئەسەرلەرنى قالدۇرغان.

بەرائ ئىبنى ئازىب ـــ البراء بن عازب

ئەلبەرائ ئىبنى ئازىب ئىبنى ئەلھارىس ئەلئەنسارى ئەلخەزرەجى، (ئەبۇئۇمارە)، ساھابە، فۇتۇھاتلارغا قاتناشقان كاتتا قوماندان، كىچىك ۋاقتىدىلا مۇسۇلمان بولۇپ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن 15 غازاتقا قاتناشقان، خەلىپە ئۆمەر تەرىپىدىن راي شەھرىگە ئەمىر بولغان، قەزۋىين دېڭىزىنىڭ غەربىنى كېيىن قەزۋىيننى فەتھى قىلغان، ئۇندىن كېيىن زەنجاننى فەتھى قىلغان، ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم ئۇنىڭدىن 305 ھەدىس رىۋايەت قىلغان، ھىجرىيە 71 ـ يىلى (مىلادىيە 690 ـ يىلى) كۇفەدە ۋاپات قىلغان.

بەرزەخىي ھايات ـــ الحياة البرزخية

بەرزەخىي ھايات: ئۆلۈم بىلەن قايتا تىرىلىش ئارىلىقىدىكى ھايات. كىشى ئۆلسە ئۇنىڭ بەرزەخىي ھاياتى باشلانغان بولىدۇ، بۇ قۇرئاندا بايان قىلىنغان.

براخمانىزم ـ

ھىندىستاندا ياشايدىغان ھايۋانلارنىڭ گۆشىنى يېيىشنى چەكلەيدىغان، ئاللاھنىڭ پەيغەمبەر ئەۋەتكىنىگە ئىشەنمەيدىغان بىر تائىپە.

بەدر ـــ البدر (اسم مكان)

www.munber.org

بەدر: مەككە بىلەن مەدىنە ئارىلىقىغا جايلاشقان بىر ۋادىنىڭ نامى، ئىسلامىيەتتىكى مەشھۇر بەدر غازىتى شۇ جايدا بولغان.

بەززار ــ البزار أبو بكر

ئەلبەززار، ئەھمەد ئىبنى ئەمرۇ ئىبنى ئابدۇل خالىق ئەلبەززار، (ئەبۇبەكرى) ، چوڭ ھەدىسشۇناسلارنىڭ بىرى، ھەدىس كىتابىدىن ئىككىنى يازغان، چوڭىنىڭ نامى ”ئەلبەھرۇز زاخىر“، ھىجرىيە 291 ـ يىلى (مىلادىيە 905 ـ يىلى) ۋاپات بولغان.

بىلال ئىبنى راباھ ــ بلال الحبشي

بىلال ئىبنى راباھ ئەلھەبەشىي، (ئەبۇ ئابدۇللاھ)، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇئەززىنى ۋە بەيتۇل مالىنىڭ ئامبارچىسى، ئۇنىڭ ئانىسى دىيدەك ئىدى، ئىسلامنى دەسلەپكى دەۋرىدە قوبۇل قىلغانلاردىن بولۇپ، ھەدىستە: «ھەبەشلەردىن ئەڭ بۇرۇن مۇسۇلمان بولغىنى بىلال» دېيىلگەن، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن بىللە بارلىق غازاتلارغا قاتناشقان، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ۋاپاتىدىن كېيىن پەقەت ئەزان توۋلىمىغان، كېيىنكى زامانلاردا شام تەرەپكە بېرىپ ھىجرىيەنىڭ 20 ـ يىلى (مىلادىيە 641 ـ يىلى) دەمەشقتە ۋاپات بولغان. ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم ئۇنىڭدىن 44 ھەدىس رىۋايەت قىلغان.

بىسر ئىبنى ئەرتا ــ بسر بن أرطاة

بىسر ئىبنى ئەرتا ياكى ئىبنى ئەبى ئەرتا ئەلئامىري ئەلقۇرەشىي، (ئەبۇ ئابدۇرراھمان)، پەھلىۋان قوماندانلاردىن بىرى، ھىجرەتتىن بۇرۇن مەككىدە تۇغۇلغان، كىچىك ۋاقتىدىلا مۇسۇلمان بولغان، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن ئىككى ھەدىس رىۋايەت قىلغان، مىسىرنى پەتھى قىلىشقا قاتناشقان، مۇئاۋىيە تەرىپىدىن مەككە بىلەن مەدىنىگە ئەۋەتىلىپ ئىككى ھەرەمنى بويسۇندۇرغان، يەمەنگىمۇ كىرگەن، ھەزرىتى ئەلى تەرەپدارلىرىنى ئۆلتۈرگەن، ھەزرىتى ئەلى ئۆلتۈرۈلگەندىن كېيىن مۇئاۋىيە ئۇنى بۇسرا شەھرىگە ۋالىي قىلغان. كېيىن يەنى ھىجرىيەنىڭ 50 ـ يىلى رىمغا يۈرۈش قىلىپ قۇستانتىنىيىگە قەدەر بارغان، كېيىن ئەقلىدىن سەل ئېزىپ 90 يېشىدا ھىجرىيە 86 ـ يىلى (مىلادىيە 705 ـ يىلى) دەمەشقتە ۋاپات بولغان. ھەدىس ئالىملىرى ئۇنىڭغا ياخشى باھا بەرمىگەن، بەزى ئالىملار ھەتتا ئۇنى ساھابە ھېسابلىمىغان.

بەيھەقى ــ البيهقي (ھىجرىيە 384 ــ 358 مىلادىيە 994 ــ 1066).

بەيھەقى، ئەھمەد ئىبنى ئەلھۇسەين ئىبنى ئەلى، (ئەبۇبەكرى)، نىيشاپۇر ئەتراپىدا تۇغۇلۇپ بەيھەقتە چوڭ بولغان، كاتتا ھەدىس ئالىمى، (ئەسسۇنەن ئەلكۇبرا)، (ئەسسۇنەن ئەسسوغرا) (دالائىل ئەننۇبۇۋۋە) (مەئرىفەتۇسسۇنەن ۋەلئاسار) قاتارلىق نۇرغۇن ئەسەرلەرنى يېزىپ قالدۇرغان.

بەغەۋىي ــ أبو قاسم البغوي (ھىجرىيە 213 ــ 317 مىلادىيە 828 ــ 929)

ئابدۇللاھ ئىبنى مۇھەممەد ئىبنى ئابدۇلئەزىز ئىبنى ئەلمىرزابان ئەلباغدادىي ئەلبەغەۋىي (ئەبۇلقاسىم) ئاتاقلىق ھەدىسشۇناس ئالىم، بەغشۇر دېگەن جايدىن بولۇپ، ئۇ ئەينى زاماندا ئىراقتىكى

www.munber.org

ھەدىسشۇناسلاردىن بىرى ئىدى. ئۇ ”مۇئجەمۇسساھابە“ ”ئەلجەئدىيات“ قاتارلىق ئەسەرلەرنى يازغان. ئۇ باغدادتا ۋاپات بولغان.

بۇرەيدە ــــ بريدة

بۇرەيدە ئىبنى ئەلھەسىيب ئىبنى ئابدۇللاھ ئەلئەسلەمى، كاتتا ساھابە، بەدردىن بۇرۇن مۇسۇلمان بولغان، 167 ھەدىس رىۋايەت قىلغان. ھجرىيە 63 ـ يىلى (مىلادىيە 683 ـ يىلى) ۋاپات بولغان.

بۇختۇنەسر ــــ بختنصر

بۇختۇنەسر: قەدىمقى بابىل پادىشاھى، شۇنداقلا دۇنيادىكى مەشھۇر ئىككى چوڭ كاپىر پادىشاھنىڭ بىرى (ئۇنىڭ يەنى بىرى نەمرۇد) پەلەستىنگە مىلادىدىن ئىلگىرىكى 596 ـ ۋە 586 ـ يىللىرى ئىككى قېتىم ھۇجۇم قىلغان ۋە نۇرغۇنلىغان يەھۇدىيلارنى بابىلغا ئېلىپ كەتكەن يەھۇدىيلار ئۇيەردە 50 يىل ئاسارەتتە ياشىغان، بۇ دەۋر يەھۇدىيلار تارىخىدا (بابىل ئاسارىتى) دەپ ئاتىلىدۇ.

بەنۇ قاينۇقائ ــــ بنو قينقاع

بەنۇ قاينۇقائ، مەدىنىگە جايلاشقان يەھۇد قەبىلىلىرىدىن بىرى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلار بىلەن كېلىشىم تۈزۈپ ئۇلارغا دىنىي ئەركىنلىك ۋە ئامانلىق بەرگەن ئىدى، كېيىن ئۇلار كېلىشىمنى بۇزدى.

بەنۇجۇمەھ ــــ بنو جمح

بەنۇجۇمەھ، قۇرەيش قەبىلىسىدىكى بىر جەمەتنىڭ نامى.

بەنۇئابدۇددار ــــ بنو عبدالدار

بەنۇئابدۇددار، قۇرەيش قەبىلىسىدىكى بىر جەمەتنىڭ نامى.

بەھزۇ ئىبنى ئەلھەكىم ــــ بز بن الحكيم

بەھزۇ ئىبنى ئەلھەكىم: ھەدىس رىۋايەت قىلغان تابىئىيلاردىن.

پ

پاپا ياكى پوپ ــــ بوب بابا النصارا

پاپا ياكى پوپ: خرىستىئانلاردىكى يۇقىرى دەرىجىلىك دىنىي مەنسەپ ئۇنۋانى، بۇرۇن كاتولىك مەزھىبىدىكى بىرىنچى رەئىس شۇنداق ئاتىلاتتى، كېيىن ئارتودوكس مەزھىبىدىكى بىرىنچى رەئىسمۇ شۇنداق ئاتىلىدىغان بولدى.

ت

www.munber.org

ئىمام تەبەرى ــ أبو جعفر محمد بن جرير (ھىجرىيە 224 ــ 310 مىلادىيە 839 ــ 923)

ئىمام تەبەرى: مۇھەممەد ئىبنى جەرىر ئىبنى يەزىيد ئەتتەبەرى (ئەبۇجەئفەر)، مۇھەددىس، ئىشەنچلىك تارىخشۇناس، مۇجتەھىد، مۇپەسسىرلەرنىڭ كاتتىسى. قازىيلىق مەنسەپىنى رەت قىلغان، دىنىي ئەھكاملاردا ئۆز ئالدىغا ئىجتىھاد قىلغان، بەزىلەر ئۇنىڭ قاراشلىرىغا ئەگەشكەن، مەشھۇر ”تارىخى تەبەرى“ 11 توم، تەپسىرى تەبەرى دەپ تونۇلغان ”جامىئۇل بايان فىي تەپسىرى ئەلقۇرئان“ 30 توم، ”ئىختىلافۇل فۇقەھائ“، قاتارلىق نۇرغۇن ئەسەرلەرنى قالدۇرغان.

ئىمام تەھاۋى ــ إمام الطحاوي

ئەھمەد ئىبنى مۇھەممەد ئىبنى سالامە، (ئەبۇ جەئفەر) مەشھۇر مۇھەددىس ۋە فەقىھ، ئۆز زامانىدىكى ھەنەفىي مەزھەب كاتتىبىشى. ھىجرىيەنىڭ 321 - يىلى ۋاپات بولغان.

تالۇت ــ طالوت

تالۇت مۇسا ئەلەيھىسسالامدىن كېيىنكى دەۋردىكى بەنى ئىسرائىل پادىشاھلىرىدىن بىرى، جالۇت قوشۇنىنىڭ ئۈستىدىن غەلىبە قىلغان.

تابىئىي ــ التابعي

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ساھابىلىرى بىلەن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىكىگە ئىشەنگەن ھالدا ئۇچراشقان، مۇسۇلمان ھالەتتە دۇنيادىن كەتكەن كىشى.

تائۇس ــ طاؤوس (ھىجرىيە 33 ــ 106 مىلادىيە 653 ــ 724)

تائۇس: زەكۋان ئىبنى كەيسان ئەلخەۋلانى ئەليەمانى، (ئەبۇئابدۇرراھمان)، تاۋۇس لەقىمى ئەمەس ئىسمى دېگەنلەرمۇ بار، تابىئىي ۋە كاتتا ئالىم. ئەسلى پارس بولۇپ يەمەندە تۇغۇلۇپ ئۆسكەن، دىندا يېتىشكەن ئالىم بولغان، ھەدىس رىۋايەت قىلغان، تۇرمۇشىدا ئاددى - ساددا ياشىغان، پادىشاھ ۋە بەگلەرگە جۈرئەت بىلەن ۋەز - نەسىھەت قىلغان، مۇزدەلىفە ياكى مىنادا ۋاپات بولغان.

تائىف ــ الطائف

تائىف: ھىجازدىكى بىر شەھەرنىڭ نامى، ھازىر سەئۇدى ئەرەبىستاندا، مەككە مۇكەررەمەدىن 120 كىلومېتىر يىراقلىقتىكى ئېگىزلىككە جايلاشقان، باغ - بوستانلىرى بىلەن مەشھۇر.

تەبەرانىي ــ أبو القاسم الطبراني (ھىجرىيە 260 ــ 360 مىلادىيە 873 ــ 971)

ئەبۇلقاسىم ئەتتەبەرانى، سۇلايمان ئىبنى ئەھمەد ئىبنى ئەييۇب ئەللەخمى ئەششامى، كاتتا ھەدىسشۇناس، ھەدىستە ”ئەلمۇئجەم ئەلكەبىير“، ”ئەلمۇئجەمۇل ئەۋسات“ ۋە ”ئەلمۇئجەمۇسساغىير“ نى، يەنە ”ئەلئەۋائىل“، ”دەلائىل ئەننۇبۇۋۋە“ قاتارلىق ئەسەرلەرنى يازغان.

تەۋرات ــ التوراة

www.munber.org

تەۋرات، ئىبرىي تىلدا ”قانۇن ياكى تەلىمات“ دېگەن مەنىدە بولۇپ مۇسا ئەلەيھىسسالامغا الله نازىل قىلغان كىتابنىڭ نامى، ئەھلى كىتابلاردا مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ: دۇنيانىڭ يارىتىلىشى، چىقىش، لاۋىيلار، تەسنىيە، سانلار قاتارلىق بەش كىتابى ۋە ئۆلارنىڭ قوشۇمچىلىرى تەۋراتنى تەشكىللەيدۇ، خرىستىئانلار ئۇنى (كونا ئەھدە) دەپ ئاتىشىدۇ.

تىيە چۆلى ــ صحراء التيه

تىيە چۆلى بەنى ئىسرائىل قورقۇنچاقلىق قىلىپ پەيغەمبىرىنىڭ بەيتىل مۇقەددەسكە ھۇجۇم قىلىش بۇيرۇقىغا بويسۇنمىغانلىقى ئۈچۈن **40** يىل ئېزىپ يۈرگەن سىنا يېرىم ئارىلىدىكى بىر چۆل.

ج

جابىر ــ جابر بن عبدالله

جابىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: جابىر ئىبنى ئابدۇللاھ ئىبنى ئەمرو ئىبنى ھەرام ئەلخەزرەجى ئەلئەنسارى، ساھابىلەرنىڭ ئالىملىرىدىن، ئاتىسمۇ ساھابە ئىدى، ھەدىس كىتابلىرىدا **1540** ھەدىس رىۋايەت قىلغان، **19** غازاتقا قاتناشقان، كېيىنكى ئۆمرىدە مەدىنە مۇنەۋۋەرەدىكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مەسجىدىدە سورۇن تۈزەپ دەرس بەرگەن، ھىجرىيەنىڭ **78**- يىلى (مىلادىيە**607** - يىلى) ۋاپات بولغان.

جابىر ئىبنى زەيد ــ جابر بن زيد (ھىجرىيە 21 ــ 93 مىلادىيە 642 ــ 712)

جابىر ئىبنى زەيد ئەلئەزدى ئەلبەسرى، (ئەبۇئەششەئسائ)، ئىشەنچلىك تابىئىي ۋە تونۇلغان مۇجتەھىد فەقىھ، ھەزرىتى ئىبنى ئابباسنىڭ شاگىرتى، ۋاپات بولغاندا قاتەدە: بۈگۈن ئىراقنىڭ ئەڭ بىلىملىك ئادىمى ئۆلدى دېگەن.

جەرىر ئىبنى ئەتىييە ــ جرير بن عطية الخطفي (ھىجرىيە 28 ــ 110 مىلادىيە 640 ــ 728)

جەرىر ئىبنى ئەتىييە ئىبنى ھۇزەيفە ئەلختافى، تەمىيم قەبىلىسىدىن، زامانىدىكى ئاتاقلىق شائىر، پۈتۈن ئۆمرىنى شائىرلار بىلەن ئېلىشىپ ئۆتكۈزگەن، شېئىرلىرى ھەجۋىي تۈس ئالغان، فەرازدەق بىلەن قىلىشقان مۇشائىرەلىرى ئۈچ تومدا، شېئىرلار توپلىمى ئىككى تومدا نەشر قىلىنغان.

جەئفەر سادىق ــ جعفر الصادق (ھىجرىيە 80 ــ 148 مىلادىيە 699 ــ 765)

جەئفەر ئىبنى مۇھەممەد ئەلباقىر ئىبنى ئەلى ئىبنى ئەلھۇسەين ئىبنى ئەبۇتالىب ئەلھاشىمى، (ئەبۇئابدۇللاھ)، ئەھلى بەيتتىن، پەقەت يالغان سۆزلەپ باقمىغاچقا سادىق دەپ نام ئالغان، ئىلىم ۋە پەزىلەتتە تەڭداشسىز كاتتا تابىئىي، ئىمام ئەبۇھەنىفە ۋە ئىمام مالىكلارنىڭ ئۇستازى، ئابباسىي خەلىپىلەر بىلەن سىياسىي كۆرەشلىرى بولغان، ھەقنى سۆزلەشتە قورقمايدىغان جۈرئەتلىك ئىدى، رىساللىرى بىر كىتاب قىلىپ توپلانغان، شىئەلەردىكى ئىمامىيە مەزھەبى ئېتىقاد قىلىدىغان **12** ئىمامنىڭ ئالتىنچىسى ھېسابلىنىدۇ، مەدىنىدە تۇغۇلۇپ ۋاپات بولغان.

جىددە ــ جدة

www.munber.org

جىددە: ھىجازدىكى بىر شەھەرنىڭ نامى، ھازىرقى سەئۇدى ئەرەبىستاندا، قىزىل دېڭىز ساھىلىغا جايلاشقان.

جىبرىئىل ــ جبريل

جىبرىئىل ۋەھىيگە مۇۋەككەل پەرىشتە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ۋەھيي ئېلىپ كېلەتتى. قۇرئاندا ئىسمى بايان قىلىنغان ھەمدە ”ئەمىين روھ“ دەپ سۈپەتلەنگەن (شۇئەرا سۈرىسى 193 ـ ئايەت). چۈنكى ئۇ قەلبلەرنىڭ روھى بولغان ۋەھيىنى ئەمىنلىك بىلەن پەيغەمبەرلەرگە ئېلىپ كەلگۈچىدۇ.

جۇۋەيرىييە ــ جويرية بنت الحارث

جۇۋەيرىييە بىنتى ھارىس ئىبنى ئەبى زارار، خۇزائە قەبىلىسىدىن، ئۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاياللىرىدىن بىرى ئىلگىرى مۇسافىئ ئىبنى سافۋاننىڭ ئايالى ئىدى. مۇسافىئ مىرىيسىئ غازىتىدا ئۆلتۈرۈلگەن. ئاتىسى قەبىلە باشلىقى ئىدى. جۇۋەيرىييە بەنى ئەلمۇستەلەق ئەسىرلىرى قاتارىدا مۇسۇلمانلارنىڭ قولىغا چۈشكەندە ئاتىسى ئۇنى تۆلەم تۆلەپ قايتۇرۇۋالغان، كېيىن ئۇنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا نىكاھلاپ بەرگەن. ئەسلى ئىسمى بەررە بولۇپ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنى جۇۋەيرىييەگە ئۆزگەرتكەن. ئۇ ئەدەب ۋە فاساھەتتە پەزىلەتلىك ئاياللاردىن ئىدى. ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم قاتارلىق ئالىملار ئۇنىڭدىن يەتتە ھەدىس رىۋايەت قىلغان، 65 يېشىدا مەدىنىدە ۋاپات بولغان.

جۇۋەيبىر ــ جويبر

جۇۋەيبىر ئىبنى سەئىيد ئەلبەلخى، (ئەبۇلقاسىم)، ھەزرىتى ئەنەس ۋە باشقا ساھابىلاردىن ھەدىس رىۋايەت قىلغان، لېكىن ھەدىس ئالىملىرى: ئۇنىڭ رىۋايىتى قوبۇل قىلىنمايدۇ دېگەن.

جۇبەير ئىبنى مۇتئەم ــ جبير بن مطعم

جۇبەير ئىبنى مۇتئەم ئىبنى ئەدىي ئىبنى نەۋفەل ئىبنى ئابدۇمانىاف، (ئەبۇئەدىي)، ساھابە، قۇرەيشنىڭ ئالىملىرىدىن ئىدى، جاھىز ئۇنى نەسەبشۇناسلارنىڭ كاتتىسى دەپ قارىغان، 60 ھەدىس رىۋايەت قىلغان. ھىجرىيە 59 ـ يىلى (مىلادىيە 679 ـ يىلى) مەدىنىدە ۋاپات بولغان.

خ

ئىمام خەتتابى ــ إمام الخطابي

مۇھەممەد ئىبنى مۇھەممەد ئىبنى ئىبراھىم، كاتتا فەقىھ، مۇھەددىس، لۇغەتشۇناس، ھىجرىيە 388 ـ يىلى ۋاپات بولغان.

خالىد ئىبنى مەئدان ــ خالد بن معدان

خالىد ئىبنى مەئدان ئىبنى ئەبى كەرب ئەلكىلائىي، (ئەبۇئابدۇللاھ)، تابىئىي، ئىبادەتگۆيلىقى بىلەن تونۇلغان، يەزىيد ئىبنى مۇئاۋىيە دەۋرىدە ساقچى باشلىقى بولغان، كۆپ تەسبىھ ئېيتىپ تۇرىدىغان بولۇپ

www.munber.org

ئۆلۈپ كەتكەندىن كېيىنمۇ بارمىقى تەسبىھ ئېيتىۋاتقاندەك مىدىرلاپ تۇرغان. ھىجرىيە 104 ـ يىلى (مىلادىيە 722 ـ يىلى) ۋاپات بولغان.

خەزرەج ـــ الخزرج

ئەۋس قەبىلىسى بىلەن بىرلىكتە مەدىنىدە ياشاپ كەلگەن ئەرەب قەبىلىسىنىڭ نامى. بۇ ئىككى قەبىلە ئىسلام دىنىنىڭ قەد كۆتۈرۈشىدە مۇھىم رول ئوينىغانلىقى ئۈچۈن ئەنسارلار دەپ ئاتالغان.

خەتىيب ـــ الخطيب (ھىجرىيە 392 ـــ 463 مىلادىيە 1002 ـــ 1072)

خەتىيب ئەلبەغدادى دەپ تونۇلغان بولۇپ، ئەسلى ئىسمى ئەھمەد ئىبنى ئەلى ئىبنى سابىت ئەلبەغدادى، (ئەبۇبەكرى)، زامانىدىكى ھەدىسشۇناس ۋە تارىخچى ئالىم، بەغدادتا ئۆسۈپ يېتىلىپ بەغدادتا ۋاپات بولغان، كۆپلىگەن يۇرتلارغا ئىلىم تەھسىل قىلىپ سەپەر قىلغان، 14 تومدا "تارىخى بەغداد" دېگەن مەشھۇر كىتابى نەشر قىلىنغان، يەنە "ئەلبۇخەلائ"، "ئەلكىفايە فى ئىلمى ئەررىۋايە"، "ئەلفەۋائىدۇل مۇنتەخەبە"، "تەقيىدۇل ئىلىم"، "ئەلفەقىيھۇ ۋەلمۇتەفەققىھۇ"، "ئەتتەتفىيل"، "ئىقتىزائۇل ئىلمى ۋەلئەمەلى" قاتارلىق نۇرغۇن ئەسەرلەرنى يازغان، يازغان ئەسەرلىرى 56 گە يېتىدۇ. ۋاپات قىلىش ئالدىدا بارلىق كىتابلىرىنى ۋە مال ـ مۈلكىنى ۋەقفە قىلىپ ئىلىم ئەھلىگە تارقىتىۋەتكەن.

خۇبەيب ـ خبيب

خۇبەيب ئىبنى ئەدىي ئەلئەنسارىي: كاتتا ساھابىلاردىن بىرى، بەدر غازىتىغا قاتناشقان، مۇشرىكلارغا ئەسىرگە چۈشۈپ قالغاندا ئۇقبە ئىبنى ئەلھارىس تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلگەن، ئۆلتۈرۈلۈش ئالدىدا ئىككى رەكئەت ناماز ئوقۇشنى دەسلەپ قىلىپ يولغا قويغان ساھابە، ئۇ ئۆلتۈرۈلۈش ئالدىدا: ئى ئاللاھ!، ئۇلارنىڭ بىرنىمۇ قويماي جاجىسىنى بەرگىن! دەپ دۇئا قىلغان ۋە مۇنۇ مىسرالارنى ئوقۇغان:

ئىلاھىم ماڭا بەرداشلىق ئاتا قىلغىنكى، دۈشمەنلەر!
ئازابلاشلار بىلەن تىلدى شىلىپ گۆشۈمنى ئۈستىخاندىن.
ئاللاھنىڭ يولىدا ئۆلدۈم ئەگەر ئۇ خالىسا شەكسىز،
ئورۇن ئالغاي بۇ قىينالغان ۋۇجۇدۇم باغۇ رىزۋاندىن.
مېنى قىستاشتى يېنىشقا ئىماندىن، يىغلىمايمەن ھېچ،
ئۆلۈشكە رازىمەنكى، يوق يېنىش ھەرگىزمۇ ئىماندىن.
ئۆلۈمدىن زادى قورقمايمەن، ياشامتىم مەڭگۈ ئۆلمەستىن،
ئۆلۈم مىڭ ياخشى ئاسىيلىق قىلىپ دەۋزەختە يانغاندىن.
ئاللاھ دەرگاھىغا قايتىمەن، پىسەنت قىلمايمەن دۈشمەنگە،
ئىگىپ باش ياۋغا قىلمايمەن خۇشامەت قىلچە يالغاندىن.
پەقەت ئىمان بىلەن كەتسەملا بولدى، يوقكى پەرۋايىم،
شېھىت بولۇپ يىقىلسام سول ياكى ئوڭ ياندىن.

www.munber.org

دارىمىي ــ الدارمي

دارىمىي، ئىمام ئابدۇللاھ ئىبنى ئابدۇرراھمان ئەددارىمىي، ئەسسەمەرقەندىي، ”ئەبۇمۇھەممەد“، مەشھۇر ”سۇنەنۇددارىمىي“ دەپ تونۇلغان ”ئەلمۇسنەد“ دېگەن ھەدىس توپلىمىنى توپلىغان كاتتا ھەدىسشۇناس ئالىم، ھىجرىيە 255 ـ يىلى ۋاپات بولغان.

داۋۇد ئىبنى ئەلى ئىبنى خالەف ــ داود بن علي بن خالف

داۋۇد ئىبنى ئەلى ئىبنى خالەف، فىقھى ئىماملىرىنىڭ بىرى، شۇنداقلا يەنە زاھىرىي مەزھەبىنىڭ ئاساسچىسى. ھىجرىيەنىڭ 270 ـ يىلى ۋاپات بولغان.

دۇرزىييە

چېكىدىن ئاشقان شىيئەلەرنىڭ ئىسمائىلىييە تائىپىسىنىڭ بىر تارمىقى بولۇپ، ھاكىم ”بىئەمرىللە ئەلفاتىمى“ دېگەن كىشىنى ئۇلۇغلايدۇ. ئۇنىڭ ئەگەشكۈچىلىرى ھازىر شامدا ياشايدۇ.

داۋۇد ئىبنى ئەلى ئىبنى خەلەف ــ داود ابن علي ابن خلف

داۋۇد ئىبنى ئەلى ئىبنى خالەف، فىقھى ئىماملىرىنىڭ بىرى، زاھىرىي مەزھەبىنىڭ ئاساسچىسى. ھىجرىيە 270 ـ يىلى ۋاپات بولغان.

دارقۇتنى ــ الدارقطني (ھىجرىيە 306 ــ 385 مىلادىيە 919 ــ 995)

ئەلى ئىبنى ئۆمەر ئىبنى ئەھمەد ئەددارقۇتنى ئەلبەغدادى ئەششافئى، (ئەبۇل ھەسەن)، ئاتاقلىق ھەدىسشۇناس، ئۆز زامانىدىكى تەڭداشسىز ھەدىس ئالىمى، بەغدادتا تۇغۇلغان ۋە ۋاپات بولغان، ”ئەسسۇنەن“، ”ئەلئىلەل ئەلۋارىدە فىل ئەھادىيس ئەننەبەۋىييە“، ”ئەلمۇجتەبە“، ”ئەلمۇختەلەفۇ ۋەلمۇئتەلەفۇ“ ۋە ”ئەززۇئەفائۇ“ قاتارلىق ئەسەرلەرنى يازغان،

ر

راھبانىيەت ــ رهبانية

راھبانىيەت: ”راھىب بولۇپ ياشاش“ يەنى: جەمئىيەتتىن ئايرىلىپ يالغۇز ياكى گۇرۇپ بولۇپ سەھرا ياكى ئادەمىزات يوق جايلاردىكى ئىبادەتخانىلاردا قاتتىق ئىبادەت بىلەن مەشغۇل بولۇپ، دۇنيانىڭ ھۇزۇر ـ ھالاۋىتىنى تەرك قىلىش. دۇنيا ئەھلىدىن، دۇنيا ئىشلىرىدىن ئۆزىنى قاچۇرۇش، غىزالىنىش ۋە كىيىنىشتە قاتتىقچىلىق ۋە قاشاقلىق بىلەن ياشاشتىن ئىبارەت بولغان دىنىي ھايات. مۇشۇنداق ھاياتتا ياشايدىغان كىشى ”راھىب“ دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ خرىستىئانلار پەيدا قىلغان ئادەت بولۇپ ئىسلام بۇنى قاتتىق تەنقىد قىلغان، قۇرئان كەرىم سۈرە ھەدىد 27 ـ ئايەتكە قاراڭ. ھەدىستە: «جىھاد قىل! ئۇ ئىسلامنىڭ راھبانىيلىكىدۇر» دېيىلگەن. (ئىمام ئەھمەد مۇسنەدتە رىۋايەت قىلغان)

راھمان ــ الرحمن

www.munber.org

ئاللاھنىڭ گۈزەل ئىسىملىرىدىن بىرى بولۇپ، ”ناھايىتى مېھرىبان“ دېگەن مەنىدە.

رەبىيئ ئىبنى ئەنەس ـــ الربيع بن أنس

ئەرەبىيئ ئىبنى ئەنەس ئەلبەكرى ئەلبەسرى ئەلخۇراسانى، ئەلھەنەفىيمۇ دېيىلىدۇ، ھەدىس رىۋايەت قىلغان، ھەدىسشۇناسلار ئۇنىڭغا (راستچىل) دەپ باھا بەرگەن. ھىجرىيەنىڭ 139 ـ ياكى 140 ـ يىلى ۋاپات بولغان.

رۇبەييئ بىنتى مۇئەۋۋىز ئىبنى ئەفرائ ـــ الربيع بنت معوذ بن الأقرع

رۇبەييئ بىنتى مۇئەۋۋىز ئىبنى ئەفرائ ئەننەجارىييە ئەلئەنسارىييە، ئىسلامىيەتتە كاتتا ئورۇن ئالغان ئايال ساھابە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا دەرەخ ئاستىدا رىزۋان بەيئىتى قىلغان، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن بىللە غازاتلارغا چىققان ئايال. ئۇ مۇنداق دېگەن: ”بىز پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن بىللە غازاتقا چىققىنىمىزدا مۇجاھىدلارغا ئۇسسۇلۇق يەتكۈزۈپ بېرىپ ئۇلارغا خىزمەت قىلاتتۇق، يارىدارلارنى داۋالايتتۇق، ئۆلگەن ۋە يارىلانغانلارنى مەدىنىگە قايتۇرۇپ كېتەتتۇق“. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بەزىدە ئۇنىڭ ئۆيىگە بېرىپ تاھارەت ئېلىپ ناماز ئوقۇپ غىزالىنىپ كېلەتتى، ئۇ ھەزرىتى مۇئاۋىيە دەۋرىگىچە ياشىغان.

ز

زەيد ئىبنى ئەلى ئىبنى ھۇسەين ـــ زيد ابن علي ابن حسين

زەيد ئىبنى ئەلى ئىبنى ھۇسەين ئىبنى ئەلى ئىبنى ئەبۇتالىب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ، كاتتا ئالىم ۋە زەيدىييە مەزھىبىنىڭ ئىمامى، ھىجرىيە 120 ـ ياكى 121 ـ يىلى ۋاپات بولغان.

زەيد ئىبنى سابىت ـ زيد بن ثابت

زەيد ئىبنى سابىت ئىبنى ئەززەھھاك ئەلئەنسارى، (ئەبۇخارىجە)، ئىلىمدە يېتىشكەن كاتتا ساھابە، ۋەھيي يازغۇچىلاردىن بىرى، مەدىنىدە تۇغۇلۇپ مەككىدە چوڭ بولغان، ئالتە يېشىدا ئاتىسى ئۆلتۈرۈلگەن، 11 يېشىدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن ھىجرەت قىلغان، دىنىنى ئۆگىنىپ ئالىم بولغان، مەدىنىدە قازىلىقتا، پەتىۋا بېرىشتە، قىرائەتتە ۋە فەرائىز ئىلمىدە ئالدىنقى ئورۇندا تۇراتتى، خەلىپە ئۆمەر بىر يەرگە بارسا ئۇنى ئورنىغا قويۇپ كېتەتتى، ھەزرىتى ئىبنى ئابباس شۇنداق كاتتىلىقى بىلەن ئۇنىڭ ئۆيىگە بېرىپ: ئىلىمنىڭ ئالدىغا بېرىلىدۇ، ئىلىم باشقىلارنىڭ ئالدىغا بارمايدۇ دەپ ئۇنىڭدىن ئىلىم تەھسىل قىلاتتى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋاقتىدا قۇرئاننى توپلاپ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا كۆرسەتكەن ئىدى، كېيىن ھەزرىتى ئەبۇبەكرنىڭ تاپشۇرىقى بىلەن قۇرئاننى توپلىغان، ئۇندىن كېيىن ھەزرىتى ئوسماننىڭ تاپشۇرىقى بىلەن ئوسمانىي قۇرئاننى ئۆز قولى بىلەن يازغان، ۋاپات بولغان كۈن ھەزرىتى ئەبۇھۇرەيرە: بۈگۈن بۇ ئۈممەتنىڭ ئالىمى ۋاپات بولدى، ئاللاھ تائالا ئىبنى ئابباسنى ئۇنىڭ ئورنىنى تولدۇرۇشقا مۇيەسسەر قىلار دېگەن ئىدى. ھەدىس كىتابلىرىدا 92 ھەدىسى بار، ھىجرەتتىن 11 يىل بۇرۇن (مىلادىيە 611 ـ يىلى) تۇغۇلغان. ھىجرىيە 45 ـ يىلى (مىلادىيە 665 ـ يىلى) ۋاپات بولغان.

www.munber.org

زەمەخشەرى ــ الزمخشري (ھىجرىيە 467 ــ 538 مىلادىيە 1075 ــ 1144)

زەمەخشەرى: مەھمۇد ئىبنى ئۆمەر ئىبنى مۇھەممەد ئىبنى ئەھمەد ئەلخارەزمى ئەززەمەخشەرى جارۇللاھ (ئەبۇلقاسىم) ئاتاقلىق تەپسىرشۇناس، تىلشۇناس ۋە پەيلاسوپ. ئۇ ھىجرىيەنىڭ **467** ـ يىلى (مىلادىيە **1075** ـ يىلى) خارەزمىدىكى زەمەخشەردە تۇغۇلغان. مەككىگە بېرىپ ئۇزۇن مۇددەت ئىستىقامەت قىلىپ تۇرغانلىقى ئۈچۈن "جارۇللاھ" دەپ نام ئالغان. تەپسىردە "ئەلكەششاف"، ئىستىلىستىكىدا "ئەساسۇل بەلاغە"، "ئەلمۇفەسسال"، "ئەلمەقامات"، "ئەلجىبال ۋەلئەمكىنە ۋەلمىياھ"، "ئەلمۇقەددىمە" ئەرەبچە پارسچە ئىككى توم قامۇس، لۇغەتتە "مۇقەددىمەتۇل ئەدەب"، ھەدىس سۆزلۈكلىرىدە "ئەلفائىق"، ماقال ـ تەمسىلدە "ئەلمۇستەقسا" ۋە سىلىشتۇرما فىقھىدا "رۇئۇسۇل مەسائىل" قاتارلىق نۇرغۇن ئەسەرلەرنى يېزىپ قالدۇرغان، مۇئتەزىلە مەزھىبىدە بولۇپ سوپىزم ئېقىمىغا ئاشكارە ۋە قاتتىق رەددىيە بەرگەن.

زەھھاك ــ الضحاك بن مزاحم

زەھھاك: ئەززاھھاك ئىبنى مۇزاھىم ئەلھىلالى ئەلخۇراسانى، (ئەبۇلقاسىم)، تابىئىي، مەشھۇر مۇپەسسىر، مۇئەللىملىك قىلغان، ئېيتىشلارغا قارىغاندا مەكتىپىدە 3 مىڭ ئوقۇغۇچىسى بولۇپ ئۇلارنى ئېشەككە مىنىپ، ئايلىنىپ يۈرۈپ بىر بىرلەپ تەكشۈرۈپ تۇراتتى، تەپسىر ھەققىدە بىر كىتاب يازغان. ھىجرىيەنىڭ **105** ـ ياكى **106** ـ يىلى خۇراساندا ۋاپات بولغان.

زەيد ئىبنى ئەسلەم ــ زيد بن أسلم

زەيد ئىبنى ئەسلەم ئىبنى سەئلەبە ئىبنى ئەدىي، بەدرى غازىتىغا قاتناشقان ساھابە، ھىجرىيەنىڭ **136** ـ يىلى (مىلادىيە **753** ـ يىلى) ۋاپات بولغان.

زەھھاك ــ الضحاك بن فيروز

زەھھاك ئىبنى فەيرۇز ئەددەيلەمى، ساھابە.

زەججاج ــ الزجاج (ھىجرىيە 241 ــ 311 مىلادىيە 855 ــ 923)

ئەززەججاج، ئىبراھىم ئىبنى ئەسسەرىي ئىبنى سەھل، ئەبۇئىسھاق ئەززەججاج، لۇغەتشۇناس، ئەلمۇبەررىدنىڭ شاگىرتى، خەلىپىنىڭ بالىسىنى تەربىيىلىگەن، "مائانى ئەلقۇرئان"، "ئەلئىشتىقاق"، "ئىئرابۇل قۇرئان" ۋە "ئەلئەمالى" قاتارلىق ئەسەرلەرنى قالدۇرغان.

زەيد ئىبنى ئەمرو ئىبنى نۇفەيل ــ زيد بن عمرو بن نفيل

زەيد ئىبنى ئەمرو ئىبنى نۇفەيل ئىبنى ئابدۇل ئۇززا ئەلقۇرەشى، ھەزرىتى ئۆمەرنىڭ تاغىسىنىڭ ئوغلى، جاھىلىيەت دەۋرىدە ئاياللارنىڭ ھەققىنى قوغدىغان ھەكىم، ئىسلام دەۋرىگىچە ياشىمىغان، بۇتلارغا چوقۇنۇشنى يامان كۆرۈپ، بۇتلارغا بوغۇزلانغان قۇربانلىقلارنى يېمىگەن، شامغا بېرىپ يەھۇدىزم ۋە خرىستىئانىزمنىڭ ئەھۋالىنى تەتقىق قىلغان بولسىمۇ ھېچبىرىگە مايىل بولماي مەككىگە قايتىپ كېلىپ ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ تەلىماتلىرى بىلەن ياشىغان، بۇتقا ئىبادەت قىلىشقا قارشى چىققان، تىرىك

www.munber.org

كۆمۈلدىغان قىزلارنىڭ ئاتىلىرىغا پۇل بېرىپ ئۇلارنى قۇرتۇلدۇرىۋالغان، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام پەيغەمبەرلىك كېلىشتىن بۇرۇن ئۇنى كۆرگەن، كېيىن ئۇ توغرىسىدا سورالغاندا: «قىيامەت كۈنى ئۆزى يالغۇز ئايرىم ئۇممەت بولۇپ قوپىدۇ» دېگەن. ھىجرەتتىن 17 يىل بۇرۇن (مىلادىيە 606 ـ يىلى) ۋاپات بولغان.

زەيد ئىبنى ئەرقەم ــ زيد بن أرقم

زەيد ئىبنى ئەرقەم ئەلخەزرەجى، ساھابە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن 17 غازاتقا قاتناشقان، 70 ھەدىس رىۋايەت قىلغان، ھىجرىيەنىڭ 68 ـ يىلى (مىلادىيە 687 ـ يىلى) ۋاپات بولغان.

زەبۇر ــ الزبور

زەبۇرنىڭ مەنىسى ”پۈتتا يېزىلغان كىتاب“ دېگەنلىك بولىدۇ. ئاللاھ تائالا پەيغەمبەرلەرگە نازىل قىلغان بارلىق كىتابلار ”زەبۇر“ دەپ ئاتىلىدۇ. قۇرئان كەرىممۇ بۇنىڭ ئىچىدە، سۈرە ئەنبىيانىڭ 105 ـ ئايىتى شۇنى كۆرسىتىدۇ. داۋۇد ئەلەيھىسسالامغا نازىل قىلىنغان كىتابمۇ زەبۇر ئىسمى بىلەن تونۇلغان.

زۇبەير ئىبنى ئەلئەۋۋام ــ الزبير بن العوام

ئەززۇبەير ئىبنى ئەلئەۋۋام ئىبنى خۇۋەيلىد ئەلقۇرەشى، (ئەبۇئابدۇللاھ). كاتتا ساھابە ۋە قەيسەر قوماندان، جەننەت بىلەن بىشارەتلەنگەن ئون كىشىنىڭ بىرى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھاممىسىنىڭ ئوغلى، بىرىنچى بولۇپ ئىسلام يولىدا قىلىچىنى قىندىن سۇغارغان زات، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن بەدرى ۋە ئۇھۇد قاتارلىق بارلىق غازاتلارغا قاتناشقان، كېيىن ئىسكەندەرىيىەنى فەتھى قىلىشقا قاتناشقان، مەيدىسىدە قىلىچ ۋە ئوق ئىزلىرى كۆپ ئىدى، خەلىپە ئۆمەر ئۇنى ئۆزىدىن كېيىن خەلىپە بولۇشقا لايىق كىشىلەر قاتارىدا قويغان، ئۇ باي تىجارەتچى بولۇپ قالدۇرۇپ كەتكەن مال ـ مۈلكى قىرىق مىليون تەڭگىگە سېتىلغان، جەمەل جېڭى بولغاندا ئۇخلاۋاتقاندا تۇيۇقسىز ئۆلتۈرۈلگەن، 38 ھەدىس رىۋايەت قىلغان، ھىجرەتتىن 28 يىل بۇرۇن (مىلادىيە 594 ـ يىلى) تۇغۇلغان، ھىجرىيە 36 ـ يىلى (مىلادىيە 656 ـ يىلى) ۋاپات بولغان.

زۇبائە بىنتى زۇبەير ئىبنى ئابدۇلمۇتتەلىب ــ ضباعة بنت الزبير بن عبد المطلب

زۇبائە بىنتى زۇبەير ئىبنى ئابدۇلمۇتتەلىب، ئايال ساھابە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ تاغىسىنىڭ قىزى.

س

سافۋان ئىبنى ئۇمەييە ــ صفوان بن أمية

سافۋان ئىبنى ئۇمەييە ئىبنى خەلەف ئىبنى ۋەھب ئەلجۇمەھى، (ئەبۇۋەھب)، سۆزمەن ۋە سېخى ساھابە، جاھىلىيەت ۋە ئىسلام دەۋرلىرىدە قۇرەيشنىڭ كاتتىلىرىدىن ئىدى، مەككە فەتھى قىلىنغاندىن كېيىن مۇسۇلمان بولغان، ئۇ دىلىنى ئىسلامغا مايىل قىلىنىش ئۈچۈن ئولجىدىن بېرىلگەنلەرنىڭ بىرى

www.munber.org

ئىدى، كېيىن يەرمۇك جېڭىغا قاتناشقان 13 ھەدىس رىۋايەت قىلغان. ھىجرىيەنىڭ 14 ـ يىلى (مىلادىيە 661 ـ يىلى) مەككىدە ۋاپات قىلغان.

سالام ئىبنى مىشكەم ـــ سلام بن مشكم

سالام ئىبنى مىشكەم، يەھۇدىي، ئۇنىڭ ئايالى زەينەب بىنتۇل ھارىس پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا بىر قوينى زەھەرلەپ ئەكىلىپ سۇيىقەست قىلغان.

سالىم ئىبنى ئابدۇللاھ ـــ سالم بن عبد الله

سالىم ئىبنى ئابدۇللاھ ئىبنى ئۆمەر ئىبنى ئەلخەتتاب ئەلقۇرەشىي ئەلئەدەۋىي، مەدىنىدىكى يەتتە فەقىھنىڭ بىرى، شۇنداقلا تابىئىيلارنىڭ كاتتىلىرىدىن ۋە ئالىملىرىدىن بىرى، ھىجرىيەنىڭ 106 ـ يىلى (مىلادىيە 725 ـ يىلى) مەدىنىدە ۋاپات بولغان.

سابىت ئىبنى قايىس ئىبنى شەمماس ـــ ثابت بن قيس بن شماس

سابىت ئىبنى قايىس ئىبنى شەمماس ئەلخەزرەجىي ئەنسارىي، ساھابە، ئۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ باياناتچىسى ئىدى. ئوھۇد ۋە ئۇنىدىن كېيىنكى بارلىق غازاتلارغا قاتناشقان، ھەدىستە: «سابىت ئىنتايىن ياخشى ئادەم» دېيىلگەن. ئۇ ئاغرىپ قالغاندا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنى يوقلاپ بارغان ۋە: «ئى ئىنسانلارنىڭ پەرۋەردىگارى، سابىت ئىبنى قايىسقا شىپالىق بەرگىن» دەپ دۇئا قىلغان. ھىجرىيەنىڭ 12 ـ يىلى (مىلادىيە 633 ـ يىلى) ھەزرىتى ئەبۇ بەكرنىڭ خەلىپىلىك دەۋرىدە يەمامە ئۇرۇشىدا شېھىت بولغان.

سابىئە ـــ الصابئة

سابىئە: دىنسىز ياكى يۇلتۇزلارغا ياكى پەرىشتىلەرگە چوقۇنىدىغان تائىپە ياكى ئاللاھنى بىر دەپ ئېتىقاد قىلىدىغان، قىيامەت كۈنىگە ئىشىنىدىغان، لېكىن يا پەيغەمبەر ياكى كىتاب، ياكى مۇئەييەن ئىبادەتتىمۇ بولمىغان بىر تائىپە، سۈرە بەقەرە 62 ـ ئايىتى بۇنى تەكىتلەيدۇ.

ساھابە ـ الصحابة

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ئىمان ئېيتقان ھالدا ئۇچراشقان، مۇسۇلمان ھالەتتە دۇنيادىن كەتكەن كىشى.

سىددىيقلار ـــ الصديقون

سۆزىدە ۋە ئېتىقادىدا راستچىل بولغانلاردۇر. پەيغەمبەرلەرنىڭ پەزىلەتلىك ساھابىلىرى شۇنداقلاردىن. ھەزرىتى ئەبۇ بەكرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ راستچىللىقتا ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ راستچىللىقىغا ئىشىنىشتە يۇقىرى پەللىگە يەتكەن بولغاچقا ”سىددىق“ دەپ نام ئالغان.

سەلمان ئەلفارىسى ـــ سلمان الفارسي

www.munber.org

سەلمان ئەلفارىسى: ئۇلۇغ ساھابە، تېگى پارس مىللىتىدىن، ئۇ ئەسفاھان مەجۇسىلىرىدىن بولۇپ ھەقىقەت ئىزدەپ يۇرتمۇيۇرت كېزىپ پارس، رىم ۋە يەھۇدىيلارنىڭ كىتابلىرىنى ئوقۇغان، كېيىن ئەرەب يۇرتلىرىغا قاراپ ماڭغاندا يولدا ئۇچرىغان ئەرەبلەر ئۇنى خىزمىتىگە سالغان، كېيىنچە ئۇنى قۇل قىلىۋېلىپ ساتقان، بەنى قۇرەيزە جەمەتىدىن بىرى سېتىۋېلىپ مەدىنىگە ئەكەلگەن، سەلمان ئىسلامنىڭ خەۋىرىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى قۇبادا زىيارەت قىلغان ۋە قېشىدا بىر مۇددەت تۇرغان، ساھابىلارنىڭ ياردىمى بىلەن ئۆزىنىڭ ئەركىنلىكىنى سېتىۋېلىپ ئازاد بولغاندىن كېيىن ئىسلامغا كىرگەنلىكىنى ئېلان قىلغان، مۇسۇلمان بولغاندىن كېيىن ئۆزىنى ئىسلام ئوغلى سەلمان دەپ ئاتىغان، ئۇ كۈچلۈك، تەدبىرلىك ۋە دىنلارغا دائىر مەلۇماتلىق ئىدى، خەندەك كولاشنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا سەلمان مەسلىھەت بەرگەن ئىدى، مۇھاجىرلار بىلەن ئەنسارىلار سەلماننى تالىشىپ قالغاندا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «سەلمان بىزنىڭ جەمەتىمىزدىن» دەپ ئۇنى پەيغەمبەر جەمەتىگە مەنسۇپ قىلغان، كېيىنكى چاغلاردا ئەلمەدائىنگە ئەمىر قىلىپ تەيىنلەنگەن بولۇپ مائاشى چىقسا سەدىقە قىلىۋېتىپ بورا ياساپ ئۆز قولىنىڭ ئەمگىكىدىن ئارپا نېنى يەپ ياشىغان، ھەدىس كىتابلىرىدا 60 ھەدىس رىۋايەت قىلغان. ھىجرىيەنىڭ 36 ـ يىلى (مىلادىيە 656 ـ يىلى) ۋاپات بولغان.

سەلەپ ــ سلف

سەلەپ: دەسلەپكى دەۋرلەردىكى مۇسۇلمانلارنى كۆرسىتىدۇ، ۋەھىي چۈشكەن زامانلاردا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن بىۋاستە دىننى چۈشەنگەن، قۇرئان كۆرسەتمىسىنى ھايات يولى قىلغان ۋە ئەمەلىيىتىگە تەتبىقلىغان ساھابىلار سەلەپ سالىھ دەپ ئاتىلىدۇ، شۇنداقلا ئۇلاردىن كېيىن كېلىپ ئۇلارنىڭ تۇتقان يولىغا ئەگەشكەن تابىئىيلار ۋە تابىئىيلارنىڭ تابىئىيلىرىمۇ سەلەپ ئاتالغۇسى دائىرىسىگە كىرىدۇ. ئومۇمەن ھىجرىيە 3 ـ ئەسىرگە قەدەر ياشىغان كاتتىلىرىمىزنىڭ ھەممىسى سەلەپ ئاتالغۇسى ئىچىگە كىرىدۇ.

سەلەمە ئىبنى ھىشام ــ سلمة بن هشام

سەلەمە ئىبنى ھىشام ئىبنى ئەلمۇغىيرە ئەلمەخزۇمى، (ئەبۇھاشىم)، ئەبۇجەھلنىڭ بىر تۇغقىنى، بۇرۇن مۇسۇلمان بولغان ساھابە، مەككە مۇشرىكلىرى ئۇنى ھىجرەت قىلغىلى قويماي ئازار بېرىپ سولاپ قويغاندا قېچىپ كەتكەن، كېيىن ھىجرىيە 14 ـ يىلى (مىلادىيە 635 ـ يىلى) شامدا شېھىت بولغان.

سەفا ۋە مەرۋە ــ الصفا والمروة

كەئبە يېنىدىكى ئىككى تاغنىڭ نامى بولۇپ، ھەج ۋە ئۆمرە پائالىيىتىدە بۇ ئىككى تاغ ئارىلىقىدا يەتتە قېتىم يۈرۈش ۋاجىپتۇر. ھازىر ھەر ئىككىسى ھەرەم مەسجىدىنىڭ ئىچىدە.

سەھل ئىبنى سەئد ــ سهل بن سعد الساعدي

سەھل ئىبنى سەئد ئەسسائىدى ئەلخەزرەجى، مەشھۇر ساھابە، 100 يىل ياشىغان، 188 ھەدىس رىۋايەت قىلغان، ھىجرىيەنىڭ 91 ـ يىلى (مىلادىيە 710 ـ يىلى) ۋاپات بولغان.

سۇھەيل ئىبنى ئەمرى ــــ سهيل بن عمرو

www.munber.org

سۇھەيل ئىبنى ئەمرو ئىبنى ئابدۇ شەمس ئەلئامىرى، قۇرەيشنىڭ سۆزچىسى، جاھىلىيەتتىكى چوڭلارنىڭ بىرى، ھۇدەيبىيە سۈلھىسىنى تۈزگەن، بۇ سۈلھىنامە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋە ئۇنىڭ نامى بىلەن قىلىنغان، بەدر كۈنى مۇسۇلمانلارغا ئەسىر چۈشۈپ تۆلەم بىلەن قويۇپ بېرىلگەن، مەككە فەتھى قىلىنغان كۈندە مۇسۇلمان بولغان، ھىجرىيە 18 ـ يىلى (مىلادىيە 639 ـ يىلى) شامدا ۋاپادا ئۆلۈپ كەتكەن.

سۇھەيلى ــ السهيلي (ھىجرىيە 508 ــ 581 مىلادىيە 1114 ــ 1185)

سۇھەيلى، ئابدۇرراھمان ئىبنى ئابدۇللاھ ئىبنى ئەھمەد ئەلخاسئەمى، ئەسسۇھەيلى، ھەدىسشۇناس، لۇغەت ۋە تارىختا يېتىشكەن ئالىم، ئەما، ئىبنى ھىشام سىيرىسىنى ”ئەرراۋزۇل ئۇنۇق“ دەپ شەرھلىگەن، ”ئەلئىيزاھ ۋەتتەبيين“ قاتارلىق ئەسەرلەرنى يازغان.

سۇھەيب ئىبنى سىنان ــ صهيب بن سنان الرومي (ھىجرەتتىن بۇرۇن 32 ــ 38 مىلادىيە 592 ــ 659)

سۇھەيب ئىبنى سىنان ئىبنى مالىك، ساھابە، ئەرەبلەردىن چىققان ئەڭ مەرگەن پەھلىۋان، ئىسلامغا دەسلەپكى دەۋردە كىرگەن زاتلاردىن بولۇپ، ئۇنىڭ ئاتىسى جاھىلىيەت دەۋرىدىكى ئۇبۇللىزادىلەردىن ئىدى ئۇ ھەم كىسرا، ئەنۇشىرۋان تەرىپىدىن بەسرىگە ۋالىي قىلىپ تەيىنلەنگەن. ئەسلى تۇغۇلغان جايى مۇۋسىل بولۇپ رىملار ئۇ جايغا ھۇجۇم قىلغاندا سۇھەيبنى ئەسىر ئالغان. ئۇ كىچىكىدىن رىملىقلار ئارىسىدا چوڭ بولغاچقا ئەرەبچىسى ياخشى ئەمەستى. ئەرەبلەردىن بىرى ئۇنى رىملىقلاردىن سېتىۋېلىپ مەككىگە ئېلىپ كەلگەندە ئابدۇللاھ ئىبنى جەدئان ئۇنى سېتىۋېلىپ ئازاد قىلىۋەتكەن. شۇنىڭدىن كېيىن مەككىدە تىجارەت قىلغان. ئىسلامىيەت كەلگەندىن كېيىن 30 نەچچە كىشىدىن كېيىنلا مۇسۇلمان بولغان، مۇسۇلمانلار مەدىنىگە ھىجرەت قىلماقچى بولغاندا سۇھەيبمۇ ھىجرەت قىلىشقا تەييارلانغان، ئۇ تىجارەت قىلىپ كۆپ پۇل تاپقاچقا مەككە مۇشرىكلىرى ئۇنى توسقان ھەمدە: سەن بىزنىڭ قېشىمىزغا پەس، قەلەندەر ھالەتتە كەلگەن ئىدىڭ، ئەمدىلىكتە كۆپ پۇل تېپىپ كەتمەكچى بولۇۋاتامسەن؟ دەپ تۇرىۋالغاندا، سۇھەيب: مال ـ مۈلكىمنى تاشلاپ كەتسەم مېنى كەتكىلى قويامسىلەر؟ دېگەن. ئۇلار: ماقۇل، بولغان. شۇنداق قىلىپ ئۇ ئۇلارغا بارلىق مال ـ مۈلكىنى تاشلاپ بېرىپ ۋە ھىجرەت قىلغان. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ سودا كېلىشىمى ۋەقەلىكىنى ئاڭلىغاندا: «سۇھەيب پايدا ئاپتۇ، سۇھەيب پايدا ئاپتۇ» دېگەن. ئۇ بەدر، ئۇھۇد ۋە بارلىق غازاتلارغا قاتناشقان، 307 ھەدىس رىۋايەت قىلغان، مەدىنىدە ۋاپات بولغان، كىشىلەر ئارىسىدا سۇھەيب ئەررۇمىي دېگەن نام بىلەن تونۇلغان.

سۇلايمان ئىبنى سۇراد ــ سليمان بن صرد (ھىجرەتتىن بۇرۇن 28 ــ 65 مىلادىيە 595 ــ 684)

سۇلايمان ئىبنى سۇراد ئىبنى ئەلجۇن ئەسسەلۇلىي ئەلخۇزائىي، (ئەبۇ مۇتراف)، ساھابە، ھەم ئىسلامدىكى رەھبەر قوماندانلارنىڭ بىرى، ھەزرىتى ئەلى بىلەن بىللە جەمەل ۋە سىففىين جەڭلىرىگە قاتناشقان، ھەزرىتى ھۈسەين بىلەن ئالاقىلىشىپ ئۇنىڭغا ياردەم بەرمىگەن. لېكىن، ئۇ ئۆلتۈرۈلگەندىن كېيىن پۇشمان قىلىپ قىساسىنى تەلەپ قىلىپ چىققان، ئەھلى بەيتكە خىلافەتنىڭ تاپشۇرۇلۇشىنى تەلەپ

www.munber.org

قىلغان (تەۋۋابىين) جامائەتكە باش بولغان. كېيىن ئابدۇللاھ ئىبنى زىياد قوشۇنى بىلەن بولغان جەڭدە ئۆلتۈرۈلگەن. ئۇ 15 ھەدىس رىۋايەت قىلغان.

سەۋبان ـ ثوبان

سەۋبان ئىبنى بۇجدۇد، (ئەبۇئابدۇللاھ)، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنى سېتىۋېلىپ ئازاد قىلىۋەتكەندىن كېيىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ۋاپاتىغا قەدەر خىزمىتىدە بولغان، كېيىن شامغا چىقىپ پەلەستىندىكى رەملە دېگەن جايغا چۈشكەن، كېيىن ھىمس شەھرىگە چۈشۈپ ھىجرىيەنىڭ 54 ـ يىلى شۇ جايدا (مىلادىيە 674 ـ يىلى) ۋاپات بولغان. 128 ھەدىس رىۋايەت قىلغان.

سەئد ئىبنى مۇئاز ـــ سعد بن معاذ

سەئد ئىبنى مۇئاز ئىبنى ئەننۇئمان ئىبنى ئىمرىئۇلقايس ئەلئەنسارى، ساھابە، قەھرىمان باتۇرلارنىڭ بىرى، ئەۋس قەبىلىسىنىڭ كاتتىبېشى بولۇپ بەدرى كۈنى ئەۋسنىڭ بايرىقىنى كۆتۈرگەن، خەندەك جېڭىدە ئوق تېگىپ شۇنىڭ تەسىرى بىلەن 37 يېشىدا ۋاپات بولغان. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «سەئد ئىبنى مۇئازنىڭ ئۆلىمى ئۈچۈن راھماننىڭ ئەرشى تىترىدى» دېگەن. ھىجرىيەنىڭ 14 ـ يىلى (مىلادىيە 635 ـ يىلى) ۋاپات بولغان.

سەئىيد ئىبنى زەيد ـــ سعيد بن زيد

سەئىيد ئىبنى زەيد ئىبن ئەمرو ئىبنى نۇفەيل ئەلقۇرەشى، (ئەبۇل ئەئۋەر)، ساھابە، جەننەت بىلەن بىشارەت بېرىلگەن ئون ساھابىنىڭ بىرى، ئۇ قەيسەر ۋە تەدبىرلىك ئىدى، يەرمۇك ۋە دەمەشىق مۇھاسىرىسىغا قاتناشقان، دەمەشىقكە ۋالىي بولغان، 48 ھەدىس رىۋايەت قىلغان، ھىجرىيەنىڭ 51 ـ يىلى (مىلادىيە 671 ـ يىلى) مەدىنىدە ۋاپات بولغان.

سەئىيد ئىبنى مەنسۇر ئىبنى شۆئبە ئەلخۇراسانى ـــ سعيد بن منصور بن شعبة

سەئىيد ئىبنى مەنسۇر ئىبنى شۆئبە ئەلخوراسانى، (ئەبۇ ئوسمان) ھەدىسشۇناس ئالىملارنىڭ بىرى، "ئەسسۇنەن"، "ئەتتەپسىر" قاتارلىق كىتابلارنى يازغان. ئىمام ئەھمەد، ئىمام دارىمى، ئىمام مۇسلىم ۋە ئەبۇداۋۇد قاتارلىق مۇھەددىس ئالىملار ئۇنىڭدىن ھەدىس رىۋايەت قىلغان. ئۇ راستچىل، ئىشەنچلىك، ئىلىمنى مۇھاپىزەت قىلغۇچى ئالىملاردىن ئىدى. ھىجرىيە 227 ـ يىلى مەككىدە ۋاپات بولغان.

سەئىد ئىبنى جۇبەير ـ سعيد بن جبير (ھىجرىيە 45 ـــ 95 مىلادىيە 665 ـــ 714)

سەئىد ئىبنى جۇبەير ئەلئەسەدى ئەلكۇفى، (ئەبۇئابدۇللاھ)، كاتتا تابىئىي ۋە تابىئىيلارنىڭ ئەڭ بىلىملىكى، ئەسلى ھەبەشىستانلىق بولۇپ بەنى ۋالىبە جەمەتىنىڭ خىزمەتچىسى ئىدى، ھەزرىتى ئىبنى ئابباس ۋە ئىبنى ئۆمەردىن ئىلىم تەھسىل قىلغان، ھەزرىتى ئىبنى ئابباستىن كۇفەلىك بىرەر كىشى كېلىپ بىر نەرسە سورىسا: ئاراڭلاردا سەئىيد تۇرۇقلۇق ماڭا كېلىپ سورامسىلەر؟ دەيتتى، خەلىپە ئابدۇل مەلىك ئىبنى مەرۋانغا قارشى قوزغىلاڭغا قاتناشقانلىقى ئۈچۈن ھەججاج تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلگەن. دۇئاسى

www.munber.org

ئىجابەت بولىدىغان زاتلاردىن ئىدى. ئاز كۆنگە قالماي زالىم ھەججاج سەئىدنىڭ دۇئاسى بىلەن ھالاك بولغان.

سەئىيد ئىبنى مۇسەييىب ــ سعيد بن المسيب (ھىجرىيە 13 ــ 94 مىلادىيە 634 ــ 713)

سەئىيد ئىبنى ئەلمۇسەييىب ئىبنى ھەزەن ئىبنى ئەبۇۋەھب ئەلمەخزۇمى ئەلقۇرەشى، (ئەبۇمۇھەممەد)، تابىئىيلارنىڭ پېشۋاسى، مەدىنىدىكى يەتتە فەقىھنىڭ بىرى، ئىبادەتگۇيلىقى ۋە تەقۋادارلىقى بىلەن تونۇلغان، كۆپ ھەدىس رىۋايەت قىلغان، ھاياتىدا ياغ تىجارىتى بىلەن شۇغۇللىنىپ خەلىپىلەردىن ياردەم ئالمىغان.

سەئد ئىبنى ئەبۇۋەققاس ــ سعد بن أبي وقاص

سەئد ئىبنى ئەبۇۋەققاس مالىك ئىبنى ئۇھەيب ئىبنى ئابدۇ مەناف ئەلقۇرەشى ئەززۇھرى، (ئەبۇئىسھاق)، پېشقەدەم ساھابە، تالانتلىق ھەربىي قوماندان، جەننەت بىلەن خەۋەر بېرىلگەن ئون كىشىنىڭ بىرى، 17 يېشىدا مۇسۇلمان بولغان، بىرىنچى بولۇپ ئاللاھ يولىدا ئوق ئاتقان، بەدر غازىتىغا قاتناشقان، قادىسىييە جېڭىگە قوماندانلىق قىلغان، كۇفە شەھرىنى لاھىيىلىگەن، ئىراقنى فەتھى قىلغان زات، خەلىپە ئۆمەر تەرىپىدىن كۇفەگە ۋالىي قىلىپ تەيىنلەنگەن، خەلىپە ئوسمان زامانىدىمۇ بىر مۇددەت ۋالىي بولۇپ تۇرغان، كېيىن ۋالىيلىقتىن ئېلىنىپ مەدىنىگە قايتىپ شۇ يەردە ۋاپات قىلغان، 271 ھەدىس رىۋايەت قىلغان. ھىجرەتتىن 23 يىل بۇرۇن (مىلادىيە 600 ـ يىلى) تۇغۇلغان، ھىجرىيە 55 ـ يىلى (مىلادىيە 675 ـ يىلى) ۋاپات بولغان.

سەئد ئىبنى ئەررەبىيئ ــ سعد بن الربيع

سەئد ئىبنى ئەررەبىيئ ئىبنى ئەمرۇ ئەلئەنسارى، كاتتا ساھابە، ئەقەبە بەيئىتىگە قاتناشقان ۋەكىللەرنىڭ بىرى، بەدر غازىتىغا قاتناشقان، ھىجرىيەنىڭ 3 ـ يىلى (مىلادىيە 625 ـ يىلى) ئۇھۇد غازىتىدا شېھىت بولغان.

سۇددى ــ إسماعيل بن عبدالرحمن السدي

ئىسمائىل ئىبنى ئابدۇرراھمان سۇددى ئەلكۇفى، ئەسلى ھىجازلىق بولۇپ كۇفەگە جايلاشقان، چوڭ سۇددى دەپ ئاتىلىدۇ، مۇپەسسىر، كۆپ ھەدىس رىۋايەت قىلغان. ھىجرىيەنىڭ 128 ـ يىلى (مىلادىيە 745 ـ يىلى) ۋاپات بولغان.

سۇفيان سەۋرىي ــ سفيان الثوري (ھىجرىيە 97 ــ 161 مىلادىيە 716 ــ 778)

سۇفيان ئىبنى سەئىيد ئىبنى مەسرۇق ئەسسەۋرى ئەلكۇفى، (ئەبۇئابدۇللاھ)، ھەدىستە ئەمىرۇلمۆمىنىن نامىنى ئالغان، فەقىھدا، ئىبادەتتە ۋە تەقۋادارلىقتا تونۇلغان زات، كۇفەدە تۇغۇلۇپ ئۆسكەن، خەلىپە مەنسۇر ئۇنى ھوقۇق تۇتۇشقا ئۈندىگەن بولسىمۇ تەكلىپنى رەت قىلىپ كۇفەدىن چىقىپ مەككە ۋە مەدىنىگە جايلاشقان، كېيىن خەلىپە مەھدى ئۇنى تۇتماقچى بولغاندا بەسرىگە قېچىپ بېرىپ يوشۇرۇنغان ھالەتتە ۋاپات بولغان. "ئەلجامىئۇل كەبىير"، "ئەلجامىئۇسسەغىير" قاتارلىق ھەدىس

www.munber.org

كىتابلىرىنى قالدۇرغان، ئەستە تۇتۇش قابىلىيىتى بەك يۇقىرى بولۇپ ئۇ: يادا ئالغان بىر نەرسىنى ئۇنتۇپ باقمىدىم، دېگەن.

سۇفيان ئىبنى ئۇيەينە ـــ سفيان بن عيينة (ھىجرىيە 107 ـــ 198 مىلادىيە 725 ـ 814)

سۇفيان ئىبنى ئۇيەينە ئىبنى مەيمۇن ئەلھىلالى ئەلكۇفى، (ئەبۇمۇھەممەد)، ئىشەنچلىك چوڭ ھەدىس ئالىملىرىنىڭ بىرى، ھەرەم مەككىنىڭ زامانىدىكى مۇھەددىسى، ئەسلى قول بولۇپ كۇفەدە تۇغۇلغان، مەككىگە جايلىشىپ مەككىدە ۋاپات قىلغان، ئىلىم ـ مەرىپەتتە كاتتا مەنزىلىگە يەتكەن، 70 قېتىم ھەج قىلغان، ھەدىستە (ئەلجامىئ) دېگەن كىتابنى يەنە تەپسىردە بىر كىتابنى قالدۇرغان، ئىمام شافىئىي: مالىك بىلەن سۇفيان بولمىغان بولسا ھىجازدىكى ئىلىم زايا بولغان بولاتتى، دېگەن.

سىيبەۋەيھ ـــ سيبويه (ھىجرىيە 148 ـــ 180 مىلادىيە 765 ـــ 796)

ئەمرۇ ئىبنى ئۇسمان ئىبنى قۇنبۇر ئەلھارىسى، (ئەبۇبىشر)، سىيبەۋەيھ (فارسچە ئالما پۇرىقى دېگەن مەنىدە)دەپ تونۇلغان، ئەرەب تىلى گىراماتىكىسىنىڭ ئەللامىسى، نەھۋدە بەسرە مەدرىسىسىنىڭ ئىمامى، نەھۋى ئىلمىدە ئاتاقلىق (ئەلكىتاب) نىڭ مۇئەللىپى، شىيراز يېزىلىرىنىڭ بىرىدە تۇغۇلغان، كېيىن بەسرىگە جايلاشقان، ئەلخەلىيل ئىبنى ئەھمەدنى ئۇستاز تۇتۇپ ئۇنىڭدىن ئىشىپ چوشكەن، بەغدادقا بېرىپ مەشھۇر نەھۋى ئالىمى ئەلكىسائى بىلەن مۇنازىرىلەشكەن، خەلىپە ھارۇن ئەررەشىيد ئۇنى 10 مىڭ تەڭگە بىلەن مۇكاپاتلىغان، ناھايىتى ياش ئالەمدىن ئۆتكەن.

ش

ئىمام شافىئىي ـ الشافعي (ھىجرىيە 150 ـــ 204 مىلادىيە 767 ـــ 820)

ئىمام شافىئىي: مۇھەممەد ئىبنى ئىدرىس ئىبنى ئەلئابباس ئىبنى ئەششافىئ ئەلھاشىمى ئەلقۇرەشى ئەلمۇتتەلەبى، (ئەبۇئابدۇللاھ)، ئەھلى سۈننەت ئىچىدىكى مەشھۇر تۆت مەزھەبنىڭ بىرى بولغان شافىئىي مەزھەب ئىمامى، پەلەستىندىكى غاززەدە تۇغۇلغان، ئىككى يېشىدا مەككىگە ئېلىپ بېرىلغان، ئون يىل بەدەۋىي ئەرەبلەر ئارىسىدا ئەرەبچە ئۆگىنىپ مەرگەنلىك بىلەن ئەرەب تىلى ۋە شېئىرىيىتىدە يېتىشكەن، مەدىنىدە ئىمام مالىكتىن ھەدىس ئۇگەنگەن، كېيىن فىقھى ۋە ھەدىس بىلىملىرىگە يۈزلەنگەن، باغدادنى ئىككى قېتىم زىيارەت قىلغان، ئىمام ئەبۇھەنىفەنىڭ نەۋرە شاگىرتى ئىمام مۇھەممەد ئىبنى ئەلھەسەن ئەششەيبانىدىن فىقھى بىلىملەرنى ئۆگەنگەن، 20 يېشىدا پەتىۋا بېرىشكە باشلىغان، فىقھىدا يەتتە تومدا بېسىلغان ”ئەلئۇم“، ھەدىستە بىر تومدا بېسىلغان ”ئەلمۇسنەد“، ”ئىختىلافۇل ھەدىس“، ”ئەھكامۇل قۇرئان“، ”ئەسسۇنەن“، ئۇسۇلى فىقھى ئىلمىدا مەشھۇر ”ئەررىسالە“ يەنە ”ئەسسەبقۇ ۋەررامىيۇ“، ”فەزائىلۇل قۇرەيىش“، ”ئەدەبۇل قازى“ ۋە ”ئەلمەۋارىيس“ قاتارلىق نۇرغۇن ئەسەرلەرنى يازغان. تەتقىقاتچىلارنىڭ نەزىرىدە ئۇ ئۇسۇلۇل فىقھى ئىلمىدە دەسلەپ كىتاب يازغان ئالىم ھېسابلىنىدۇ. ھىجرىيەنىڭ 199 ـ يىلى مىسىرغا بارغان ۋە شۇ يەردە ۋاپات بولغان.

شۇئەيب ئەلەيھىسسالام ـــ شعيب عليه السلام

www.munber.org

شۇئەيب ئەلەيھىسسالام: ئەرەبلەرنىڭ قەدىمكى ئەجدادىن چىققان پەيغەمبەر بولۇپ، ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ نەسلىدىن ۋە بەنى مەديەن جەمەتىدىن. ئۇ هۇد ۋە سالىھ ئەلەيھىسسالاملاردىن كېيىن مۇسا ئەلەيھىسسالامدىن سەل بۇرۇن پەيغەمبەر بولۇپ كەلگەن. ھازىرقى ئىئۇردانىيەدە ياشىغان. نەسەبشۇناسلار ئاتىسىنىڭ ئىسمى توغرىسىدا ئىختىلاپى پىكىرلەرنى ئوتتۇرىغان قويغان. بەزىلەر ئۇنى شۇئەيب ئىبنى نەۋفەل دېيىشكەن. ئۇنىڭ تىلى ئەرەب تىلى ئىدى. بەزى مۇپەسسىرلەر ئۇنى ئەما ئىدى دېيىشكەن. قەبرىسى پەلەستىندە مەشھۇر. ئۇ قىزى سافۇرائىنى مۇسا ئەلەيھىسسالامغا ياتلىق قىلغان، شۇئەيب ئەلەيھىسسالامنىڭ ئىسمى قۇرئان كەرىمدە 10 يەردە زىكىر قىلىنغان، ئۇنىڭ قەۋمى بولغان بەنى مەديەن ئاللاھ تائالاغا تېنىپ، تارازا ـ مىزاندا كەم بېرىپ بۇزۇقچىلىقلارنى كۆپ قىلغان، ئىلگىرى ئۇلارغا بىرقانچە پەيغەمبەرلەر ئەۋەتىلگەن بولسىمۇ ئۇلار پەيغەمبەرلەرگە ئىشەنمىگەن، ئۇلار بىر دەرەخكە قاراپ ناماز ئوقۇغانلىقى ئۈچۈن ”ئەسھابۇل ئەيكە“ دەپمۇ ئاتالغان. شۇئەيب ئەلەيھىسسالام ئۇلارنى بىر اللہ قىلا ئىبادەت قىلىشقا، بۇزۇق قىلمىشلىرىنى تاشلاشقا چاقىرغاندا، ئۇلارنىڭ بىر قىسمى شۇئەيب ئەلەيھىسسالامغا ئەگەشكەن، ئەگەشمىگەنلەر ئۇنىڭغا تەھدىت سېلىپ ئۇنى ۋە ئۇنىڭغا ئىمان ئېيتقانلارنى قوغلىۋەتمەكچى بولغان. شۇئەيب ئەلەيھىسسالام ئۇلار بىلەن كۆپ قېتىم مۇنازىرە ئېلىپ بارغانلىقى ئۈچۈن ”پەيغەمبەرلەرنىڭ خەتىبى“ دەپ ئاتالغان، ھاۋا قاتتىق ئىسسىپ شۇئەيب ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمى بىر بۇلۇت بىلەن سايىداپ تۇرغاندا ئوتلۇق بوران چىقىپ ئۇلارنى ئۇكلىۋەتكەن، يەر قاتتىق تەۋرەپ ئۆيلىرىدە ئولتۇرغان پېتى ھالاك بولغان. اللہ نىڭ ئىزنى بىلەن شۇئەيب ئەلەيھىسسالام مۆمىنلەر بىلەن بىللە سالامەت قۇتۇلغان.

شەيخۇل ئىسلام ــ شيخ الإسلام

ئىسلام داھىسى ۋە كاتتا ئالىملارغا بېرىلىدىغان دىنىي ئۇنۋان.

غ

ئىمام غازالى ــ إمام الغزالي

مۇھەممەد ئىبنى مۇھەممەد ئىبنى مۇھەممەد ئەلغازالى، (ئەبۇ ھامىد) ھۆججەتۇل ئىسلام، ئاتاقلىق ئالىم، كاتتا فەقىھ (ھىجرىيە 450 ــ 505).

غەيلان ئىبنى سەلەمە ـــ غيلان بن سلمة الثقفي

غەيلان ئىبن سەلەمە ئەسسەقافى، جاھىلىيەت دەۋرىدىكى ئابرۇيلۇق شائىر ۋە ھەكىم، كىسرا بىلەن كۆرۈشۈشكە بارغان، كىسراغا ئۇنىڭ سۆزلىرى ياراپ كەتكەن، تائىف جېڭىدە مۇسۇلمان بولغان، ئۇنىڭ ئون خوتۇنى بولۇپ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنى تۆتنى ئېلىپ قېلىپ باشقىلارنى قويۇۋېتىشكە بۇيرىغان، ھىجرىيەنىڭ 23 ـ يىلى (مىلادىيە 644 ـ يىلى) ۋاپات بولغان.

ف

فەخرۇددىن رازى ـ فخر الدين الرازي (ھىجرىيە 544 ــ 606 مىلادىيە 1150 ــ 1210)

www.munber.org

ئىمام رازىي: مۇھەممەد ئىبنى ئۆمەر ئىبنى ئەلھەسەن ئىبنى ئەلھۇسەين ئەتتەيمى ئەلبەكرى، (ئەبۇئابدۇللاھ)، فەخرۇددىن ئەررازىي، زاماندىكى ئاتاقلىق مۇپەسسىر ۋە كاتتا شەرىئەتشۇناس ئالىم. نەسەبى قۇرەيشكە تۇتىشىدۇ، راي شەھىرىدە تۇغۇلغان، خارەزم، ماۋەرائۇننەھرى ۋە خۇراسانلارغا سەپەر قىلغان، ھىراتتا ۋاپات بولغان، ھايات ۋاقتىدىلا كىتابلىرى يۇرتلارغا تارقالغان، مەشھۇر ”مەفاتىھۇل غەيب“ دېگەن تەپسىرى، ”لەۋامىئۇل بەييىنات“، ”ئاساسۇتتەقدىيس“، ”ئەلمەھسۇل“، ”مەئالىمۇ ئۇسۇلىددىين“، پارسچە ”تەئجىيزۇل فەلاسىفە“ قاتارلىق نۇرغۇن ئەسەرلەرنى قالدۇرغان.

فەررائ ــ الفراء (ھىجرىيە 144 ــ 207 مىلادىيە 761 ــ 822)

فەررائ: يەھيا ئىبنى زىياد ئىبنى ئابدۇللاھ ئىبنى مەنزۇر ئەددەيلەمى، (ئەبۇزەكەرىيا)، ئەلفەررائ دەپ تونۇلغان، كاتتا لۇغەتشۇناس، كۇفەدە تۇغۇلۇپ بەغدادقا جايلاشقان، خەلىپە ئەلمەئمۇننىڭ ئىككى ئوغلىنى تەربىيىلىگەن، لۇغەتشۇناس بولۇش بىلەن بىللە فەقىھ ۋە تارىخچى ئاسترونوم مۇتەكەللىم ئالىم بولۇپ مۆئتەزىلىلىككە مايىل بولغان، نەھۋىدە كۇفە ئېقىمىنىڭ بېشى بولغان، سەئلەب مۇنداق دېگەن: ”ئەلفەررائ بولمىغان بولسا لۇغەت لۇغەت بولمىغان بولاتتى“، ”ئەمەقسۇرۇ ۋەلمەمدۇد“، ”مەئانى ئەلقۇرئان“، ”ئەللۇغات“، ”ئەلھۇدۇد“، ”ئەلۋەقف“، ”ئەلئىبتدائ“، ”مۇشكەلۇللۇغە“ ۋە ”ئەلجەمئۇ ۋەتتەسنىيە“ قاتارلىق كۆپ ئەسەرلەرنى يازغان.

فەزل ئىبنى شازان ــ الفضل بن شاذان

فەزل ئىبنى شازان ئىبنى ئەلخەلىل، ئەلئەزدى ئەننىيشاپۇرى، (ئەبۇمۇھەممەد) ئىلمى كالام ئالىملىرىدىن، ئىمامىييە مەزھىبى فەقىھلىرىنىڭ بىرى، ”ئەرراددۇ ئەلە ئىبنى كىرام“، ”ئەلئىيمان“، (مىھنەتۇل ئىسلام) قاتارلىق 180 دانە كىتابى بار، ھىجرىيەنىڭ 260 - يىلى (مىلادىيە 874 - يىلى) ۋاپات بولغان.

فۇزالە ئىبنى ئۇبەيد ــ فضالة بن عبيد

فۇزالە ئىبنى ئۇبەيد ئىبنى نافىز ئىبنى قەيس ئەلئەنسارى، (ئەبۇمۇھەممەد)، ساھابە، ئۇھۇد ۋە ئۇنىڭدىن كېيىنكى غازاتلارغا، شۇنداقلا مىسىر ۋە شام فەتھىسىگە قاتناشقان، خەلىپە مۇئاۋىيە تەرىپىدىن دەمەشىقكە قازى بولغان، 50 ھەدىس رىۋايەت قىلغان. ھىجرىيەنىڭ 53 - يىلى (مىلادىيە673 - يىلى) ۋاپات بولغان.

فۇزايل ئىبن ئايياز ــ الفضيل بن عياض (ھىجرىيە 105 ــ 187 مىلادىيە 723 ــ 803)

ئەلفۇزايل ئىبن ئايياز ئىبنى مەسئۇد ئەتتەمىيمى، (ئەبۇئەلى)، مەككە ھەرەم شەيخى، سالىھ ۋە ئىبادەتگۈي كاتتا ئالىملارنىڭ بىرى، ئىمام شافىئىي ئۇنىڭدىن ھەدىس ئۆگەنگەن، سەمەرقەندتە تۇغۇلغان، كېيىن مەككىدە ياشىغان.

ق

قارافىي ــ القارافي

www.munber.org

ئەھمەد ئىبنى ئىدرىس ئىبنى ئابدۇرراھمان ئەلقارافى، ئاتاقلىق شەرىئەتشۇناس ۋە مالىكىي مەزھىبىنىڭ كاتتا فەقىھلىرىنىڭ بىرى. ھىجرىيە 684 ـ يىلى ۋاپات بولغان.

قازى ئەييازـــ قاضى عياز

ئەيياز ئىبنى مۇسا ئەل يەھسۇبى، مەغرىبتە ئۆتكەن ئاتاقلىق ھەدىسشۇناس، مالىكىي مەزھەب فەقىھلىرىدىن. ماراكەشتە ھىجرىيە 544 ـ يىلى ۋاپات بولغان.

قەتادە ــ قتادة بن دعامة السدوسي (ھىجرىيە 61 ــ 118 مىلادىيە 680 ــ 737)

قەتادە: قاتادە ئىبنى دىئامە ئىبنى قاتادە ئىبنى ئەزىز ئەسسەدۇسى ئەلبەسرى، (ئەبۇل خەتتاب)، تابىئىي، كاتتا مۇپەسسىر، مۇھەددىس ۋە فەقىھ. ئەرەب تىلى، ئەدەبىياتى، تارىخى ۋە نەسەب ئىلمىدە يېتىشكەن ئالىم، ئىمام ئەھمەد: قەتادە بەسرە ئەھلىنىڭ ئەڭ بىلىملىكى دېگەن.

قەيسەر: رىم ۋە رۇس پادىشاھلىرىغا بېرىلىدىغان ئومۇمىي نام.

قۇستانتىينىييە ــ القسطنطينية

قۇستانتىينىييە: ئىستانبۇلنىڭ قەدىمكى ئىسمى.

قۇرتۇبى ـ القرطبي

ئىمام قۇرتۇبى: مۇھەممەد ئىبنى ئەھمەد ئىبنى ئەبى بەكىر ئىبنى فەراھ ئەل ئەنسارى ئەلخەزرەجى ئەلئەندەلۇسى ئەلقۇرتۇبى، (ئەبۇئابدۇللاھ)، كاتتا ۋە ئاتاقلىق مۇپەسسىر، ھەدىسشۇناس، مالىكىي مەزھەب فەقىھى، ئەسلى قۇرتۇبەدىن بولۇپ مىسىرغا جايلىشىپ ئالەمدىن ئۆتكەن، (تەپسىرى قۇرتۇبى) دەپ نام ئالغان ”ئەلجامىئۇ لىئەھكامىل قۇرئان“ دېگەن تەپسىرنى يازغان، يەنە ”قامىئۇل ھىرسى بىززۇھدى ۋەلقانائە“، ”ئەلئەسنە فى شەرھى ئەسمائۇللاھى ئەلھۇسنە“، ”ئەتتەزكىرە“ ۋە ”ئەتتىزكار فى ئەفزالىل ئەزكار“ قاتارلىق كۆپلىگەن ئەسەرلەرنى يازغان، ئىبادەتگۈي ۋە ئاددى ـ ساددا ياشايدىغان ئالىم ئىدى. ھىجرىيە 671 ـ يىلى (مىلادىيە 1273 ـ يىلى) ۋاپات بولغان.

قەيس ئىبنى ئۇباد ــــ قيس بن عباد

قەيس ئىبنى ئۇباد ئەززابىئىي، تابىئىيلاردىن چىققان كاتتا ئالىم ۋە سالىھ زات، ھەدىس رىۋايەت قىلغان، ھىجرىيەنىڭ 85 ـ يىلى (مىلادىيە 704 ـ يىلى) ھەججاج تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلگەن.

قىبت ــ قبط

قىبت: قەدىمكى گېرىكچە سۆز بولۇپ ”مىسىر ئاھالىسى“ دېگەن مەنىدە، بۈگۈنكى كۈندە بولسا مىسىردىكى خرىستىئانلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

قىيرات ــ القيراط

0.2125 گرامغا باراۋەر كېلىدىغان ئېغىرلىق بىرلىكى.

www.munber.org

ك

كەئب ئىبنى مالىك ــ كعب بن مالك

كەئب ئىبنى مالىك ئىبنى ئەمرۇ ئەلئەنسارىي ئەسسەلەمىي ئەلخازرەجىي، ساھابە، كاتتا شائىرلارنىڭ بىرى. جاھىلىيەت دەۋرىدە شائىرلىقى بىلەن شۆھرەت تاپقان، ئىسلامىيەتتىن كېيىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ شائىرلىرىدىن بولغان ۋە خېلى كۆپ غازاتلارغا قاتناشقان. كېيىن توپىلاڭ ۋاقتىدا ھەزرىتى ئوسمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنى قوغدىغان، ئاخىرقى ھاياتىدا ئەما بولۇپ قالغان، 77 يىل ياشىغان، 80 ھەدىس رىۋايەت قىلغان. ئۇنىڭ بىر پارچە شېئىرلار توپلىمى نەشر قىلىنغان.

كەئبۇل ئەھبار ــ كعب الأحبار

كەئبۇل ئەھبار، كەئب ئىبن ماتىئ ئىبنى زى ھەجەن ئەلھىميەرى، (ئەبۇئىسھاق) تابىئىي، جاھىلىيەت دەۋرىدە يەمەندىكى يەھۇدىيلارنىڭ كاتتا ئالىمى ئىدى، ھەزرىتى ئەبۇبەكىر خىلاپىتى دەۋرىدە مۇسۇلمان بولغان، خەلىپە ئۆمەر دەۋرىدە مەدىنىگە كەلگەن، ساھابىلار ئۇنىڭدىن بۇرۇنقى مىللەتلەرنىڭ تارىخىنى ئاڭلىغان، ھىجرىيە 32 ـ يىلى (مىلادىيە 652 ـ يىلى) 104 يېشىدا شامدا ۋاپات بولغان.

كەئب ئىبنۇل ئەشرەف ــ كعب بن الأشرف

كەئب ئىبنۇل ئەشرەف، كەئب ئىبن ئەشرەف ئەتتائى، جاھىلىيەت دەۋرى شائىرلىرىدىن، ئانىسى يەھۇدىي بولغاچقا يەھۇدىيزمغا كىرگەن، ئىسلام كەلگەندا مۇسۇلمان بولمىغان، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋە ساھابىلارغا قارشى ھەجۋىي شېئىرلارنى ئېيتقان، كاپىرلارنى مۇسۇلمانلارغا قارشى قۇتىراتقان، بەدرى غازىتىدىن كېيىن قۇرەيشنى مۇسۇلمانلاردىن ئىنتىقام ئېلىشقا ئۈندىگەن، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنى ئۆلتۈرۈشكە بۇيرۇق بەرگەندە ھىجرىيەنىڭ 3 ـ يىلى (مىلادىيە 624 ـ يىلى) ئەنسارلاردىن بەش نەپەر كىشى ئۇنى قەلئەسىدە ئۆلتۈرۈپ كاللىسىنى مەدىنىگە ئېلىپ كەلگەن.

كىسائىي ــ الكسائي

كىسائىي: ئەلى ئىبنى ھەمزە ئىبنى ئابدۇللاھ ئەلئەسەدى ئەلكىسائىي ئەلكۇفى، (ئەبۇل ھەسەن)، ئەرەب تىلى ۋە گراماتىكىسى ئالىمى، ئاتاقلىق قىرائەتشۇناس، كۇفە يېزىلىرىنىڭ بىرىدە تۇغۇلغان، يېشى چوڭ بولغاندىن كېيىن نەھۋى ئىلمى ئوقۇغان، ئەرەب سەھرالىرىدا كېزىپ يۈرۈپ كېيىن بەغدادقا جايلاشقان، رەي شەھرىدە ۋاپات بولغان، ھارۇن ئەررەشىد، ئەلئەمىين ۋە ئەلمەئمۇن قاتارلىق خەلىپىلەرنى تەربىيىلىگەن، نەھۋىدە كۇفە ئېقىمىنىڭ قۇرغۇچىسى ۋە ئىمامى بولغان، مەشھۇر يەتتە قىرائەتنىڭ بىرى ئۇنىڭغا مەنسۇپ، سىيبەۋەيھ بىلەن قىلغان مۇنازىرىلىرى ۋە باشقا ئەدەبىي ۋەقەلىكلىرى مەشھۇر، "مائانى ئەلقۇرئان"، "ئەلھۇرۇف"، "ئەلمەسادىر"، "ئەلقىرائات"، "ئەننەۋادىر"، "ئەلمۇتەشابىھۇ فىلقۇرئان" قاتارلىق ئەسەرلەرنى يازغان. ھىجرىيەنىڭ 189 ـ يىلى (مىلادىيە 805 ـ يىلى) 70 يېشىدا ۋاپات بولغان.

www.munber.org

ل

لات ــ اللات

لات: جاھىلىيەتتە تائىف شەھىرىدىكى سەقىيف قەبىلىسى ياكى قۇرەيش قەبىلىسى چوقۇنىدىغان بۇت.

لەيس ــ الليث (ھىجرىيە 94 ــ 175 مىلادىيە 713 ــ 791)

لەيس ئىبنى سەئد ئابدۇرراھمان ئەلفەھمى ئەلمىسرى، (ئەبۇل ھارىس)، تالانتلىق مۇجتەھىد، زامانىدىكى مىسىرنىڭ فەقىھى ۋە ھەدىسشۇناس ئەللامىسى، تېگى خۇراساندىن. ئىمام شافىئىي لەيس مالىكتىنمۇ كاتتىراق فەقىھ يوق، لېكىن شاگىرتلىرى ئۇنىڭ قاراشلىرىنى تارقاتمىغان دېگەن. ئۇ بەزى ئەسەرلەرنى قالدۇرغان. ھىجرىيەنىڭ 175 ـ يىلى (مىلادىيە 791 ـ يىلى) قاھىرەدە ۋاپات بولغان.

م

ئىمام مالىك ــ مالك (ھىجرىيە 93 ــ 179 مىلادىيە 712 ــ 795)

ئىمام مالىك: مالىك ئىبنى ئەنەس ئىبنى مالىك ئەلئەسبەھى ئەلھىميەرى، (ئەبۇئابدۇللاھ) ھىجرىيەنىڭ 93 ـ يىلى (مىلادىيە 712 ـ يىلى) مەدىنە مۇنەۋۋەرەدە تۇغۇلغان. مەدىنە مۇنەۋۋەرەنىڭ ئىمامى شۇنداقلا تۆت مەزھەبنىڭ بىرى بولغان مالىكى مەزھىبىنىڭ ئىمامى ۋە قۇرغۇچىسى. مەدىنىنىڭ سىرتىغا چىقمىغان، دىندا چىڭ تۇرۇپ، پادىشاھ ۋە ئەمىرلەرگە يېقىنلاشمىغان، خەلىپە مەنسۇرنىڭ تەلىپى بىلەن مەشھۇر ''ئەلمۇۋەتتا'' دېگەن سەھىھ ھەدىسلەر توپلىمىنى تۈزۈپ چىققان بولۇپ، بۇ كىتاب بەزى ھەدىسشۇناسلار تەرىپىدىن سەھىھ بۇخارىنىڭ ئالدىغا قويۇشقا بولىدىغان ھەدىس توپلىمى دەپ قارالغان. ئۇ يەنە ''ئەلمەسائىل''، ''ۋەئىز رىسالىسى''، ''ئەررەددۇ ئەلەلقەدرىيە''، ''تەپسىر غەرىيبۇل قۇرئان'' ۋە ''ئەننۇجۇم قاتارلىق ئەسەرلەرنى يازغان. ھىجرىيەنىڭ 179 ـ يىلى (مىلادىيە 795 ـ يىلى) مەدىنىدە ۋاپات بولغان.

ماۋەردى ــ الماوردي (ھىجرىيە 364 ــ 450 مىلادىيە 974 ــ 1058)

ماۋەردى: ئەلى ئىبنى مۇھەممەد ئىبنى ھەبىيب ئەلماۋەردى، ئۆز زامانىدىكى ئەڭ داڭلىق قازى، نۇرغۇن پايدىلىق كىتابلارنىڭ مۇئەللىپى، بەسرىدە تۇغۇلغان بولۇپ، كېيىن باغدادقا كۆچكەن، كۆپلىگەن جايلاردا قازىلىق قىلغان. كېيىن ئاباسىي خەلىفە ئەلقائىم بىئەمرىللاھ دەۋرىدە ''ئەقزا ئەلقۇزا'' يەنى باش قازىي قىلىپ تەيىنلەنگەن، خەلىپىلەرنىڭ ھۆرمىتىگە سازاۋەر بولغان. ''ئەدەبۇددۇنيا ۋەددىين''، سىياسەت ۋە دۆلەت تۈزۈمىدە داڭق چىقارغان ''ئەلئەھكامۇسسۇلتانىييە''، تەپسىردە تۆت تومدا بېسىلغان ''ئەننۇكەت ۋەلئۇيۇن''، فىقھىدا 20 نەچچە تومدا بېسىلغان ''ئەلھاۋىي''، ''ئەلئىقنائۇ''، دۆلەت باشقۇرۇش ئىشلىرىدا ''نەسىيھەتۇل مۇلۇك''، ''تەسھىيلۇننەزار''، ''قانۇنۇل ۋەزىرا''، يەنە ''ئەلئەمسالۇ ۋەلھىكەم'' قاتارلىق نۇرغۇنلىغان مۆتىۋەر كىتابلارنى يازغان. شافىئىي مەزھەب فىقھىدا ئالاھىدە كۆزگە كۆرۈنگەن مۇجتەھىد

www.munber.org

ئالىملارنىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ، دۆلەت تۈزۈمى، سوت ۋە قازىلارغا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەردە قاراشلىرى يۇقىرى قىممەتكە ئىگە.

مەرۋەزى ــ المروزي

مۇھەممەد ئىبنى نەسر ئەلمەرۋەزى، فىقھىدا ۋە ھەدىستە يېتىشكەن ئىمام، ھىجرىيەنىڭ 294 ـ يىلى ۋاپات بولغان.

مەسرۇق ــ مسروق بن الأجدع

مەسرۇق: مەسرۇق ئىبنى ئەلئەجدەئ ئىبنى مالىك ئەلھەمەدانى ئەلۋادىئى ئەلكۇفى، (ئەبۇئائىشە)، تابىئىي ۋە فەقىھ، ئەسلى يەمەنلىك بولۇپ مەدىنىگە ھەزرىتى ئەبۇبەكرى زامانىدا كەلگەن، كۇفە شەھرىدە تۇرغان، پەتۋاغا ئۇستىلىقى بىلەن مەشھۇر بولغان. ھىجرىيەنىڭ 63 ـ يىلى (مىلادىيە 683 ـ يىلى) ۋاپات بولغان.

ئىمام مۇسلىم ــ إمام المسلم

مۇسلىم ئىبنى ئەلھەججاج ئىبنى مۇسلىم ئەل نىيشاپۇرى، ھەدىس ئىماملىرىدىن بىرى، مەشھۇر "سەھىھۇ مۇسلىم" قاتارلىق كىتابلارنىڭ مۇئەللىپى، ھىجرىيە 261 ـ يىلى ۋاپات بولغان.

مۇھەممەد ئىبنى كەئب ــ محمد بن كعب القرظي

مۇھەممەد ئىبنى كەئب ئەلقۇرەزى، قۇرئان ئىلمىدە يېتىشكەن ئىشەنچلىك ئالىم، مەدىنىلىكلەر ئارىسىدا پەزىلەت ۋە تەقۋادارلىق بىلەن تونۇلغان، ھىجرىيە 108 ـ يىلى ياكى 120 ـ يىلى ۋاپات بولغان.

مۇتەكەللىملەر ــ المتكلمون

مەۋجۇدىيەتنىڭ ماھىيىتى، شۇنداقلا تەۋھىد، ئەقىدە مەسىلىلىرىدە ئىسلام كۆرسەتمىسىگە ئاساسلىنىپ ئىزدەنگەن، بەھس ـ مۇنازىرە قىلىشقان ئالىملار.

مۇرتەد ــ المرتد

ئىسلام دىنىدىن باشقا ئېتىقادقا يېنىپ كەتكەن كىشى.

مۇجاھىد ــ مجاهد بن جبر (ھىجرىيە 21 ــ 104 مىلادىيە 642 ــ 722)

مۇجاھىد ئىبنى جەبر ئەلمەككى، (ئەبۇل ھەججاج)، تابىئىي، قارىلارنىڭ ۋە مۇپەسسىرلەرنىڭ چوڭى، ھەزرىتى ئابدۇللاھ ئىبنى ئابباسنىڭ شاگىرتى، ئۇنىڭ: قۇرئاننى ئىبنى ئابباسقا 30 قېتىم ئوقۇپ ئالدىدىن ئۆتكۈزگەنلىكى، ھەر بىر ئايەتتە توختاپ ھەزرىتى ئىبنى ئابباستىن نېمە ھەققىدە نازىل بولغان؟ قانداق بولغان دەپ سورىغانلىقى رىۋايەت قىلىنغان، كۆپ يۇرتلارنى كېزىپ ئاخىرى كۇفەگە جايلاشقان، ساھابىلاردىن ھەدىس رىۋايەت قىلغان. يەھۇد ۋە ناسارالاردىن كۆپ سوراپ مەلۇمات ئالغانلىقى ئۈچۈن ئۇنىڭ تەپسىردە يېزىپ قالدۇرغان كىتابىغا مۇپەسسىرلەر دىققەت بىلەن قارىغان.

www.munber.org

مۇئاز ئىبنى جەبەل ــ معاذ بن جبل

مۇئاز ئىبنى جەبەل ئىبنى ئەمرۇ ئىبنى ئەۋس ئەلئەنسارى ئەلخەزرەجى، (ئەبۇئابدۇرراھمان)، ساھابىلاردىن فىقھدا تونۇلغان زات، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام زامانىدا قۇرئاننى توپلىغان ئالتە قارىنىڭ بىرى، ياش ۋاقتىدىلا مۇسۇلمان بولغان، ئەقەبە بەيئىتىگە قاتناشقان، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن بەدر ۋە بارلىق جەڭلەرگە قاتناشقان، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭ ھەققىدە: «ئۇ قىيامەت كۈنى ئالىملارنىڭ ئىمامى» دېگەن ۋە ئۇنى يەمەنگە قازى ۋە يېتەكچى قىلىپ ئەۋەتكەن ھەمدە مەكتۇبىدا: (مەن سىلەرگە ئائىلەمنىڭ ئەڭ ئەۋزىلىنى ئەۋەتتىم) دېگەن، خەلىپە ئەبۇبەكرى دەۋرىدە مەدىنىگە قايتىپ كەلگەن ۋە شامغا غازاتقا بارغان، ئەبۇئۇبەيدە ئىبنۇلجەرراھ ۋاباغا ئۇچراپ ۋاپات بولغاندا ئورنىغا قوماندان بولغان، 157 ھەدىس رىۋايەت قىلغان. ھىجرىيەنىڭ 18 ـ يىلى (مىلادىيە 639 ـ يىلى) ئىئوردانىيەدە ۋاپات بولغان.

مۇئاۋىيە ــ معاوية

مۇئاۋىيە: ئىبنى ئەبۇسۇفيان سەخر ئىبنى ھەرب ئىبنى ھۇمەييە ئىبنى ئابدۇششەمس ئىبنى ئابدۇماناف ئەلقۇرەشى ئەلئۇمەۋىي تالانتلىق سىياسىيۇنلارنىڭ بىرى، ئۇ مەككە فەتھى بولغان كۈنى مۇسۇلمان بولغان بولۇپ ئۇنىڭ يېزىقچىلىق ۋە ھېساب بىلىمدىن خەۋىرى بولغانلىقى ئۈچۈن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنى ۋەھىي يازىدىغان كاتىبلىرىدىن قىلغان، خەلىپە ئەبۇبەكرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ دەۋرىدە پەلەستىننى فەتھى قىلىشقا ماڭدۇرۇلغان قوشۇنغا قۇماندان بولغان، خەلىپە ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ تەرىپىدىن دەسلەپتە ئىئوردانىيەگە كېيىن پۈتۈن شامغا ۋالىيلىققا تەيىنلەنگەن. ئوسمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن كېيىن خەلىپە ئەلى ئىبنى ئەبۇتالىب ئۇنى ۋالىيلىقتىن قالدۇرۇۋەتكەن بولسىمۇ مۇئاۋىيە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئوسمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ قىساسىنى ئېلىپ بېرىشنى تەلەپ قىلىپ قوزغىلاڭ كۆتەرگەن. نەتىجىدە ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ بىلەن قاتتىق ئۇرۇشقان، ئەلى خاۋارىجلار تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلگەندىن كېيىن ئۇنىڭ ئوغلى ئىمام ھەسەن رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ خەلىپىلىككە بەيئەت قىلىنغان بولسىمۇ خەلىپىلىكنى مۇئاۋىيە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا ئۆتۈنۈپ بېرىش ئارقىلىق قان تۆكۈلۈشنىڭ ئالدىنى ئالغان. مۇئاۋىيە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ تارىخچىلارنىڭ نەزىرىدە ئۇلۇغ ئىسلام ئاچقۇچىلارنىڭ بىر سانىلىدۇ. چۈنكى، ئۇنىڭ ئىسلام تارقاتقان زېمىنلىرى ئاتلانتىك ئوكيانىغىچە كېڭەيگەن. شۇنداقلا، ئۇنىڭ مىسىردىكى قۇماندانى سۇدانىنى فەتھى قىلغان. ئۇنىڭ دەۋرىدە گىرىتسىيەنىڭ كۆپلىگەن ئاراللىرى فەتھى قىلىنغان. قۇستانتىنىيە (ھازىرقى ئىستانبۇل) نى ھىجرىيەنىڭ 48 ـ يىلى قورۇقلۇق ۋە دېڭىزدىن مۇھاسىرىگە ئالغان. ئۇ دەمەشقنى تۇنجى قېتىم خىلاپەت مەركىزى (پايتەخت) قىلغان، تۇنجى بولۇپ مۇھاپىزەتچى تۇرغۇزغان. ئۆز زامانىدا تىللا پۇل سوقتۇرغان. ھىجرىيەنىڭ 60 ـ يىلى (مىلادىيە 680 ـ يىلى) دەمەشقتە ۋاپات بولغان.

مەكھۇل ــ مكحول

مەكھۇل ئىبنى ئەبى مۇسلىم شەھراب ئىبنى شازىل ئەششامى، (ئەبۇئابدۇللاھ)، تابىئىي ۋە كاتتا فەقىھ، زامانىدىكى شام ئەللامىسى، ھەدىسشۇناس، ئەسلى پارس بولۇپ كابۇلدا تۇغۇلغان، ئەسىرگە چۈشۈپ قۇل قىلىنغاندا، مىسىرلىق بىر ئايال خوجايىنىنىڭ قولىغا چۈشكەن ۋە ئازاد قىلىنىپ ئىلىم تەھسىل قىلىشقا يۈزلەنگەن، ھەدىس ئۆگىنىش ئۈچۈن باشتا ئىراق، مەدىنە قاتارلىق كۆپلىگەن يۇرتلارنى

www.munber.org

كەزگەن، كېيىن دەمەشىقكە جايلىشىپ شۇ يەردە ۋاپات بولغان، ئىمام زۇھرى: زامانىدا ئۇنىڭدەك پەتۋا بېرەلەيدىغان بىرسى يوق ئىدى دېگەن. ھىجرىيە 112 ـ يىلى (مىلادىيە 730 ـ يىلى) ۋاپات بولغان.

مۇجتەھىدلار ــ المجتهدون

مۇجتەھىدلار: شەرئىي دەلىللەردىن پايدىلىنىپ ھۆكۈم چىقىرالايدىغان ئىجتىھاد سالاھىيىتى بار ئالىملار.

مۇھەممەد ئىبنى ئەلى ئىبنى ئەلھەسەن ــ محمد بن علي بن الحسن

مۇھەممەد ئىبنى ئەلى ئىبنى ئەلھەسەن ئىبنى بىشر، (ئەبۇئابدۇللاھ)، ئەلھەكىيم ئەتتىرمىزى، مۇتەسەۋۋىپ تەتقىقاتچى ئالىم، "خەتمۇل ۋىلايە ۋە ئىلەلۇش شەرىيئە" دېگەن كىتابىنى يازغانلىقى ئۈچۈن ئاخىرقى ھاياتىدا تىرمىزى ئاھالىسى ئۇنى قوغلىۋەتكەن، كېيىن بەلخ شەھىرىگە كېلىپ ياشىغان، "ناۋادىر ئەلئۇسۇل في ئەھادىيس ئەررەسۇل"، "ئەلفۇرۇق"، "ئەررىيازە ۋە ئەدەبۇننەفس" قاتارلىق يېزىپ قالدۇرغان ئەسەرلىرى 50 دىن ئاشىدۇ. ھىجرىيە 285 ـ يىلى ياكى ئۇندىن كېيىن ۋاپات قىلغان دەپ قارالماقتا.

مۇھەممەد ئىبنى ئىسھاق ــ محمد بن إسحاق

مۇھەممەد ئىبنى ئىسھاق ئىبنى يەسار ئەلمۇتتەلىبى ئەلمەدەنى، ئەرەبلەرنىڭ ئەڭ پېشقەدەم تارىخچىسى، ئۇنىڭ "ئەسسىيرە ئەننەبەۋىييە" دېگەن كىتابىنى ئىبنى ھىشام رەتلىگەن، يەنە "كىتابۇل خۇلەفەئ"، "كىتابۇل مەبدەئ" قاتارلىق ئەسەرلەرنى يازغان، قەدەرىييە مەزھىبىدە بولۇپ، ھەدىسشۇناس ئالىم، 119 ـ يىلى ئىسكەندەرىييە شەھرىنى زىيارەت قىلغان. ھىجرىيەنىڭ 151 ـ يىلى (مىلادىيە 768 ـ يىلى) ۋاپات بولغان.

مۇسئەب ئىبنى ئۇمەير ــ مصعب بن عمير

مۇسئەب ئىبنى ئۇمەير ئىبنى ھاشىم ئىبنى ئابدۇ ماناف ئەلقۇرەشى، ئابدۇددار جەمەتىدىن، قەيسەر ساھابە، ئىسلامنى دەسلەپ قوبۇل قىلغانلاردىن، مەككىدە مۇسۇلمان بولغان، ئىسلامنى يوشۇرغان بولسىمۇ ئائىلىسى بىلىپ قېلىپ ئۇنى باغلاپ سولاپ قويغان، سولاقتىن قېچىپ ھەبەشىستانغا ھىجرەت قىلغانلار بىلەن بىللە ھىجرەت قىلغان، كېيىن مەككىگە قايتىپ كېلىپ مەدىنىگە ھىجرەت قىلغان، قولىدا كۆپلىگەن مەدىنىلىكلەر مۇسۇلمان بولغان، بەدر غازىتىغا قاتناشقان، ئۇھۇد غازىتىدا تۇغ كۆتۈرگەن ۋە شېھىت بولغان. جاھىلىيەت دەۋرىدە مەككىنىڭ ھۆزۈر ـ ھالاۋەتكە چۆمگەن ۋە كىيىنىشكەن ياش يىگىتى ئىدى، ئىسلام قەد كۆتۈرگەندىن كېيىن قاتتىق تۇرمۇش كەچۈرگەن، جانابى ئاللاھنىڭ ‹‹ مۆمىنلەردىن ئاللاھقا بەرگەن ئەھدىدە راستچىللىق بىلەن تۇرغانلار بار ›› دېگەن سۆزى مۇسئەب ۋە ئۇنىڭ ھەمراھلىرى ھەققىدە نازىل بولغان دېيىلگەن. ھىجرىيەنىڭ 3 ـ يىلى (مىلادىيە 625 ـ يىلى) شېھىت بولغان.

مۇسا ئىبنى ئۇقبە ــ موسى بن عقبة

www.munber.org

مۇسا ئىبنى ئۇقبە ئىبنى ئەبى ئەييياش ئەلئەسەدى، (ئەبۇمۇھەممەد)، زۇبەير جەمەتىنىڭ خىزمەتچىسى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ تەرجىمىھالىنى ياخشى بىلىدىغان ھەدىسشۇناس ئالىم، (كىتابۇل مەغازى) نى يازغان. ھىجرىيەنىڭ **114** ـ يىلى (مىلادىيە **758** ـ يىلى) ۋاپات بولغان.

مۇغىيرە ئىبنى شۇئبە ـــ المغيرة بن شعبة (ھىجرەتتىن بۇرۇن 20 ـــ 50 مىلادىيە 603 ـــ 670)

مۇغىيرە ئىبنى شۇئبە ئىبنى ئەبى ئامىر ئىبنى مەسئۇد ئەسسەقافىي، (ئەبۇ ئابدۇللاھ)، ئەرەبلەردىن چىققان سىياسەتچى رەھبەر ـ قوماندانلاردىن بىرى، ساھابە، ”رەيى ئىلىنىدىغان مۇغىيرە“ دەپ نام ئالغان. تائىفتا تۇغۇلغان، كېيىن مىسىر پادىشاھى مۇقاۋقىسنى بىر گۇرۇپ كىشىلەر بىلەن ئىسكەندەرىييەدە زىيارەت قىلىپ ھىجازغا قايتقان، ھىجرىيەنىڭ **5** ـ يىلى مۇسۇلمان بولغان، ھۇدەيبىيە سۇلھىسىگە يەمامە غازىتىغا ۋە شام فۇتۇھاتلىرىغا قاتناشقان. يەرمۇك جېڭىدە بىر كۆزىدىن ئايرىلغان، ئەلقادىسىييە، ناھاۋەند، ھەمەدان ۋە باشقا جەڭلەرگىمۇ قاتناشقان. ھەزرىتى ئۆمەر ئىبنى خەتتاب تەرىپىدىن بەسرىگە ۋالىي بولغان، بىر قانچە يۇرتلارنى پەتھى قىلغان. كېيىن كۇفەگە ۋالىي بولغان. ھەزرىتى ئوسمان تەرىپىدىن كۇفەگە ۋالىي تەيىنلىنىپ كېيىن قالدۇرۇۋېتىلگەن. ئۇ ھەزرىتى ئەلى بىلەن ھەزرىتى مۇئاۋىيە ئوتتۇرىسىدا يۈزبەرگەن پىتنىگە قاتناشمىغان. لېكىن ئۇ ئىككەيلەننىڭ ئوتتۇرىدىكى مەسىلىنى ھەل قىلىشقا تۈزۈلگەن ھۆكۈم قىلىش سورۇنىغا قاتناشقان. كېيىن ھەزرىتى مۇئاۋىيە تەرىپىدىن تاكى ۋاپاتىغا قەدەر كۇفەگە ۋالىي بولغان، ئەششەئبىي: «ئەرەبلەردىن: مۇئاۋىيە سالماقلىقتا، ئەمرۇ ئىبنى ئەلئاس قىيىن مەسىلىلەرگە، مۇغىيرە دەرھال بىر تەرەپ قىلىشقا، زىياد ئىبنى ئەبىيھ چوڭ ـ كىچىك ھەرقانداق مەسىلىگە قادىر تۆت سىياسەتچىدۇر» دېگەن. **136** ھەدىس رىۋايەت قىلغان. ئۇ تۇنجى بولۇپ بەسرە دىۋانىنى تۈرغۈزغان ۋالىيدۇر، ھەمدە ئىسلامدىن كېيىن تۇنجى بولۇپ ”ئەمىر“ دەپ سالام قىلىنغان زاتتۇر.

مۇقاتىل ـــ المقاتل

مۇقاتىل ئىبنى سۇلايمان ئەلبەلخى، كاتتا مۇپەسسىر. ھىجرىيە **150** ـ يىلى ۋاپات بولغان.

مۇنزىر ئىبنى ئەمرى ـــ المنذر بن عمرو

مۇنزىر ئىبنى ئەمرى ئىبنى خۇنەيس ئەلئەنسارى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا بەيئەت قىلغان **12** ۋەكىلنىڭ بىرى، بەدرى غازىتىغا قاتناشقان، ھىجرىيە **4** ـ يىلى (مىلادىيە **625** ـ يىلى) بىئرى مەئۇنە ۋەقەسىدە شېھىت بولغان.

مۇھەممەد ئىبنى ئەلمۇنكەدىر ـــ محمد بن المنكدر (ھىجرىيە 54 ـــ 130 مىلادىيە 674 ـــ 748)

مۇھەممەد ئىبنى ئەلمۇنكەدىر ئىبنى ئابدۇللاھ ئىبنى ئەلھۇدەير ئىبنى ئابدۇل ئۇززا ئەلقۇرەشى ئەلمەدەنى، كاتتا ئىبادەتگۆي تابىئىيلاردىن، ھەزرىتى ئائىشەنىڭ تاغىسى، بەزى ساھابىلارنى كۆرگەن ۋە ئۇلاردىن **200** گە يېقىن ھەدىس رىۋايەت قىلغان.

مۇھەممەد ئىبنى ئەلمەرۋەزى ـــ محمد ابن نصر المروزي

www.munber.org

مۇھەممەد ئىبنى نەسر ئەلمەرۋەزى، فىقھىدا ۋە ھەدىستە يېتىشكەن ئىمام، ھىجرىيە 294 ـ يىلى ۋاپات بولغان.

مەنسۇر ئىبنى ئەلمۇئتەمىر ـــ منصور بن المعتمر

مەنسۇر ئىبنى ئەلمۇئتەمىر ئىبنى ئابدۇللاھ ئەسسەلەمى، (ئەبۇئەتتاب)، ھەدىسشۇناس ئالىم، ھىجرىيە 132 ـ يىلى (مىلادىيە 750 ـ يىلى) ۋاپات بولغان.

مىقداد ئىبنى ئەلئەسۋەد ـــ المقداد بن الأسود

مىقداد ئىبنى ئەلئەسۋەد، ئەلمىقداد ئىبنى ئەمرى (ئەبۇمەئبەد) ئەلكىندى، بېقىۋالغۇچىسىنىڭ نامى بىلەن ئىبنى ئەلئەسۋەد دەپ تونۇلغان، كېيىن ئىسلام كۆرسەتمىسى بىلەن ئەلمىقداد ئىبنى ئەمرى دەپ ئاتالغان، ساھابە، قەھرىمان باتۇرلارنىڭ بىرى، دەسلەپتە ئىسلامنى ئاشكارا ئېلان قىلغان يەتتە كىشىنىڭ بىرى، بىرىنچى بولۇپ ئات ئۈستىدە ئۇرۇش قىلغان مۇسۇلمان ھېسابلىنىدۇ. بەدر ۋە باشقا غازاتلارغا قاتناشقان، 48 ھەدىس رىۋايەت قىلغان. ھىجرىيە 33 ـ يىلى (مىلادىيە 653 ـ يىلى) ۋاپات بولغان.

مەيمۇنە بىنت ھارىس ـــ ميمونة بنت الحارث

مەيمۇنە بىنت ھارىس ئىبنى ھەزەن ئەلھىلالىييە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئالغان ئاخىرقى ئايال ھەمدە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاياللىرىدىن ئەڭ ئاخىرى ۋاپات بولغان ئايالى. ئۇنىڭ ئەسلى ئىسمى "بەررە" بولۇپ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنى مەيمۇنە دەپ ئۆزگەرتكەن. ھىجرەتتىن بۇرۇن مەككىدىكى چاغدىلا بەيئەت قىلغان بولۇپ ئەسلىدە ئەبى رەھىم ئىبنى ئابدۇل ئۇززا ئامىرىينىڭ ئايالى ئىدى. ئېرى ئۆلۈپ كەتكەندىن كېيىن ھىجرىيەنىڭ 7 ـ يىلى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنى ئەمرىگە ئالغان. ئۇ 80 يىل ياشىغان بولۇپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن 76 ھەدىس رىۋايەت قىلغان. ھىجرىيەنىڭ 51 ـ يىلى (مىلادىيە 671 ـ يىلى) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن توي قىلغان مەككىگە يېقىن سەرەف دېگەن جايدا ۋاپات بولغان ۋە شۇ جايغا دەفنە قىلىنغان. پەزىلەتلىكى ۋە سالىھلىقى بىلەن تونۇلغان.

مەيمۇن ئىبنى مەھران ـــ ميمون بن مهران (ھىجرىيە 37 ـ 117 مىلادىيە 657 ـ 735)

مەيمۇن ئىبنى مەھران ئەررىققى ئەلجەزەرى، (ئەبۇئەييۇب)، فەقىھ ۋە قازى، تەقۋادار تابىئىيلاردىن، ئۇ ئەسلى بىر ئايالنىڭ قولى بولۇپ كېيىن ئازاد قىلىنغان ۋە كۇفەدە چوڭ بولغان، كېيىن رىققا شەھىرىگە جايلاشقان ۋە ئۇ يەرنىڭ كاتتا ئالىمى بولغان، خەلىپە ئۆمەر ئىبنى ئابدۇلئەزىز تەرىپىدىن رىققىگە قازىلىققا تەيىنلەنگەن، قىبرىسقا يۈرۈش قىلغان قوشۇننىڭ ئالدى سېپىدە دېڭىزدىن ئۆتكەن، ھەدىس رىۋايىتىدە ئىشەنچلىك ۋە ئىبادەتگۈي ئىدى، خەلىپە ئۆمەر ئىبنى ئابدۇلئەزىزنىڭ باللىرىغا مۇئەللىم بولغان.

مەئقەل ئىبنى يەسار ـــ معقل بن يسار

www.munber.org

مەئقەل ئىبنى يەسار ئىبنى ئابدۇللاھ مۇزەنىي، ساھابە، ھۇدەيبىيە سۈلھىسىدىن بۇرۇن مۇسۇلمان بولغان، رىزۋان بەيئىتىگە قاتناشقان، بەسرىگە جايلىشىپ شۇ يەردە ھىجرىيەنىڭ **65** ـ يىلى (مىلادىيە **685** ـ يىلى) ۋاپات بولغان.

مەرۋان ــ مروان (ھىجرىيە 2 ــ 65 مىلادىيە 623 ــ 685)

مەرۋان ئىبنى ئەلھەكەم ئىبنى ئەبىل ئاس ئىبنى ئۇمەييە ئەلقۇرەشى، (ئەبۇئابدۇلمەلىك)، ئۇمەۋىي خەلىپىلەرنىڭ بىرى، مەككىدە تۇغۇلۇپ تائىفتا چوڭ بولغان، كېيىن مەدىنىگە جايلاشقان، كىچىك ۋاقتىدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى كۆرگەن، خەلىپە ئۇسمان ئىبنى ئاففان ئۇنى ئۆزىگە كاتىپ قىلغان، خەلىپە مۇئاۋىيە تەرىپىدىن مەدىنىگە ۋالى قىلىنىپ تەيىنلەنگەن، كېيىن خەلىپە بولۇپ **9** ئاي **18** كۈن ھۆكۈم سۈرگەن، بىرىنچى بولۇپ شامدا تىللا سوقتۇرغان خەلىپە ھېسابلىنىدۇ، شامدا ۋاباد ئۆلگەن، بەزى بىر رىۋايەتلەردە ئايالى تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلگەن دەپمۇ قارىلىدۇ.

مۇسەيلەمە ــ مسيلمة الكذاب

مۇسەيلەمە ئىبنى سۇمامە ئىبنى كەبىير ئىبنى ھەبىب ئەلھەنەفى ئەلۋائىلى، (ئەبۇسۇمامە)، مۇسەيلەمە ئەلكاززاب دەپ تونۇلغان، يامامە دېگەن جايدىكى يەنى ھەنىفە جەمەتىدىن پەيغەمبەرلىك داۋاسى قىلىپ چىققان كاززاب، ھىجرىيە **9** ـ يىلى (ئۆمەكلەر يىلى) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئالدىغا قەۋمى بىلەن بىللە ئۆمەك بولۇپ كەلگەن، تەرەددۇتتە مۇسۇلمان بولغان، يۇرتىغا قايتىپلا مۇرتەد بولۇپ پەيغەمبەرلىك دەۋاسى قىلغان، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا زېمىننى تەڭ بۆلۈشەيلى دەپ مەكتۇپ يازغان، گەپدانلىق قىلىپ قۇرئاننى دوراپ باققان، ھاراق بىلەن زىنانى ھالال دېگەن، نامازنى توسقان، ھىجرىيەنىڭ **12** ـ يىلى (مىلادىيە **633** ـ يىلى) خەلىپە ئەبۇبەكرى مۇرتەدلەرگە قارشى ئەۋەتكەن خالىد ئىبنى ۋەلىيد قوماندانلىقىدىكى قوشۇننىڭ قولىدا ئۆلتۈرۈلگەن.

مۇبەررىد ــ المبرد (ھىجرىيە 210 ــ 286 مىلادىيە 826 ــ 899)

ئەلمۇبەررىد، ئەلمۇبەررەدمۇ دېيىلگەن: مۇھەممەد ئىبنى يەزىيد ئىبنى ئابدۇل ئەكبەر ئەلبەسرى، (ئەبۇل ئاباباس)، ئۆز زامانىدىكى ئەرەب تىلى گراماتىكىسى ئەللامىسى، پاساھەتى ۋە سۆزمەنلىكى بىلەن تونۇلغان، بەسرىدە تۇغۇلۇپ بەغدادتا ۋاپات بولغان، ”ئەلكامىل“، ”ئەررەۋزا“، ”ئەلمۇقتەزاب“، ”شەرھى لامىييەتۇل ئەرەب“، ”ئىئرابۇل قۇرئان“ ۋە ”نەسەبۇ ئەدنان ۋە قەھتان“ قاتارلىق ئەسەرلەرنى قالدۇرغان.

مۇھەممەد ئىبنى ئەلھەنەفىييە ــ محمد بن الحنفية (ھىجرىيە 21 ــ 81 مىلادىيە 642 ــ 700)

مۇھەممەد ئىبنى ئەلھەنەفىييە: مۇھەممەد ئىبنى ئەلى ئىبنى ئەبى تالىب ئەلھاشىمى ئەلقۇرەشى، (ئەبۇل قاسىم)، ئانىسى خەۋلە بىنتى جەئفەر ئەلھەنەفىييە بەنى ھەنىفە جەمەتىدىن بولغاچقا ئانىسىغا مەنسۇپ قىلىنغان، ھەزرىتى ھەسەن ۋە ھۈسەيىن رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمالار بىلەن ئانا بىلەك بىر تۇغقان، ئۇ: ”ھەسەن بىلەن ھۈسەيىن مەندىن ئەۋزەلرەك، لېكىن مەن ئۇلاردىن بىلىملىكرەك“ دەيتتى، دەسلەپكى ئىسلام دەۋرىدە تونۇلغان قەھرىمانلارنىڭ بىرى بولۇپ، بىلىمى، تەقۋادارلىقى ۋە تىنچلىق سۆيەرلىكى بىلەن تونۇلغان، شۇڭا بىرتۇغقانلىرى ھەزرىتى ھەسەن ۋە ھۈسەيىندىن كېيىن خەلىپىلىك تالاشمىغان، مەدىنىدە تۇغۇلۇپ ۋاپات بولغان.

www.munber.org

مەئمەر ــ معمر (ھىجرىيە 95 ــ 153 مىلادىيە 713 ــ 770).

مەئمەر ئىبنى راشد ئىبنى ئەبى ئەمرۇ ئەلئەزدى، (ئەبۇئۇرۋە)، ئىمام زۆھرىينىڭ شاگىرتى، ئاتاقلىق مۇھەددىس ۋە فەقىھ، بەسرىدە تۇغۇلۇپ ئۆسۈپ نام چىقارغان، كېيىن يەمەنگە جايلاشقان، (ئەلجامىئ) نى يازغان.

مۇئتەزىلە ــ المعتزلة

مۇئتەزىلە: ھىجرىيە بىرىنچى ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىدا ئوتتۇرىغا چىققان ئىسلامىي ئېقىم بولۇپ، قۇرغۇچىسى ۋاسىل ئىبنى ئەتا ئۇستازى ھەسەن ئەلبەسرى بىلەن چوڭ گۇناھ قىلغان ئادەمنىڭ ھۆكمى ھەققىدە باشقىچە قاراشتا بولۇپ دەرس سورۇننى ئايرىپ پىكرىنى تارقىتىشقا باشلىغاندا ئۇنىڭ سورۇنىغا قاتناشقانلار ئەلمۇئتەزىلە (يەنى ئايرىلىپ چىققۇچىلار) دەپ ئاتالغان، بۇ ئېقىم پىكىر ئەركىنلىكى، ئەقىلنىڭ شەنىنى كۆتۈرۈش ئالاھىدىلىكلىرىگە ئىگە، بۇ ئېقىمنىڭ ئىككى تارمىقى بولۇپ بىرى بەسرە شەھىرىدە يەنە بىرى بەغدادتا. مۇئتەزىلىلەرنىڭ بەش ئاساسىي پرىنسىپى بار:

1 ـ ئادالەت يەنى ئاللاھ ئادىلدۇر، پۈتۈن ئىشلاردا بەندىلەرنىڭ مەنپەئەتىنى كۆزلەيدۇ.
2 ـ تەۋھىد، يەنى ئاللاھنىڭ زاتىدا تەئەددۇد ياكى زاتىدىن باشقا ئارتۇق سۈپەتلەر يوق.
3 ـ چوڭ گۇناھ قىلغۇچى يا جەننەتتە يا دوزاختا ئەمەس، بەلكى ئىككى مەنزىل ئارىلىقىدا.
4 ـ ئاللاھ تائالا ۋەدە قىلغان جازا ۋە ساۋابنى بېرىشى كېرەك.
5 ـ ئەمر ـ مەرۇپ نەھيى ـ مۇنكەر، يەنى ھەربىر مۇسۇلمان يامانلىقتىن توسۇپ ياخشىلىققا بۇيرۇشى كېرەك. مۇئتەزىلە ئېقىمى يۇقىرىقى قاراشلىرى بىلەن پائال مۇنازىرە ۋە تەشۋىق قىلىپ نۇرغۇن بۇزۇق ئېقىملارغا ئەجەللىك زەربە بەرگەن. مۇئتەزىلە قاراشلىرى ھەققىدە قازى ئابدۇلجاببارنىڭ ”ئەلكىتاب ئەلمۇغنى“ دېگەن ئەسىرى تولۇق مەلۇمات بېرىدۇ.

مىكائىل ــ ميكائيل

مىكائىل يۇقىرى مەرتىۋىلىك پەرىشتىلەرنىڭ بىرى، ئۇ زېمىننىڭ، ئۆسۈملۈكنىڭ ۋە ھايۋاناتلارنىڭ ھاياتىغا مۇئەككەل.

مۇئەييىد بىللاھ ئەھمەد ئىبنى ئەلھۇسەين ــ المؤيد بالله أحمد ابن الحسين

ئەلمۇئەييىد بىللاھ ئەھمەد ئىبنى ئەلھۇسەين ئىبنى ھارۇن، ئەھلى بەيتكە مەنسۇپ، زەيدىييە مەزھىبى ئالىملىرىدىن. ھىجرىيەنىڭ 411 ـ يىلى ۋاپات بولغان.

ن

نابىغە ــ النابغة

نابىغە: زىياد ئىبنى مۇئاۋىيە ئىبنى زاباب ئەلغەتفانى ئەززىبيانى، (ئەبۇئۇمامە)، جاھىلىيەت دەۋرىدىكى بىرىنچى دەرىجىلىك شائىرلاردىن، ئۇكاز بازىرىدا ئۇنىڭغا مەخسۇس قىزىل تېرىدىن چېدىر

www.munber.org

تىكلىپ شائىرلار ئۇنىڭغا شېئىرلىرىنى مۇھاكىمە قىلدۇرغۇزاتتى، جاھىلىيەت دەۋرىدىكى ئابرۇيلۇق ئېسىل كىشىلەرنىڭ بىرى ئىدى، شېئىرلىرى بىر توپلۇمدا نەشىر قىلىنغان، شېئىرلىرى تەكەللۇپسىز تەبئىي كەلگەن. ھىجرەتتىن 18 يىل بۇرۇن (مىلادىيە 604 ـ يىلى) ۋاپات بولغان.

ئىمام نەۋۋىي ــ إمام النووي

يەھيا ئىبنى شەرەف، لەقىمى: شەيخۇل ئىسلام ۋە مۇھيىددىن، كاتتا مۇھەددىس ۋە فەقىھ، سەھىھۇ مۇسلىمنى شەرھلىگەن. ھىجرىيەنىڭ 676 ـ يىلى ۋاپات بولغان.

نەخەئى ــ إبراهيم النخعي (ھىجرىيە 46 ــ 96 مىلادىيە 666 ــ 815)

نەخەئى: ئىبراھىم ئىبنى يەزىد ئىبنى قايىس ئەننەخەئى، (ئەبۇئىمران)، كاتتا تابىئىي، ئىبادەتگۆي مۇجتەھىد فەقىھ ۋە مۇھەددىس، زالىم ھەججاجدىن قېچىپ يوشۇرۇنغان ھالەتتە ۋاپات بولغان.

نەردەشىر

ئەسلى پارسچە سۆز بولۇپ ”شىر“ دېگەن قوشۇمچە يەنە ”شىرە ۋە تاتلىق“ دېگەن مەنىدە.

نەسەئى ــ النسائي (ھىجرىيە 215 ــ 303 مىلادىيە 830 ــ 915)

ئەھمەد ئىبنى ئەلى ئىبنى شۇئەيب ئىبنى ئەلى ئەننەسائىي، (ئەبۇ ئابدۇرراھمان) مەشھۇر سۈنەن كىتابىنىڭ مۇئەللىپى، ئۇ يەنە ھەدىسشۇناس، قازى، شەيخۇل ئىسلام، ئۇنىڭ تېگى خۇراساندىكى نەسا دېگەن جايدىن، جاھان كېزىپ ئاخىرى مىسىرغا يەرلەشكەن. ئۇ يەردىكى ئالىملار ئۇنى چەتكە قاققان، شۇنىڭ بىلەن پەلەستىندىكى رەملە شەھىرىگە چىقىپ كەتكەن. ئۇ يەردىكى كىشىلەر ئۇنىڭدىن ھەزرىتى مۇئاۋىيەنىڭ پەزىلەتلىرى ھەققىدە سورىغاندا ئۇ جاۋاب بەرمىگەنلىكى ئۈچۈن كىشىلەر ئۇنى مەسچىتتىلا ئۇرغان، شۇنىڭ بىلەن ئاغرىپ قېلىپ ئۆلۈپ كەتكەن. بەيتۇل مۇقەددەستە دەپنە قىلىنغان. ھەدىستە: ”ئەسسۇنەن ئەلكۇبرا“، ”ئەلمۇجتەبە“، ھەدىس راۋىيلىرى ھەققىدە ”ئەززۇئەفائۇ ۋەلمۇتروكون“، يەنە ”خاسائىسۇ ئەلى“، ”مۇسنەدۇ ئەلى“ ۋە ”مۇسنەدۇ مالىك“ قاتارلىق بىرقانچە ئەسەرلەرنى قالدۇرغان.

نۇئمان ئىبنى بەشىر ــ النعمان بن بشير (ھىجرىيە 2 ــ 65 مىلادىيە 623 ــ 684)

ئەننۇئمان ئىبنى بەشىر ئىبنى سەئد ئىبنى سەئلەبە ئەلخازرەجىي ئەلئەنسارىي، (ئەبۇ ئابدۇللاھ)، ئەمىر، خەتىب، شائىر، ساھابىلارنىڭ كاتتىلىرىدىن. ئۇ 124 ھەدىس رىۋايەت قىلغان، سىففىين جېڭىگە ھەزرىتى مۇئاۋىيە بىلەن بىللە قاتناشقان، دىمەشىققە قازى بولغان. ھەزرىتى مۇئاۋىيە تەرىپىدىن باشتا يەمەنگە كېيىن كۇفەگە ئاندىن كېيىن ھىمسقا ۋالىي بولغان، كېيىنچە نۇئمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ھەزرىتى ئابدۇللاھ ئىبنى ئەززۇبەير رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا بەيئەت قىلغاندا ھىمىس ئاھالىسى توپىلاڭ كۆتۈرگەچكە ھىمىستىن قېچىپ چىققاندا ئۆلتۈرۈلگەن. ئۇ ھىجرەتتىن كېيىن بىرىنچى بولۇپ ئەنسارىلار ئىچىدە تۇغۇلغان بوۋاق ئىدى. پاساھەتلىك سۆزمەن خەتىب بولۇپ ئۇنىڭ شېئىرلىرى بىر توم كىتاب قىلىنىپ نەشىر قىلىنغان.

ناسىخ ۋە مەنسۇخ ــ الناسخ والمنسوخ

www.munber.org

ناسىخ ۋە مەنسۇخ "نەسخ قىلىش" دېگىنىمىز: بىر شەرئى ھۆكۈمنى كېيىن كەلگەن يەنە بىر شەرئىي ھۆكۈم بىلەن ئەمەلدىن قالدۇرۇشتىن ئىبارەت بولۇپ ئەمەلدىن قالدۇرۇلغان كونا ھۆكۈم "مەنسۇخ" دەپ ئاتىلىدۇ. يېڭىدىن يولغا قويۇلغان ھۆكۈم "ناسىخ" دەپ ئاتىلىدۇ. شەرىئەتتە نەسخ قىلىشنىڭ ئىنتايىن مۇھىم ھېكمەتلىرى بار، چۈنكى كىشىلەر جاھىلىيەتنىڭ قاراڭغۇلۇقىدىن ئىسلامىيەت نۇرىغا يۈزلەنگەندە ئاخىرى بېكىتىلىدىغان تۈزۈمگە بىر قېتىمدىلا يۈتكەلسە كىشىلەرنىڭ تەبىئىتى بۇنى قوبۇل قىلالمايتتى. شۇڭا ئاللاھ تائالا ئۇلارنى دەسلەپتىكى ئەھۋالغا مۇناسىپراق بىر باسقۇچقا يۆتكەپ ئاندىن ئۇلار بۇنىڭغا تەييار بولغاندىن كېيىن باشقا ھۆكۈم بەلگىلىگەن. شۇڭا، بەندىلەرنىڭ ئەھۋالىنى ۋە مەنپەئەتىنى كۆزلىگەنلىك جەھەتتىن ھۆكۈم بەزىدە يەڭگىلدىن قاتتىقراققا يۆتكەلسە، بەزىدە قاتتىقراقتىن يەڭگىلرەككە ئۆزگەرگەن، ئومۇمەن بىر ھۆكۈمنىڭ بىر ھۆكۈمگە ئۆزگەرتىلىشى ئاللاھ تائالانىڭ بەندىلىرىگە قىلغان رەھمىتى ۋە كەڭچىللىكىنىڭ ئالامىتىدۇر. كۆپچىلىك ئالىملارنىڭ نەزىرىدە بىر ھۆكۈمنى يەنە بىر ھۆكۈم بىلەن ئەمەلدىن قالدۇرۇش "جائىز" بولۇپ بۇ ئەمەلىيەتتە قۇرئان ۋە ھەدىستە سادىر بولغان ئىشتۇر. مەسىلەن قۇرئان كەرىمدە ئاللاھ تائالا سۈرە بەقەرەدە **240** ـ ئايەتتە ئېرى ئۆلۈپ كەتكەن ئاياللارنى بىر يىل ئىددەت تۇتۇشقا بۇيرىغان. كېيىن بۇ ھۆكۈمنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ سۈرە بەقەرە **234** ـ ئايەتتە تۆت ئاي ئون كۈن ئىددەت تۇتۇشقا بۇيرۇغان، يەنى كېيىنكى ئايەت ئىلگىرىكى ئايەتنى مەنسۇخ قىلىۋەتكەن. ھەدىستىمۇ دەسلەپكى دەۋرلەردە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام قەبرىلەرنى زىيارەت قىلىشتىن توسقان، كېيىن مۇسۇلمانلارغا ئىسلام ئېتىقادى سىڭىپ قەبرىلەرگە چوقۇنمايدىغان بولغاندا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «مەن سىلەرنى قەبرىلەرنى زىيارەت قىلىشتىن توسقان ئىدىم، ئەمدى زىيارەت قىلىڭلار» دەپ رۇخسەت قىلغان ۋە زىيارەت قىلىشقا بۇيرىغان [سەھىھ مۇسلىم]. لېكىن بەزى ئالىملار مەنسۇخ قىلىش ۋەقەسى قۇرئاندا كەلمىگەن، ھەدىستە كەلگەن دەپمۇ قاراشقان.

نافىئ ئىبنى ئابدۇرراھمان ــ نافع مولى بن عمر

نافىئ ئىبنى ئابدۇرراھمان ئىبنى ئەبى نەئىيم ئەللەيسى، مەشھۇر يەتتە قارىينىڭ بىرى، كىشىلەرگە **70** نەچچە يىل قىرائەت ئۆگەتكەن، ھىجرىيەنىڭ **169** ـ يىلى (مىلادىيە **785** ـ يىلى) مەدىنىدە ۋاپات بولغان.

نەۋۋاس ئىبنى سەمئان ــ النواس بن سمعان

ئەننەۋۋاس ئىبنى سەمئان، ساھابە.

نۇسەيرىييە ــ النصيرية

ئاللاھ تائالا ھەزرىتى ئەلى ۋە ئۇنىڭ ئەۋلادىنىڭ سۈرىتىدە كۆرۈنگەن دەپ قارايدىغان بۇزۇق ئەقىدىلىك بىر شىئە مەزھىبىنىڭ بىر تائىپىسى بولۇپ ئەگەشكۈچىلىرى ھازىر شامدا ياشايدۇ.

ھ

ھارىس ئىبنى ئابدۇللاھ ــ الحارث بن عبد الله

www.munber.org

ھارىس ئىبنى ئابدۇللاھ ئىبنى ۋەھب ئەننەمرىي ئەددەۋسىي، ساھابە، شۇنداقلا رەيى ئېلىنىدىغان مۇشاۋىرلاردىن بىرى، ئۇ ھەزرىتى خالىد ئىبنى ئەلۋەلىي رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا مۇشاۋىر بولغان. ئۇنىڭ بىلەن بىللە يەرمۇك جېڭىگە قاتناشقان. كېيىن ھەزرىتى مۇئاۋىيە بىلەن سىففىيگە قاتناشقان، ھەزرىتى مۇئاۋىيە تەرىپىدىن قىسقىغىنە بىر مۇددەت بەسرىگە ۋالىي بولغان، ھىجرىيە 50 ـ يىلى (مىلادىيە 670 ـ يىلى) ھەزرىتى مۇئاۋىيە دەۋرىدە ۋاپات بولغان.

ھارۇت ــ هاروت

ھارۇت: سېھىر ئەۋج ئېلىپ كەتكەن زامانلاردا ئاللاھ تەرىپىدىن كىشىلەرگە سېھىردىن ساقلىنىش يولىنى ئۆگىتىشكە ئەۋەتىلگەن پەرىشتىنىڭ ئىسمى، ئۇنىڭ بىلەن بىللە مارۇت كەلگەن. بۇ ئىككىسى پەرىشتە بولماي سالىھ بولغان كىشىلەردىن بولۇش ئېھتىماللىقى بار. سۈرە بەقەرە 102 ـ ئايەتتە بۇلارنىڭ ئەھۋالى بايان قىلىنغان.

ھافىز ئىبنى ئەساكىر ــ الحافظ بن عساكر (ھىجرىيە 499 ــ 571 مىلادىيە 1105 ــ 1176)

ھافىز ئىبنى ئەساكىر، ئەلى ئىبنى ئەلھۇسەيىن ئىبنى ھىبەتۇللاھ، (ئەبۇل قاسىم)، سىقاتۇددىين ئەلدەمەشقىي، ئاتاقلىق ھەدىسشۇناس، سەيياھ، تارىخشۇناس، شام دىيارىنىڭ ھەدىسشۇناس ئالىمى ئىدى، مەشھۇر ”تارىخى دەمەشىق ئەلكەبىير“ نى، يەنە ”ئەلئىشراف ئەلە مەئرىفەتۇل ئەتراف“ قاتارلىق نۇرغۇن ئەسەرلەرنى يازغان.

ھاكىم ــ الحاكم (ھىجرىيە 321 ــ 405 مىلادىيە 933 ــ 1014)

ئەلھاكىم، مۇھەممەد ئىبنى ئابدۇللاھ ئىبنى ھەمدۇۋەيھ ئىبنى نەئىيم ئەززابىي ئەلنىيشاپۇرى، (ئەبۇئابدۇللاھ)، ئەلھاكىم دەپ تونۇلغان، كاتتا ھەدىسشۇناس، توغرا ھەدىسنى ئايرىشتا ئەڭ بىلىملىك ئالىم، نىيشاپۇرغا قازى بولغان، سامانىيلار دۆلىتىگە ئەلچى بولغان، ھەدىس ئىلمىدە نۇرغۇن ئەسەرلەرنى يازغان، ”تارىخى نىيشاپۇر“، ”ئەلمۇستەدراك ئەلەسسەھىھەين“، ”ئەلئىكلىيل“، ”ئەلمەدخال“ ۋە ”مەئرىفەتۇ ئۇلۇمىل ھەدىس“ قاتارلىق ئەسەرلىرى كەڭ تارقالغان.

ھەدىس قۇددۇسىي ــ الحديث القدسي

ھەدىس قۇددۇسىي: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام لەپزىنى ئۆزى قۇراشتۇرۇپ ئاللاھ تائالا مۇنداق دېدى دەپ ئاللاھ تائالاغا مەنسۇپ قىلىپ ئېيتقان سۆزى. بۇنىڭ مىسالى: ھەزرىتى ئەبۇھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن رىۋايەت قىلغان: «ئى بەندىلىرىم! مەن زۇلۇمنى ئۆزۈمگە ھارام قىلدىم، سىلەرگىمۇ ھارام قىلدىم، شۇڭا بىربىرىڭلارغا زۇلۇم قىلىشماڭلار» دېگەن ھەدىستۇر. دېمەك ھەدىس قۇدۇسىينىڭ لەۋزى قۇرئانغا ئوخشاش مۆجىزە خاراكتېرلىك ئەمەس، يەنى ئۇنىڭ لەۋزىنى ئاللاھ تائالا جىبرىئىل ئارقىلىق پەيغەمبىرىگە ۋەھيي قىلغان بولماستىن پەقەت مەزمۇنىنى بىۋاستە بىلدۈرگەن.

ھەجەر ئىبنى ئەدىي ــ حجر بن عدي

www.munber.org

ھەجەر ئىبنى ئەدىي ئىبنى ئەلجەبەلە ئەلكىندى، قەھرىمان ساھابە، ئەلقادىسىييە ئۇرۇشىغا قاتناشقان، ئۇمەۋىيلەر دۆلىتىگە قارشى ھەرىكەت قىلغانلىقى ئۈچۈن ھەزرىتى مۇئاۋىيە تەرىپىدىن ھىجرىيەنىڭ 51 ـ يىلى (مىلادىيە 671 ـ يىلى) ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنغان.

ھەجەر ــ حجر

جاي ئىسمى بولۇپ، ھازىرقى كۇۋەيتنىڭ جەنۇبىي تەرىپىگە توغرا كېلىدۇ.

ھەججاج ـــ الحجاج (ھىجرىيە 40 ــ 95 مىلادىيە 660 ــ 714)

ھەججاج ئىبنى يۇسۇف ئىبنى ئەلھەكەم ئەسسەقافى، (ئەبۇمۇھەممەد)، قانخور پاساھەتلىك قوماندانلارنىڭ بىرى، تائىفتا تۇغۇلۇپ ئۆسكەن، كېيىن شامغا بېرىپ ساقچى بولغان، كېيىن خەلىپە ئابدۇلمەلىك تەرىپىدىن قوشۇنغا ھەربىي قوماندان قىلىپ تەيىنلەنگەن، ھىجازغا قوشۇن تارتىپ بېرىپ ھەزرىتى ئابدۇللاھ ئىبنى ئەززۇبەيرنى ئۆلتۈرگەن، خەلىپە ئابدۇلمەلىك ئىبنى مەرۋان تەرىپىدىن مەككە، مەدىنە ۋە تائىفقا ۋالىي بولغان، كېيىن توپىلاڭ بىلەن قايناپ تۇرغان ئىراقنىمۇ ئۇنىڭ قولىغا تاپشۇرغان، ئۇ توققۇز ئادەم بىلەن تۆگىگە مىنىپ ئىراققا بېرىپ توپىلاڭنى بېسىقتۇرۇپ ئىراققا 20 يىل ئەمىر بولغان، كۇفە ۋە بەسرە ئارىلىقىدىكى ۋاسىت شەھرىنى بىنا قىلغان، بىرىنچى بولۇپ (لائىلاھە ئىللەللاھۇ مۇھەممەدۇن رەسۇلۇللاھ) دەپ يېزىلغان تەڭگە سوقتۇرغان، فاساھەتى ۋە مەردلىكى بىلەن تونۇلغان، قىلغان ياخشىلىقى ۋە يامانلىقىمۇ كۆپ، ۋاسىت شەھرىدە ۋاپات بولغان.

ھەكەم ئىبنى ئۇتەيبە ـــ الحكم بن عتيبة

ئەلھەكەم ئىبنى ئۇتەيبە ئەلكىندى، (ئەبۇمۇھەممەد)، كۇفەدىكى كاتتا ئالىملارنىڭ بىرى، ھەدىس رىۋايەت قىلغان. ھىجرىيەنىڭ 115 ـ يىلى ۋاپات قىلغان.

ھەسەنبەسرى ــ الحسن البصري (ھىجرىيە 21 ـــ 110 مىلادىيە 642 ـــ 728)

ئەلھەسەن ئىبنى ئەبۇل ھەسەن يەسار ئەلبەسرى، (ئەبۇسەئىد)، ھەزرىتى زەيد ئىبنى سابىتنىڭ خىزمەتچىسى، تابىئىي، زامانىدىكى ئىسلام ئۈممىتىنىڭ ئالىمى، ئىلىم ۋە جىھادنى بىللە ئېلىپ بارغان كاتتا قەھرىمان ئالىملارنىڭ بىرى، مەدىنىدە تۇغۇلۇپ ھەزرىتى ئەلىنىڭ پەرۋىشىدە چوڭ بولغان، ھەزرىتى مۇئاۋىيە زامانىدا خۇراسان ۋالىيسىغا كاتىب بولغان، كېيىن بەسرىگە جايلاشقان، ئۇ سۇرلۇك ئالىملاردىن بولۇپ ھەقنى سۆزلەشتە ھېچكىمدىن قورقمىغان، ۋالىيلارنىڭ ئالدىغا بېرىپ ئۇلارنى ياخشىلىققا بۇيرۇپ يامانلىقتىن توسۇپ نەسىھەت قىلغان، ئۇ پاساھەت ۋە ھېكمەتتە تونۇلغان زات ئىدى، مۇئتەزىلەنىڭ بېشى ۋاسىل ئىبنى ئەتا ئۇنىڭ شاگىرتى ئىدى، ھېكمەتلىك سۆزلىرى ۋە ۋەز ـ نەسىھەتلىرى كەڭ تارقالغان. ”فەزائىلۇ مەككە“ دېگەن ئەسەرنى قالدۇرغان.

ھەسەن ئىبنى سالىھ ــ الحسن بن صالح (ھىجرىيە 100 ـــ 168 مىلادىيە 718 ـــ 785)

ھەسەن ئىبنى سالىھ ئىبنى ھەي ئەلھەمەدانى ئەسسەۋرى ئەلكۇفى، (ئەبۇئابدۇللاھ)، زەيدىييە مەزھىبىنىڭ كاتتىلىرىدىن بىرى، مۇجتەھىد فەقىھ ئىدى، ئىشەنچلىك ھەدىس ئالىملىرىنىڭ بىرى، تەقۋادار

www.munber.org

زاتلاردىن. خەلىپىگە قارشى چىققانلىقى ئۈچۈن كۇفەدە يوشۇرۇنۇپ تۇرۇپ ئۆلۈپ كەتكەن. ”ئەتتەۋھىيد“، ”ئىمامەتۇ ۋەلەدى ئەلى مىن فاتىمە“، يەنە فىقھىدا ”ئەلجامىئ“ قاتارلىق ئەسەرلەرنى يازغان.

ھەفس ـــ حفص (ھىجرىيە 90 ـــ 180 مىلادىيە 709 ـــ 796)

ھەفس ئىبنى سۇلايمان ئىبنى ئەلمۇغىيرە ئەلئەسەدى، (ئەبۇئەمرۇ)، قىرائەت ئىلمىنى قۇرغۇچىلارنىڭ بىرى، قىرائىتى مەشھۇر، ئاتاقلىق قارى ئاسىمنىڭ ئايالىنىڭ ئوغلى بولۇپ ئۇنىڭ تەربىيىسىدە چوڭ بولغان، ئۇنىڭدىن قىرائەت ئۆگەنگەن، ھازىرغا قەدەر پۈتۈن مەشرىقتىكى مۇسۇلمانلار ھەفسنىڭ ئاسىمدىن ئۆگەنگەن قىرائىتى بويىچە قۇرئان ئوقۇيدۇ.

ھىشام ئىبنى ئاممار ـــ هشام بن عمار (ھىجرىيە 153 ـــ 245 مىلادىيە 770 ـــ 859)

ھىشام ئىبنى ئاممار ئىبنى نۇسەير ئەسسەلەمى، (ئەبۇل ۋەلىيد)، قازى، مەشھۇر قارىيلارنىڭ بىرى، دەمەشقنىڭ ھەدىسشۇناس ئالىمى، ”فازائىل ئەلقۇرئان“ نى يازغان.

ھىشام ئىبنى ئۇرۋە ـ هشام بن عروة (ھىجرىيە 61 ـــ 146 مىلادىيە 680 ـــ 763)

ھىشام ئىبنى ئۇرۋە ئىبنى ئەززۇبەير ئىبنى ئەلئەۋۋام ئەلقۇرەشى، (ئەبۇل مۇنزىر)، تابىئىي، مەدىنىنىڭ كاتتا ھەدىسشۇناس فەقىھلىرىنىڭ بىرى، **400** گە يېقىن ھەدىس رىۋايەت قىلغان، مەدىنىدە تۇغۇلۇپ باغدادتا ۋاپات بولغان.

ھىند ـــ هند زوجة أبي سفيان

ھىند: ئۇتبە ئىبنى رەبىيئە قىزى، مەشھۇر ساھابە، ئۇمەۋىي خەلىپە ھەزرىتى مۇئاۋىيەنىڭ ئانىسى، ھەزرىتى ئەبۇسۇفيانىنىڭ ئايالى، كەسكىنلىكى ۋە پاساھىتى بىلەن تونۇلغان، مۇسۇلمان بولۇشتىن ئىلگىرى بەدر غازىتىدا ئۆلتۈرۈلگەن قۇرەيش مۇشرىكلىرىغا مەرسىيىيە ئوقىغان، ئۇھۇد غازىتىدا مۇشرىكلارنى مۇسۇلمانلارغا قۇتراتقان ۋە مۇسۇلمانلارنىڭ ئۆلۈكلىرىنىڭ جەسەتلىرىنى پارچىلاپ بۇرۇن ۋە قۇلاقلىرىنى كەسكەن، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەككىنى فەتھى قىلغاندا كەئبىنىڭ پەردىسى ئاستىغا كىرىۋالغان بولسىمۇ ئۆلتۈرۈۋشكە بۇيرۇق قىلغانلارنىڭ بىرى بولۇپ بىرقانچە ئايال بىلەن بىللە كېلىپ مۇسۇلمان بولۇپ بەيئەت قىلغان، بىر كۈنى ئوغلى مۇئاۋىيە بىلەن كېتىۋاتقاندا كىشىلەر: بۇ بالا ياشاپ قالسا مىللىتىگە ھۆكۈم سۈرىدۇ دېيىشكەندە ھىند: مىللىتىدىن باشقىلارغا ھۆكۈمرانلىق قىلمىسا ئانىسى ئۇنىڭدىن رازى ئەمەس دېگەن. خەلىپە ئۆمەر زامانىدا تىجارەت قىلغان، يەرمۇك جېڭىگە قاتنىشىپ مۇسۇلمانلارنى رىمغا قارشى ئۇرۇشقا تەشۋىق قىلغان، ھىجرىيەنىڭ **14** ـ يىلى (مىلادىيە **635** ـ يىلى) ۋاپات بولغان.

ھىشام ئىبنى مۇغىيرە ـــ هشام بن المغيرة

ھىشام ئىبنى مۇغىيرە ئىبنى ئابدۇللاھ ئىبنى ئۆمەر ئەلمەخزۇمىي، جاھىلىيەت دەۋرىدىكى ئەرەب كاتتىلىرىدىن بىرى. مەككىلىك، قۇرەيش، كەنانە ۋە ئۇلارغا ئىتتىپاقداش قەبىلىلەر: كەئبىنىڭ بىنا قىلىنىشى، فىل ۋەقەسى ۋە ھىشامنىڭ ئۆلۈمى قاتارلىق مۇنداق ئۈچ ۋەقەلىككە ئاساسلىنىپ تارىخ

www.munber.org

قالدۇراتتى. ئۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەۋەتىلىشىگە يېقىن چاغلارغىچە ياشىغان، ئەلفىجار ئۇرۇشىغا قاتناشقان، ئۇنىڭ ئايالى زىبائە بىنتى ئامىر ئىسلام كەلگەن دەۋرىگىچە قەدەر ياشىغان، يېشى بەك چوڭ بولمىغان بولسا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھەتتا ئۇنى ئالماقچىمۇ بولغان ئىدى، ھىشامنىڭ ئوغلى ئەلھارىس ئىبنى ھىشام ساھابىلەردىن ئىدى.

ھەمرائۇل ئەسەد ــ حمراء الأسد

ھەمرائۇل ئەسەد، بىر جاينىڭ ئىسمى.

ھەمزە ــ حمزة (ھىجرەتتىن بۇرۇن 54 ــ 3 مىلادىيە 556 ــ 625)

ھەمزە ئىبنى ئابدۇلمۇتتەلىب ئىبنى ھىشام، (ئەبۇ ئۇمارە)، قۇرەيش قەبىلىسىدىن بولۇپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ تاغىسى، جاھىلىيەت ۋە ئىسلام دەۋرلىرىدە قۇرەيشتىن چىققان مەشھۇر قەھرىمان پەھلىۋان ۋە كاتتا زات. ئۇ مەككىدە تۇغۇلۇپ ئۆسكەن. قۇرەيشلىكلەر ئىچىدە ئەڭ ئىززەتلىك، مەزلۇملارغا ياردەم بېرىدىغان، باشقىلارنى بوزەك قىلغانلارنىڭ ئەدىبىنى بېرىدىغان ھەققانىيەتچى ئىدى، ئىسلامىيەت تەشۋىقاتى تارقىغاندا سەل ئىككىلەنگەندەك قىلغان، كېيىن ئەبۇ جەھىلنىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى ئۇرۇپ ئازار بەرگەنلىكىنى ئاڭلاپ ئەبۇ جەھىلنى پۈتۈن قۇرەيش كاتتىلىرىنىڭ ئالدىدا ئۇرۇپ ئاندىن ئۆزىنىڭ ئىسلامنى قوبۇل قىلغانلىقىنى ئېلان قىلغان. شۇ كۈنى كىشىلەر: ئەمدى مۇھەممەدنىڭ ئىززىتى بولىدىغان بولىدى، ھەمزە ئۇنى قوغدايدۇ، دېيىشكەن. مەككە مۇشرىكلىرىمۇ مۇسۇلمانلارغا قارىتا قىلىۋاتقان بەزى ئەزىيەتلىرىنى توختاتقان. ھەزرىتى ھەمزە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن بىللە مەدىنىگە ھىجرەت قىلغان، بەدر قاتارلىق غازاتلارغا قاتناشقان، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام تۇنجى قىلىپ تۇتقۇزغان تۇغنى ھەمزىگە تۇتقۇزغان ئىدى. ھەزرىتى ھەمزە جەڭدە تۆگە قۇشى پېيىنى مەيدىسىگە بەلگە قىلىپ تاقىۋالاتتى، بەدر غازىتىدا قوش قىلىچ ئىشلەتكەن ۋە مەككە مۇشرىكلىرىنىڭ راۋرۇس ئەدىبىنى بەرگەن. ئۇھۇد غازىتىدا شېھىت بولغان، مۇسۇلمانلار ئۇنى مەدىنىگە دەپنە قىلغان.

ھۇبەل ــ هبل

ھۇبەل: جاھىلىيەت دەۋرىدىكى ئەڭ چوڭ بۇت، قىزىل ھېقىقتا ئادەم سۈرىتىدە ياسالغان بولۇپ كەئبىنىڭ ئىچىدە ئىدى، ئۇنى دەسلەپتە تىكلىگەن كىشى خۇزەيمە ئىبنى مۇدرىكە ئىبنى ئىلياس ئىبنى مۇزەر.

ھۇزەيفە ئىبنى ئەليەمان ــ حذيفة بن اليمان

ھۇزەيفە ئىبنى ئەليەمان، ھۇزەيفە ئىبنى ھەسەل ئىبنى جابىر ئەلئەبسى، (ئەبۇئابدۇللاھ)، ئەليەمان دېگەن ئاتىسى ھەسەلنىڭ لەقىبى، ساھابە، قەيسەر ۋە قەھرىمان پاتىھلارنىڭ بىرى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇناپىقلار ھەققىدىكى مەخپىيەتلىكىنى باشقا ھېچبىر ساھابىگە تاپشۇرماي ئۇنىڭغا تاپشۇرغان، شۇڭا ھەزرىتى ئۆمەر بىر ۋالىي تەيىنلىمەكچى بولسا ياكى بىر كىشى ۋاپات قىلسا ھۇزەيفىدىن ئۇ كىشى ھەققىدە سورايتتى، ھەزرىتى ئۆمەر ئۇنى مەدائىنغا ۋالىيلىققا تەيىنلىگەن، ھىجرىيەنىڭ 22 ـ يىلى ناھاۋەندگە ھۇجۇم قىلغان، بىرقانچە شەھەرلەرنى فەتھى قىلغان، 225 ھەدىس رىۋايەت قىلغان. ھىجرىيە 36 ـ يىلى (مىلادىيە 656 ـ يىلى) ۋاپات بولغان.

www.munber.org

ھۇيەي ئىبنى ئەختاب ـــ حيي بن أخطب

ھۇيەي ئىبنى ئەختاب ئەننەزرى، يەھۇدىي، جاھىلىيەت دەۋرىدە تونۇلغان پەھلىۋانلاردىن، ئىسلام كەلگەندە مۇسۇلمانلارغا ئازار بەرگەن، بەنى قۇرەيزە جېڭىدە مۇسۇلمانلارغا ئەسىرگە چۈشكەن ۋە ئۆلتۈرۈلگەن. ئۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام كېيىنچە ئازاد قىلىپ نىكاھىغا ئالغان سەفىييە خېنىمنىڭ ئاتىسى.

ئۇ

ئوسمان ئىبنى ئەففان ـــ عثمان بن عفان

ئوسمان ئىبنى ئەففان ئىبنى ئەبىل ئاس ئىبنى ئۇمەييە ئەلقۇرەشى، ئەمىرىلمۇئمىنىين، زۇننۇرەين ،پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۈچىنچى خەلىپىسى، ۋە رۇقەييە ۋە ئۇممۇكۇلسۇمدىن ئىبارەت ئىككى قىزىنى ئالغان كۈيئوغلى، جەننەت بىلەن خەۋەر بېرىلگەن ئون كىشىنىڭ بىرى، مەككىدە تۇغۇلغان، جاھىلىيەت دەۋرىدە كاتتا بايلارنىڭ بىرى ئىدى، ئىسلامدىن كېيىنمۇ كاتتا باي بولغان ۋە ئىسلام ئۈچۈن كۆپ مال سەرپ قىلغان، ھىجرىيەنىڭ 23 ـ يىلى ھەزرىتى ئۆمەرنىڭ ۋاپاتىدىن كېيىن خەلىپە بولغان، ئۇنىڭ دەۋرىدە ئەرمەنىستان، كافكاز، خوراسان ۋە ئافرىقىنىڭ بىرقانچە ئۆلكىلىرى قاتارلىق نۇرغۇن يۇرتلار فەتھى قىلىنغان، ھەزرىتى ئەبۇبەكىر دەۋرىدە قۇرئان توپلانغان بولسىمۇ كىشىلەرنىڭ قولىدا يېزىلغان قۇرئان پارچىلىرى قالغان ئىدى، خەلىپە ئوسمان ھەزرىتى ئەبۇبەكىر توپلىغان قۇرئاننى قالدۇرۇپ باشقا بارلىق پارچىلارنى كۆيدۈرۈپ تاشلىدى، مەككە ۋە مەدىنە مەسجىدىنى بىرىنچى بولۇپ كېڭەيتكەن خەلىپە، ھېيت خۇتبىسىنى ھېيت نامىزىدىن بۇرۇن ئوقۇتقان، جۈمە نامىزىغا بىرىنچى ئەزاننى پەيدا قىلغان، ساقچى بېكىتكەن، سوت مەھكىمىسى تۇرغۇزغان، 146 ھەدىس رىۋايەت قىلغان، خەلق ئۇنىڭ ئۆز تۇغقانلىرىنى مەنسەپلەرگە ئولتۇرغۇزغانلىقى ئۈچۈن ئۇنىڭدىن نارازى بولغان، كۇفە، بەسرە ۋە مىسىر قاتارلىق شەھەرلەردىن كەلگەن نامايىشچىلار ئۇنىڭدىن تۇغقانلىرىنى مەنسەبلەردىن ئېلىپ تاشلاشنى تەلەپ قىلغان، ئۇ بۇ تەلەپنى رەت قىلغاچقا توپىلاڭچىلار ئۇنىڭ ئۆيىنى قورشىۋالغان ۋە خەلىپىلىكتىن ئىستىپا بېرىشنى تەلەپ قىلغان، ئۇ بۇنىمۇ رەت قىلغان، شۇنداق قىلىپ ئۇنىڭ ئۆيى 40 كۈن مۇھاسىرە قىلىنغان، بەزى توپىلاڭچىلار تامدىن ئارتىلىپ ئۇنىڭ ئۆيىگە كىرىپ قۇربان ھېيت ئەتىگىنىدە ئۇنى قۇرئان ئوقۇۋاتقان ۋاقتىدا شېھىت قىلىۋەتكەن، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يېنىغا دەپنە قىلىنغان. ھىجرەتتىن 47 يىل بۇرۇن (مىلادىيە 577 ـ يىلى) تۇغۇلغان، ھىجرىيەنىڭ 35 ـ يىلى (مىلادىيە 656 ـ يىلى) شېھىت بولغان.

ئۇ

ئۇبەي ئىبنى كەئب ـــ أبي بن كعب

ئۇبەي ئىبنى كەئب ئىبنى قايس ئىبنى ئۇبەيد ئەلئەنسارى ئەلخەزرەجى، (ئەبۇل مۇنزىر)، كاتتا ساھابە، ئىسلامىيەتتىن بۇرۇن قەدىمىي كىتابلارنى تەتقىق قىلىدىغان يەھۇد ئالىملىرىدىن ئىدى، مۇسۇلمان بولغاندىن كېيىن ۋەھيي يازىدىغان كاتىبلاردىن بولغان، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن بەدرى، ئۇھۇد،

www.munber.org

خەندەك ۋە باشقا بارلىق غازاتلارغا قاتناشقان، قىرائەتتە ساھابىلارنىڭ ئەڭ ئۈستىسى، ئىلىمدە كامالەتكە يەتكەن، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام زامانىدا پەتىۋا بېرىشكە باشلىغان، ھەزرىتى ئوسمان زامانىدا قۇرئاننى توپلاشقا قاتناشقان، ھەدىس كىتابلىرىدا 164 ھەدىس رىۋايەت قىلغان، ھەدىستە: «ئۈممەتىمنىڭ ئەڭ ئۇستا قارىسى ئۇبەي ئىبنى كەئب» دېيىلگەن. ھىجرىيەنىڭ 21 ـ يىلى (مىلادىيە 642 ـ يىلى) مەدىنىدە ۋاپات بولغان.

ئۇبادە ئىبنى ئەسسامىت ــ عبادة بن الصامت

ئۇبادە ئىبنى ئەسسامىت ئەلئەنسارى ئەلخەزرەجى ئەلمەدەنى، (ئەبۇل ۋەلىيد)، ئەقەبە بەيئىتىگە قاتناشقان ۋەكىللەردىن، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام زامانىدا قۇرئاننى توپلىغان ساھابىلارنىڭ بىرى، بەدرى غازىتىغا ۋە بارلىق غازاتلارغا قاتناشقان كاتتا ساھابە، كېيىن مىسىرنى فەتھى قىلىشقا قاتناشقان، پەلەستىندە قازى بولغان، 181 ھەدىس رىۋايەت قىلغان . ھىجرىيە 34 ـ يىلى (مىلادىيە 654 ـ يىلى) ۋاپات بولغان.

ئۇبباد ئىبنى بىشر ــ عباد بن بشر (ھىجرەتتىن بۇرۇن 33 ــ 12 مىلادىيە 591 ــ 633)

ئۇبباد ئىبنى بىشر ئىبنى ۋەقش ئەشھەلىي خازرەجىي ئەنسارىي، باتۇر ساھابە، مەدىنىدە مۇسۇلمان بولغان، بارلىق غازاتلارغا قاتناشقان، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنى قەبىلىلەرگە زاكات توپلاشقا ئەۋەتەتتى. ئۇنى يەنى تەبۇك چېگرا رايونىنى قوغداشقىمۇ تەيىنلىگەن. ئۇ يەمامە جېڭىدە شېھىت بولغان.

ئۇبەيدە ئەسسالمانى ــ عبيدة السلمانى

ئۇبەيدە ئەسسالمانى، ئۇبەيدە ئىبنى ئەمرۇ ئەسسالمانى ئەلمۇرادى، تابىئىي، مەككە فەتھى بولغاندا يەمەندە تۇرۇپ مۇسۇلمان بولغان، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى كۆرمىگەن، خەلىپە ئۆمەر دەۋرىدە مەدىنىگە ھىجرەت قىلغان، كۆپلىگەن جەڭلەرگە قاتناشقان، بىلىم ئۆگىنىپ ھەدىس رىۋايەت قىلغان، قازىلىقتا ئاتاقلىق شۇرەيھ قازى بىلەن تەڭ تۇردۇ. ھىجرىيەنىڭ 72 ـ يىلى (مىلادىيە 691 ـ يىلى) ۋاپات بولغان.

ئۇرۋە ــ عروة بن الزبير (ھىجرىيە 22 ــ 93 مىلادىيە 643 ــ 712)

ئۇرۋە: ئۇرۋە ئىبنى ئەززۇبەير ئىبنى ئەلئەۋۋام ئەلئەسەدى ئەلقۇرەشى، (ئەبۇئابدۇللاھ)، كاتتا تابىئىي، مەدىنىنىڭ يەتتە چوڭ فەقىھلىرىنىڭ بىرى، سىياسىي جېدەلگە ئارىلاشماي مىسىرغا كېتىپ ئۈيلىنىپ بىرقانچە يىل تۇرغاندىن كېيىن مەدىنىگە قايتىپ كەلگەن ۋە مەدىنىدە ۋاپات قىلغان.

ئۇزەير ــ عُزَيْر عليه السلام

بەنى ئىسرائىلغا ئەۋەتىلگەن پەيغەمبەرلەرنىڭ بىرى بولۇپ، يەھۇدىيلار ئۇنى ئاللاھنىڭ ئوغلى دەۋالغان.

ئۇززا ــ العزى

www.munber.org

قۇرەيش بۇتلىرىنىڭ ئەڭ چوڭى، ئۇززانىڭ بۇتخانىسى مەككە بىلەن تائىفنىڭ ئوتتۇرىغا جايلاشقان بولۇپ، قۇربانلىق قىلىندىغان زىيارەتگاھ ئىدى، مەككە فەتھى قىلىنغاندىن كېيىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام خالىد ئىبنى ۋەلىدكە بۇيرۇق قىلىپ ئۇنى چاقتۇرىۋەتكەن.

ئۇسامە ئىبنى زەيد ــ أسامة بن زيد (ھىجرەتتىن 7 ــ 54 مىلادىيە 615 ــ 674)

ئۇسامە ئىبنى زەيد ئىبنى ھارىسە، (ئەبۇ مۇھەممەد)، كاتتا ساھابە، مەككىدە تۇغۇلغان ئاتىسى زەيد دەسلەپكى قەدەمدە ئىسلامنى قوبۇل قىلغانلاردىن بولغاچقا ئۇ ئىسلام تەربىيىسىدە چوڭ بولغان. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنى بەكمۇ ياخشى كۆرەتتى. ئۇنىڭغا نەۋرىسى ھەسەن بىلەن ھۇسەينگە ئوخشاش مۇئامىلە قىلاتتى. ئۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن مەدىنىگە ھىجرەت قىلغان، 20 ياشقا كىرمەستىلا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنى قوماندان قىلغان ۋە ئۇرۇشتا زەپەر قازانغان. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋاپاتىدىن كېيىن "ۋادىلقۇرا" دېگەن جايغا بېرىپ تۇرغان. كېيىن دىمەشىقكە بېرىپ ئاخىرى مەدىنىگە قايتقان، ھەدىس كىتابلىرىدا 128 ھەدىس رىۋايەت قىلغان.

ئۇسەيد ئىبنى ئەلھۇزەير ــ أسيد بن الحضير

ئۇسەيد ئىبنى ئەلھۇزەير ئىبنى سەمماك ئىبنى ئۇتەيك ئەلئەۋسى، (ئەبۇيەھيا)، ساھابە، جاھىلىيەت ۋە ئىسلام دەۋرلىرىدىكى يۇزلۇك، دانىشمەن، ئىسىل زات، ئەۋس قەبىلىسىنىڭ كاتتىلىرىدىن بىرى، ئىككىنچى ئەقەبە بەيئىتىدە ئون ئىككى ۋەكىلنىڭ بىرى، ئۇھۇد غازىتىدا يەتتە يېرىدىن يارىلانغان بولسىمۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن تەۋرىمەي تۇرغان. ھىجرىيەنىڭ 20 - يىلى (مىلادىيە 641 - يىلى) ۋاپات بولغان.

ئۇقبە ئىبنى ئامىر ــ عقبة بن عامر

ئۇقبە ئىبنى ئامىر ئىبنى ئەبس ئىبنى مالىك جۇھەنىي، قوماندان ساھابە، ھەزرىتى مۇئاۋىيە بىلەن بىللە سىففىين جېڭىغا قاتناشقان، كېيىن ھەزرىتى ئەمرۇ ئىبنى ئاس بىلەن مىسىر فەتھىگە قاتناشقان، ھىجرىيەنىڭ 44 - يىلى مىسىرغا ۋالىي بولغان، 47 - يىلى دېڭىز فۇتۇھاتىغا قوماندانلىق قىلغان. قەيسەر، باتۇر، مەرگەن، قارى ھەم شائىر ساھابە ئىدى. ئۇ قۇرئاننى توپلىغان ساھابىلارنىڭ بىرى. ئۇ ئۆز قەلىمى بىلەن يېزىپ توپلىغان قۇرئاننىڭ ئاخىرىدا: (بۇنى ئۇقبە ئىبنى ئامىر ئۆز قولى بىلەن يازدى) دەپ يېزىلغان. 55 ھەدىس رىۋايەت قىلغان. قاھىرەدە قەبرىسىنىڭ يېنىدا ئوقبە ئىبنى ئامىر مەسچىتى بار.

ئۇمەۋىيلەر دۆلىتى ــ الدولة الأموية

(ھىجرىيە 40 ــ 132) دەۋر سۈرگەن خەلىپىلىك.

ئۇممىيلەر ــ الأمية

ئەرەبلەرنى كۆرسىتىدۇ، بۇ ساۋاتسىز دېگەن مەنىدە بولۇپ ئىسلامدىن ئىلگىرى ئۇلارنىڭ يا مۇقەددەس كىتابى ياكى ئىلىم - مەرىپىتى بولمىغاچقا شۇنداق ئاتالغان ساماۋىي كىتابى يوق باشقا مىللەتلەرمۇ ئۇممىيلەر قاتارىغا كىرىدۇ.

www.munber.org

ئۇكاشە ــ عكاشة بن المحصن الأسدي

ئۇكاشە ئىبنى ئەلمىھسان ئىبنى ھەرسان ئەلئەسەدى، ساھابە، ھەربىي قوماندان، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن بارلىق غازاتلارغا قاتناشقان، ھىجرىيەنىڭ 12 ـ يىلى (مىلادىيە 633 ـ يىلى) رىددەت ئۇرۇشلىرىدا تۇلەيھە ئىبنى خۇۋەيلىد ئەلئەسەدىينىڭ قولىدا شېھىت بولغان.

ئۇ

ئۆمەر ئىبنى خەتتاب ــ عمر بن الخطاب

ئۆمەر ئىبنى ئەلخەتتاب ئىبنى نۇفەيل ئەلقۇرەشى ئەلئەدەۋى، (ئەبۇھەفس)، كاتتا ساھابە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئىككىنچى خەلىپىسى، بىرىنچى بولۇپ ئەمىرىلمۇئمىنىن دەپ ئاتالغان خەلىپە، جەننەت بىلەن خۇشخەۋەر بېرىلگەن ئون كىشىنىڭ بىرى، تالانتلىق، ھەققانىيەتچى، كەسكىن ۋە باتۇر زات، چوڭ فۇتۇھاتلار ئۇنىڭ زامانىدا بولغان، ئادالەتتە ماقال ـ تەمسىلگە ئايلانغان، جاھىلىيەت دەۋرىدە قۇرەيشىنىڭ قەھرىمان ئېسىلزادىلىرىدىن ئىدى، ئۇنىڭ قۇرەيشتە ئەلچىلىك ۋەزىپىسى بار ئىدى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئى ئاللاھ! ئىككى ئۆمەرنىڭ بىرى بىلەن ئىسلامنى كۈچلەندۈرگىن» دەپ دۇئا قىلغان ئىككى ئۆمەرنىڭ بىرى، ھىجرەتتىن 5 يىل بۇرۇن مۇسۇلمان بولغان، ھەزرىتى ئىبنى مەسئۇد: "ئۆمەر مۇسۇلمان بولغانغا قەدەر كەئبىنىڭ يېنىدا ناماز ئوقۇيالمايتتۇق" دېگەن. ئۆمەر مۇسۇلمان بولغىچە ئىسلام پائالىيەتلىرى مەخپىي ھالدا ئېلىپ بېرىلغان، ھىجرىيەنىڭ 13 ـ يىلى ھەزرىتى ئەبۇبەكرى ۋاپات بولغان كۈنى خەلىپىلىككە بەيئەت قىلىنغان، دەۋرىدە شام، ئىراق ۋە مىسىر قاتارلىق نۇرغۇن يۇرتلار فەتھى قىلىنغان، مۇسۇلمانلار ۋەقەلىكنى ئاساس قىلىپ تارىخلاشتۇراتتى، ئۇ بىرىنچى بولۇپ ھىجرىي تارىخنى ئىشلىتىشنى يولغا قويدى، بىرىنچى بولۇپ بەيتۇل مالنى ۋە دىۋانىنى قۇردى، كوچىلاردا يالغۇز ئايلىنىپ يۈرەتتى، پاساھەتلىك سۆزلىرى ۋە مەكتۇبلىرى مەشھۇر، ھەدىس كىتابلىرىدا 537 ھەدىس رىۋايەت قىلغان، ھەدىستە: «ئۆمەرنىڭ غەزىپىدىن ساقلىنىڭلار، چۈنكى ئاللاھ ئۇنىڭ غەزىپى ئۈچۈن غەزەپلىنىدۇ» دېيىلگەن، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا (ئەلفارۇق) دەپ لەقەم بەرگەن، ئۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام زامانىدىمۇ دەۋالاردا ھۆكۈم قىلاتتى، ئاق پىشماق، ئېگىز، ساقاللىق ئىدى، ساقىلىنى خىنە ۋە ئۇسما بىلەن بوياۋاتتى، بامدات نامىزىدا تۇرغاندا ئاتەشپەرەست ئەبۇلۇئلۇئەنىڭ تۇيۇقسىز بىلىگە تىققان خەنجىرى بىلەن ئېغىر يارىلىنىپ ئۈچ كۈندىن كېيىن ھىجرىيەنىڭ 23 ـ يىلى شېھىت بولغان، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يېنىغا دەپنە قىلىنغان، ھىجرەتتىن 40 يىل بۇرۇن (مىلادىيە 584 ـ يىلى) تۇغۇلۇپ ھىجرىيەنىڭ 23 ـ يىلى (مىلادىيە 664 ـ يىلى) شېھىت بولغان.

ئۆمەر ئىبنى ئابدۇل ئەزىز ــ عمر بن عبدالعزيز (ھىجرىيە 61 ــ 101 مىلادىيە 781 ــ 720)

ئۆمەر ئىبنى ئابدۇل ئەزىز ئىبنى مەرۋان ئىبنى ئەلھەكەم ئەلئۇمەۋى ئەلقۇرەشى، (ئەبۇھەفس)، ئەمىرىلمۇئمىنىن، ئۇمەۋىيلەر دۆلىتىنىڭ خەلىپىلىرىدىن بىرى، ئادالەتتىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ بەشىنچى خەلىپىسى دەپ نام ئالغان سالىھ خەلىپە، مەدىنىدە تۇغۇلۇپ ئۆسكەن، خەلىپە ۋەلىد تەرىپىدىن مەدىنىگە ۋالىي بولغان، كېيىن خەلىپە سۇلايمان ئىبنى ئابدۇلمەلىككە ۋەزىر بولغان، ھىجرىيە 99 ـ يىلى

www.munber.org

خەلىپە سۇلايماننىڭ ۋەسىيىتى بىلەن خەلىپە بولغان، ئىلمى ۋە تەقۋادارلىقى بىلەن تونۇلغان، ئادالىتى ۋە ياخشى سىياسەتلىرى مەشھۇر، بىرىنچى يۈز يىلدا ئىسلامنى گۈللەندۈرگەن زات دەپ قارالغان.

ۋ

ۋەرەقە ئىبنى نەۋفەل ــ ورقة بن نوفل

ۋەرەقە ئىبنى نەۋفەل ئىبنى ئەسەد ئىبنى ئابدۇل ئۇززا ئەلقۇرەشى، ھەزرىتى خەدىيجە رەزىيەللاھۇ ئەنھانىڭ تاغىسىنىڭ ئوغلى، جاھىلىيەتتىكى دانىشمەنلەرنىڭ بىرى، بۇتقا چوقۇنۇشنى تاشلاپ خرىستىئان بولۇپ تەۋرات ۋە ئىنجىلنى تەتقىق قىلغان، ئەرەب تىلىنى ئىبرانىي ھەرپ بىلەن يازغان، شېئىرلىرى ھېكمەت تۈسىنى ئالغان، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىكىنىڭ دەسلىپىگىچە ياشىغان ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبەرلىكىگە بېشارەت بەرگەن، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ۋەھيي كېلىپ 3 ـ يىلى ئىسلامغا كىرگەنلىكىنى ئېلان قىلماي ئۆلۈپ كەتكەن دەپ قارالغان بولسىمۇ بەزى تارىخچىلار ئۇنى ساھابە دەپ قارىغان، ھەزرىتى ئەبۇبەكرىنىڭ قىزى ئەسما خېنىمدىن رىۋايەت قىلىنغان بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋەرەقە ھەققىدە سورالغاندا: «قىيامەت كۈنى ئۇزى يالغۇز بىر ئۈممەت بولۇپ قوپىدۇ» دېگەن. ئىمام بەقائى ۋەرەقەنىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ئىمان كەلتۈرىشى ھەققىدە مەخسۇس بىر كىتاب يازغان. تەخمىنەن ھىجرەتتىن 12 يىل بۇرۇن (مىلادىيە 611 ـ يىلى) ۋاپات بولغان.

ۋەكىئ ــ وكيع (ھىجرىيە 129 ــ 197 مىلادىيە 746 ــ 812)

ۋەكىئ ئىبنى ئەلجەرراھ ئىبنى ئەلمۇلەيھ ئەررۇئاسى ئەلكۇفى، (ئەبۇسۇفيان)، ئاتاقلىق ھەدىسشۇناس ئالىملارنىڭ بىرى، زامانىدىكى ئىراق مۇھەددىسى، كۇفەدە تۇغۇلغان، خەلىپە ھارۇن رەشىد ئۇنى قازىلىققا تەيىنلىمەكچى بولغان بولسىمۇ ئۇ رەت قىلغان، تەقۋادارلىقى بىلەن تونۇلغان، ھەركۈنى ئارا بەرمەي روزا تۇتقان، پەتىۋامۇ بەرگەن، ”تەپسىرۇل قۇرئان“، ”ئەسسۇنەن“، ”ئەلمەئرىفە ۋەتتارىخ“، ”ئەززۇھد“ قاتارلىق ئەسەرلەرنى قالدۇرغان.

ۋەھب ئىبنى مۇنەببىھ ــ وھب بن منبه (ھىجرىيە 34 ــ 114 مىلادىيە 654 ــ 732)

ۋەھب ئىبنى مۇنەببىھ ئەلئەبناۋى ئەسسەنئانى ئەززىمارى، (ئەبۇئابدۇللاھ)، تابىئىيلاردىن سانىلىدۇ، تارىخچى، قەدىمى كىتابلاردىن ۋە كونا ئەپسانىلەردىن بولۇپمۇ ئىسرائىلىياتلاردىن كۆپ سۆزلەيدۇ، ئەسلى يەمەندىكى پارس ئەۋلادلىرىدىن، سانئادا تۇغۇلۇپ ۋاپات بولغان، خەلىپە ئۆمەر ئىبنى ئابدۇل ئەزىز تەرىپىدىن سانئاغا قازىلىققا تەيىنلەنگەن، كىتابلىرىدا قەدىمكى ئەپسانە ۋە ئىسرائىلىياتى كۆپ، ھەزرىتى ئىبنى ئابباسقا 13 يىل شاگىرت بولغان، ”زىكرۇل مۇلۇك ئەلمۇتەۋۋەجە“، ”قاساسۇل ئەنبىيائ“ ۋە ”قاساسۇل ئەخبار“ قاتارلىق ئەسەرلەرنى يازغان، قەدەرىييە قارىشىدا بولۇپ كېيىن يانغان دەپ قارالغان.

ۋائىل ئىبنى ھەجەر ــ وائل بن حجر

ۋائىل ئىبنى ھەجەر ئەلھەزرەمى، (ئەبۇھۇنەيدە)، يەمەن پادىشاھلىرىدىن بىرىنىڭ شاھزادىسى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى كۆرگىلى كەلگەندە ئۇنىڭغا تونىنى كۆرپە قىلىپ سېلىپ بېرىپ بىللە ئولتۇرغۇزغان ۋە: «ئى ئاللاھ! ۋائىلغا ۋە بالىلىرىغا بەرىكەت ئاتا قىلغىن» دەپ دۇئا قىلغان ۋە ئۇنىڭغا

www.munber.org

زىمىن بىرىپ، ھەزرىتى مۇئاۋىيەنى ئۇنىڭغا بىللە قېتىپ يەمەنگە ئەۋەتكەن، ئۇلار قەبىلىلىرىگە قۇرئان ۋە ھەدىس ئۆگەتكەن، كېيىن ئۇ فۇتۇھاتلارغا قاتناشقان، ھەدىس رىۋايەت قىلغان. ھىجرىيەنىڭ 50 ـ يىلى (مىلادىيە 670 ـ يىلى) ۋاپات بولغان.

ۋەلىيد ئىبنى ئەلۋەلىيد ـــ الوليد بن الوليد

ئەلۋەلىيد ئىبنى ئەلۋەلىيد ئىبنى ئەلمۇغىيرە ئىبنى ئابدۇللاھ ئىبنى ئەمرى، قۇرەيشنىڭ جاھىلىيەت دەۋرىدىكى كاتتىلىرىنىڭ ۋە سېخىلىرىنىڭ بىرى، ھەزرىتى خالىد ئىبنى ئەلۋەلىيدنىڭ بىر تۇغقىنى، مۇسۇلمان بولماي بەدرى كۈنى مۇسۇلمانلارغا ئەسىرگە چۈشكەندە بىر تۇغقانلىرى ئۇنى تۆلەم بېرىپ قۇتقۇلدۇرغان، قۇتۇلۇپ بولۇپ ئاندىن مۇسۇلمان بولغان، تۇغقانلىرى ئۇنى مەككىدە سولاپ قويغان بولسىمۇ قېچىپ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا قېتىلغان، ھىجرىيەنىڭ 7 ـ يىلى (مىلادىيە 629 ـ يىلى) مەدىنىدە ۋاپات بولغان.

ۋەلىيد ئىبنى ئۇقبە ـــ الوليد بن عقبة

ئەلۋەلىيد ئىبنى ئۇقبە ئىبنى ئەبى مۇئىيت، (ئەبۇۋەھب)، ئەلئۇمەۋى ئەلقۇرەشى، جاھىلىيەتتە قۇرەيشتە تونۇلغان شائىر ۋە سېخىلارنىڭ بىرى ئىدى، ھەزرىتى ئوسمانغا ئانا بىر توغقان كېلىدۇ، مەككە فەتھى كۈنى مۇسۇلمان بولغان، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنى بەنى مۇستەلەق قەبىلىسىدىن زاكات ئېلىشقا تەيىنلىگەن، خەلىپە ئۆمەرمۇ ئۇنى بەنى تەغلىب قەبىلىسىدىن زاكات يىغىشقا تەيىنلىگەن، خەلىپە ئوسمان تەرىپىدىن كۇفەگە ۋالىي قىلىپ تەيىنلەنگەن. كېيىن هاراق ئىچكەنلىكىگە گۇۋاھ بېرىلگەنلىكتىن ھوقۇقىدىن ئېلىپ تاشلىنىپ مەدىنىگە كەلتۈرۈلۈپ دەررە ئۇرۇلۇپ سولانغان. ھىجرىيە 61 ـ يىلى (مىلادىيە 680 ـ يىلى) ۋاپات بولغان.

ۋۇھەيب ئىبنى ۋەرد ـــ وهيب بن ورد الوالبي

ۋۇھەيب ئىبنى ۋەرد ئەلۋالىبى، (ئەبۇئۇمەييە)، مەككىلىك ئىبادەتگۈي ھەكىملەرنىڭ بىرى، ئىبراھىم ئىبنى ئەدھەمنىڭ تەڭتۇشلىرىدىن ئىدى، ئىسمى ئابدۇلۋاھھاب بولۇپ ۋۇھەيب دەپ كىچىكلىتىلگەن. ھىكمەتلىك سۆزلىرى كۆپ، ھىجرىيە 153 ـ يىلى (مىلادىيە 770 ـ يىلى) ۋاپات بولغان.

ئي

ئېتىكاف ـــ اعتكاف

ئېتىكاف: ئاللاھ تائالانىڭ رازىلىقىنى كۆزلەپ روزا تۇتقان ھالەتتە مەسچىتتە ياكى ئۆي ۋە باشقا جايدىكى ئىبادەتخانا قىلىنىۋالغان جايدا تۇرۇشتىن ئىبارەت. بۇ سۈننەت ئىبتادەتلەرنىڭ بىرى بولۇپ بۇنىڭدىن بوش ۋاقىتلاردا ئىبادەتكە يۈزلىنىش، ئاللاھ تائالا مېنى كۆزىتىپ تۇرىدۇ، دېگەن تۇيغۇنى ھېس قىلىش، نەتىجىدە ئىخلاس پەيدا قىلىپ قەلبنى پاكلاش مەقسەت قىلىنىدۇ. ئېتىكاف قىلىدىغان ۋاقىتنىڭ ئۇزۇن ياكى قىسقىلىقى بەلگىلەنمىگەن، شۇڭا ئېتىكاف قىلماقچى بولغان كىشى بىر سائەت بولامدۇ ياكى بىر كۈن بولامدۇ قانچىلىك ۋاقىت ئېتىكاف قىلىشنى نىيەت قىلسا شۇنچىلىك قىلسا بولاۋېرىدۇ. يىل بويى

www.munber.org

قىلىش بولسا مۇستەھەب. لېكىن، رامىزان ئېيىدا بولۇپمۇ رامىزاننىڭ ئاخىرقى ئون كۈنىدە قىلىنغىنى ئەۋزەل.

ئى

ئىبنى ئابدۇلبەر ــ أبو عمر بن عبدالبر (ھىجرىيە 368 ــ 463 مىلادىيە 978 ــ 1071).

ئەبۇئۆمەر: يۈسۈف ئىبنى ئابدۇللاھ ئىبنى مۇھەممەد ئىبنى ئابدۇلبەر ئەننەمرى ئەلقۇرتۇبى ئەلمالىكى، مەغرىبنىڭ كاتتا ھەدىسشۇناسلىرىدىن بىرى، مۆتىۋەر فەقىھ، تارىخشۇناس، ئەدىب، مەغرىبنىڭ مۇھەددىسى دەپ ئاتالغان، ئەندەلۇس (ئىسپانىيە) قۇرتۇبەدە تۇغۇلغان، لېشبونە ۋە سەنتەرىين شەھەرلىرىگە قازى بولغان، "ئەددۇرەر في ئىختىسارىل مەغازى ۋەسسىيەر"، "ئەلئەقىل ۋەلئۇقەلائ"، "جامىئۇ بايانىل ئىلمى ۋە فەزلىھى"، "ئەلمەدخال"، "بۇھجەتۇل مەجالىس"، "ئەلئىنتىقائۇ في فەزائىل ئەسسەلاسە ئەلفۇقەھائ"، "ئەتتەمھىد" 20 تومدا نەشر قىلىنغان، "ئەلئىستىزكار"، "ئەلئىنساف"، "ئەلكافى"، "ئەلئىستىيئاب" قاتارلىق نۇرغۇنلىغان ئەسەرلەرنى قالدۇرغان.

ئىبنى جەۋزى ــ ابن الجوزي

ئىبنى جەۋزى، ئابدۇرراھمان ئىبنى ئەلى، ئاتاقلىق ھەدىسشۇناس، تارىخچى، فەقىھ، ھەنبەلىي مەزھەب ئالىملىرىدىن. ھىجرىيە 597 ـ يىلى ۋاپات بولغان.

ئىبنى ئەبى ھاتەم ــ ابن أبي حاتم (ھىجرىيە 240 ــ 327 مىلادىيە 854 ــ 938)

ئىبنى ئەبى ھاتەم، ئابدۇرراھمان ئىبنى مۇھەممەد ئىبنى ئىدرىس ئەتتەمىيمي ئەلھەنزالىي ئەررازىي، (ئەبۇ مۇھەممەد)، چوڭ ھەدىسشۇناسلارنىڭ بىرى، سەككىز تومدا بېسىلغان "ئەلجەرھۇ ۋەتتەئدىيلۇ" ۋە بىرقانچە تومدا بېسىلغان "ئەتتەپسىر"، ئىككى تومدا بېسىلغان "ئىلەلۇل ھەدىس"، "ئەلمەراسىيل"، "ئەلمۇسنەد"، قاتارلىق كۆپ كىتابلارنى يېزىپ قالدۇرغان.

ئىنجىل ــ إنجيل

ئىنجىل: ئىيسا ئەلەيھىسسالامغا ئاللاھتىن نازىل بولغان كىتابنىڭ ئىسمى. الله دىن نازىل بولغان ئەسلى نۇسخىسى ھازىر كىشىلەر قولىدا مەۋجۇت ئەمەس بەلكى خرىستىئانلاردا ئىيسا ئەلەيھىسسالامدىن خېلىلا كېيىنكى دەۋرلەردە باشقىلار تەرىپىدىن يېزىپ قالدۇرۇلغان نۇرغۇن ئىنجىللار بار بولۇپ بۇلاردىن تۆۋەندىكى تۆت ئىنجىل مەشھۇردۇر: "ئىنجىل مەتتا"، "ئىنجىل مورقۇس"، "ئىنجىل لوقا"، "ئىنجىل يۇھەننا". ھازىر يۇقىرىقى تۆت ئىنجىل بىلەن بىللە جەمئىي 27 ئىنجىيل "يېڭى ئەھدە" دەپ ئاتىلىدۇ. بۇلاردىن بىرىمۇ ئىيسا ئەلەيھىسسالامغا نازىل بولغان ئىنجىل ئىكەنلىكى ئىلمىي يول بىلەن سابىت بولمىغان.

ئىسرافىل ــ إسرافيل

قىيامەت كۈنى سۇر چېلىشقا مۇۋەككەل پەرىشتىنىڭ نامى.

www.munber.org

ئىبنى ئەرەبى ــ ابن العربي

ئىبنى ئەرەبى: مۇھەممەد ئىبنى ئابدۇللاھ ئىبنى مۇھەممەد ئەل ئەندولىسى، قازى ئەبۇ بەكر ئىبنۇل ئەرەبى دەپ تونۇلغان، مالىكىي مەزھەبىتىكى مۇجتەھىد ئالىملاردىن، ھىجرىيەنىڭ **543** ــ يىلى ۋاپات بولغان.

ئىبنى ئەبى لەيلا ــ ابن أبي ليلى

ئىبنى ئەبى لەيلا، ئۆز زامانىدىكى كۇفە قازىسى ۋە كاتتا فەقىھ. ھىجرىيەنىڭ **148** ـ يىلى ۋاپات بولغان.

ئىبنى سالام ــ أبو عبيد القاسم بن سلام (ھىجرىيە 157 ــ 224 مىلادىيە 774 ــ 838)

ئەبۇئۇبەيد ئەلقاسىم ئىبنى سالام ئەلھەرەۋى ئەلخۇراسانى ئەلبەغدادى، (ئەبۇئۇبەيد)، ھەدىس، فىقھى ۋە تىل ـ ئەدەبىياتتا يېتىشكەن مۇجتەھىد ئىماملارنىڭ بىرى، ھىراتتا تۇغۇلغان، كېيىن بەغدادقا جايلاشقان، **18** يىل تاراسۇس دېگەن جايغا قازى بولغان، ھىجرىيەنىڭ **213** ـ يىلى مىسىرغا بېرىپ ئاندىن بەغدادقا قايتقان، يازغان كىتابلىرى ھايات ۋاقتىدىلا كىشىلەرگە كەڭ تارقالغان، ھەدىستە ئۇچرايدىغان سۆزلۈكلەر ھەققىدە **40** يىلدا يازغان ”ئەلغەرىيب ئەلمۇسەننەف“ دېگەن كىتابى **4** تومدا نەشر قىلىنغان، ئۇ دەسلەپ قىلىپ بۇ ساھەدە ئەسەر يازغان ئالىم ھېسابلىنىدۇ، يەنە ھەدىستە ”ئەتتەھۇر“، ”ئەلئەجناسۇ مىن كالامىل ئەرەب“، ”ئەدەبۇل قازى“، ”فەزائىلۇل قۇرئان“، ”ئەلئەمسال“، ”ئەلمۇزەككەر ۋەلمۇئەننەس“، قىرائەت ئىلمىدە ”ئەلمەقسۇرۇ ۋەلمەمدۇد“، مال ـ مۈلك ئەھكاملىرى ھەققىدە مەشھۇر ”ئەلئەمۋال“، ”ئەلئىمان“ قاتارلىق قىممەتلىك ئەسەرلەرنى يازغان، جاھىز: ھېچكىم ئۇنىڭكىدەك سەھىھ ۋە پايدىلىق كىتاب يېزىپ باقمىغان دېگەن.

ئىبنى زىياد ئەننىيشاپۇرىي ــ أبو بكر بن زياد النيسابوري (ھىجرىيە 238 ــ 324 مىلادىيە 852 ــ 936)

ئەبۇ بەكر ئابدۇللاھ ئىبنى مۇھەممەد ئىبنى زىياد ئەننىيشاپۇرىي، (ئەبۇ بەكر)، ھەدىسشۇناس ئالىم، ئۆز دەۋرىدە ئىراقتا شافىئىي مەزھەب ئالىملىرىنىڭ كاتتىسى ئىدى، بىرقانچە ئەسەر يېزىپ قالدۇرغان.

ئىبنى ئەبى شەيبە ــ أبو بكر بن أبي شيبة

ئەبۇ بەكر ئىبنى ئەبى شەيبە ئابدۇللاھ ئىبنى مۇھەممەد ئىبنى ئەبى شەيبە ئەلئەبسىي ئەلكۇفىي، (ئەبۇ بەكر)، مەشھۇر ئىماملارنىڭ بىرى، ھەدىسشۇناسلارنىڭ كاتتىسى، ئىشەنچلىك، ”ئەلمۇسنەد“، **12** تومدا بېسىلغان ”ئەلمۇسەننەف“، ۋە ”ئەتتەپسىر“ قاتارلىق چوڭ ھەدىس كىتابلىرىنىڭ مۇئەللىپى، ئوسمان ئىبنى ئەبى شەيبە ۋە ئەلقاسىم ئىبنى ئەبى شەيبە قاتارلىق ھەدىسشۇناس ئالىملارنىڭ بىر تۇغقىنى، ھىجرىيەنىڭ **235** ـ يىلى مۇھەررەم ئېيىدا ۋاپات بولغان.

ئىمام ئىبنى ھەزم ــ أبو بكر بن محمد بن حزم (ھىجرىيە 384 ــ 456 مىلادىيە 994 ــ 1064)

www.munber.org

ئىمام ئىبنى ھەزم: ئەلى ئىبنى ئەھمەد ئىبنى سەئىد ئىبنى ھەزم ئەززاھىرى ئەلقۇرتۇبى، ”ئەبۇمۇھەممەد“، كاتتا مۇھەددىس ۋە مۇجتەھىد، زامانىدىكى ئەندەلۇس ئەللامىسى، تۇرلۇك ئىلىملەردە ”ئەلمۇھەللا“، ”تاۋقۇل ھامامە“ ”ئەلئەھكام لىئۇسۇل ئەلئەھكام“، ”ئەلفەسلۇ فىلمىلەل ۋەلئەھۋائى ۋەننىھەل“، ”جەمھەرەتۇل ئەنساب“ قاتارلىق نۇرغۇن كىتابلارنىڭ مۇئەللىپى، باشقا ئالىملارنى قاتتىق تەنقىد قىلغان، فىقھىدا زاھىرىي مەزھەبكە ۋەكىللىك قىلىدۇ، ئۇنىڭ زاھىرىي مەزھىبى: قۇرئان ۋە ھەدىسكە تايانمىغان ھەرقانداق قىياس باتىلدۇر دەپ قاراپ قۇرئان ۋە ھەدىس لەپزىلىرىنىڭ تاشقى مەنىسىنى ئېلىشقا تايىنىدۇ.

ئىبنى ئەۋن ــ ابن عون

ئىبنى ئەۋن: ئابدۇللاھ ئىبنى ئەۋن ئىبنى ئارتابان ئەلمۇزەنى، كاتتا ھەدىسشۇناس ئالىم، ھەدىستە بەسرە ئەھلىنىڭ شەيخى، ئاتقا مىنىپ جىھاد قىلغان. ھىجرىيە **151** ـ يىلى (مىلادىيە **768** ـ يىلى) ۋاپات بولغان.

ئىبنى ئەيياش ــ أبو بكر بن عياش (ھىجرىيە 95 ــ 193 مىلادىيە 714 ــ 809)

ئەبۇ بەكر شۇئبە ئىبنى ئەيياش ئىبنى سالىم ئەلئەدىي ئەلكۇفىي، (ئەبۇ بەكر)، مەشھۇر قىرائەتشۇناس ئالىملارنىڭ بىرى، كۇفەدە ياشىغان.

ئىبنى تەيمىيە ــ أبو العباس بن تيمية (ھىجرىيە 661 ــ 728 مىلادىيە 1263 ــ 1328)

ئىبنى تەيمىيە: ئەھمەد ئىبنى ئابدۇل ھەلىم ئىبنى ئابدۇسسالام ئەلھەررانى ئەددەمەشقى ئەلھەنبەلى، تەقىيىۇددىن، شەيخۇل ئىسلام، كاتتا مۇجتەھىد ۋە مۇجاھىد، دىنىي ئىسلاھاتقا چاقىرغان، تىلى ۋە قەلىمى راۋان ئاتاقلىق ئالىم، 30 يېشىدىلا ”مۇھىيىسسۇننە“ ”ئىمامۇل مۇجتەھىدىين“ دەپ نام ئالغان، تەقۋادارلىقىدىن دۇنياغا نەزىرىنى سالمىغان، جۈرئەتلىك ۋە ھەققانىيەتچى بولغانلىقىدىن خوشامەتچىلىك قىلمىغان، نەتىجىدە تۈرمىگە تاشلىنىپ تۈرمىدە ۋاپات قىلغان، ئۇنىڭ كىتابلىرى ئىسلام دىنى ۋە ئىسلام ئەقلىيىتىدە ئىنتايىن مۇھىم قىممەتكە ئىگە، ئەسەرلىرى ئۇنىڭ مۇھاكىمە قىلىش ۋە دەلىل بىلەن مات قىلىش ئىقتىدارىنىڭ نەقەدەر يۇقىرى ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ، پەتىۋالىرى 25 توم قىلىپ بېسىلغان، يەنە ”ئەرراددۇ ئەلەلمەنتىقىييىين“، ”ئەلفۇرقان“، ”ئەسسىياسەتۇششەرئىييە“، ”ئەلئىيمان“، ”مىنھاجۇسسۇننە“، ”ئەلۋاستە بەينەل ھەق ۋەلخەلق“، ”ئەسسارىمۇل مەسلۇل“، ”رافئۇل مەلام ئەنىل ئەئىممە ئەلئەئلام“، ”ئەلقاۋائىدۇننۇرانىييە ئەلفىقھىييە“، ”نەقزۇل مەنتىق“ قاتارلىق كىتابلىرىمۇ نەشر قىلىنغان، ئىبنى ئەرەبى ۋە ھەللاجدەك ئاللاھ بىلەن بىرلەشكەنلىكىنى دەۋا قىلغان ئازغۇن سوپىزىم ئېقىمىغا ئەجەللىك زەربە بەرگەن، ھىجرىيەنىڭ **728** ـ يىلى (مىلادىيە **1328** ـ يىلى) دەمەشىق قەلئەسىدە تۈرمىدا ۋاپات بولغان.

ئىكرىمە ـ عكرمة مولى بن عباس (ھىجرىيە 25 ــ 105 مىلادىيە 645 ـ 723)

ئىكرىمە مەۋلا ئىبنى ئابباس: ئىكرىمە ئىبنى ئابدۇللاھ ئەلبەربەرى ئەلمەدەنى، (ئەبۇئابدۇللاھ) تابىئىي، ئىبنى ئابباسنىڭ خىزمەتچىسى ۋە شاگىرتى، مەككىدىكى فىقھشۇناسلارنىڭ بىرى بولۇپ، ئايەتلەردە تىلغا ئېلىنغان ۋەقەلىكلەرنىڭ ۋاقتىنى ۋە غازاتلار تارىخىنى ئەڭ ياخشى بىلىدىغانلاردىن

www.munber.org

ئىدى. ئۇنىڭدىن 300 گە يېقىن كىشى ھەدىس رىۋايەت قىلغان. ھىجرىيەنىڭ 105 - يىلى (مىلادىيە 723 - يىلى) ۋاپات بولغان.

ئىبنى سىرىين ــ محمد بن سيرين (ھىجرىيە 33 ــ 110 مىلادىيە 653 ــ 729)

ئىبنى سىيرىين: مۇھەممەد ئىبنى سىيرىين ئەلبەسرى ئەلئەنسارى، (ئەبۇبەكىر)، تابىئىي ۋە كاتتا ئالىم، زامانىدىكى بەسرە ئەللامىسى، بەسرەدە تۇغۇلۇپ شۇ يەردە ۋاپات بولغان، گەزماللىق بىلەن شۇغۇللانغان، فىقھى بىلىملىرىدە يېتىشىپ ھەدىس رىۋايەت قىلغان، تەقۋادارلىقى ۋە چۈشكە تەبىر بېرىشى بىلەن تونۇلغان، ”چۈش تەبىرى“ دېگەن كىتاب ئۇنىڭغا مەنسۇپ قىلىنغان، يەنە ئۇنىڭغا ”مۇنتەخابۇل كالام في تەپسىرىل ئەھلام“ دېگەن كىتابمۇ مەنسۇپ قىلىنغان بولسىمۇ ئەمەلىيەتتە بۇ كىتابنى ئۇ يازمىغان.

ئىسھاق ئىبنى راھۆيە ــ إسحاق بن راهويه (ھىجرىيە 161 ــ 238 مىلادىيە 778 ــ 853)

ئىسھاق ئىبنى ئىبراھىم ئىبنى مۇخلەد ئەلھەنزالى ئەلمەرۋەزى، ”ئەبۇيەئقۇب“، ئاتىسى مەككە يولىدا تۇغۇلغاچقا ئىبنى راھۆيە (يولدا تۇغۇلغان كىشىنىڭ ئوغلى) دەپ ئاتالغان، ھەدىس، فىقھى ۋە تەقۋادارلىقتا كاتتا ئىماملارنىڭ بىرى، زامانىدىكى خۇراسان ئەللامىسى، ئىمام ئەھمەد، بۇخارى، مۇسلىم، تىرمىزى، نەسەئى ۋە باشقا ئالىملارنىڭ ئۇستازى. ھەدىس توپلاش ئۈچۈن يۇرتمۇيۇرت كەزگەن، ھەدىس رىۋايەت قىلىشتا راستچىللىقى بىلەن شۆھرەت قازانغان، نىيشاپۇرغا جايلىشىپ شۇ يەردە ۋاپات بولغان. ”ئەلمۇسنەد“ قاتارلىق بىرقانچە ئەسەر قالدۇرغان.

ئىبنى خۇزەيمە ــ ابن خزيمة (ھىجرىيە 223 ــ 331 مىلادىيە 838 ــ 924)

ئىبنى خۇزەيمە: مۇھەممەد ئىبنى ئىسھاق ئىبنى خۇزەيمە ئەسسەلەمى، (ئەبۇبەكىر)، ئىبنى خۇزەيمە دەپ تونۇلغان، كاتتا ھەدىسشۇناس ئالىم ۋە ئۆز زامانىدىكى نىيشاپۇرنىڭ ئىمامى، ھەدىس ئىلمىدە يېتىشكەن مۇجتەھىد فەقىھ ئىدى، ئىراق، شام، ھىجاز ۋە مىسىر قاتارلىق يۇرتلارغا بېرىپ ئىلىم تەھسىل قىلغان، ئىمام سۇبكى ئۇنىڭغا (ئىماملارنىڭ ئىمامى) دەپ لەقەم قويغان، قالدۇرغان ئەسەرلىرى 140 تىن ئاشىدۇ، مەسىلەن: ”ئەتتەۋھىيد ۋە ئىسباتۇ سىفەتۇررەب“، سەھىھۇ ئىبنى خۇزەيمە دەپ ئاتالغان ”مۇختەسەرۇل مۇختەسەر“ قاتارلىقلار.

ئىبنى رەزىين ــ ابن رزين

ئىبنى رەزىين: مۇھەممەد ئىبنى ئىيسا ئىبنى ئىبراھىيم ئىبنى رازيىن ئەتتەيمي ئەلئەسفاھاني، (ئەبۇ ئابدۇللاھ)، قىرائەتشۇناش ۋە تىلشۇناس ئالىم، قىرائەتلەردە ”ئەلجامىئۇ“ ۋە ”رەسمۇل قۇرئان“ دېگەن كىتابلارنى يازغان،

ئىسرائىل ــ الإسرائل

ئىبرانىيچە سۆز بولۇپ مەنىسى ”ئاللاھنىڭ بەندىسى“ دېمەكتۇر. ئۇ يەئقۇب ئەلەيھىسسالامنىڭ كىيىنچە ئاتالغان ئىسمى ياكى لەقىمىدۇر.

www.munber.org

ئىسرائىل ئەۋلادى ــ بني إسرائيل

يەئقۇب ئەلەيھىسسالامنىڭ جەمەتى ۋە كېيىنكى نەسلىنى بىلدۈرىدۇ، بۇنىڭدىن يەھۇدىيلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

ئىبنى مۇنزىر ــ محمد بن إبراهيم (ھىجرىيە 242 ــ 319 مىلادىيە 856 ــ 931)

ئىبنى مۇنزىر: مۇھەممەد ئىبنى ئىبراھىم ئىبنۇل مۇنزىر ئەننىيشاپۇرى، (ئەبۇبەكرى)، مۇجتەھىد فەقىھ، ھەدىسشۇناس، مەككە شەيخى ئىدى، مىسلىسىز ئېسىل ئەسەرلەرنى يېزىپ قالدۇرغان، مەسىلەن: "ئەلمەبسۇت"، "ئەلئەۋسات فىسسۇنەن ۋەلئىجمائى ۋەلئىختىلاف"، "ئەلئىشرافۇ ئەلە مەزاھىبۇ ئەھلىل ئىلىم"، "ئىختىلافۇل ئۇلەمائ"، "تەپسىرۇل قۇرئان" قاتارلىقلار. مەككىدە ۋاپات بولغان.

ئىمران ئىبنى ھۇساين ــ عمران بن حصين

ئىمران ئىبنى ھۇساين ئىبنى ئۇبەيد ئەلخۇزائى، (ئەبۇنۇجەيد)، تونۇلغان ئالىم ساھابە، ھىجرەتنىڭ 7 ـ يىلى مۇسۇلمان بولغان، خەلىپە ئۆمەر تەرىپىدىن بەسرىگە دىن ئۆگىتىش ئۈچۈن ئەۋەتىلگەن فەقىھ ساھابىلارنىڭ بىرى، كېيىن بەسرىگە قازى بولغان، 130 ھەدىس رىۋايەت قىلغان. ھىجرىيە 52 ـ يىلى (مىلادىيە 672 ـ يىلى) ۋاپات بولغان.

ي

يەئقۇب ئەلەيھىسسالام ــ يعقوب عليه السلام

يەئقۇب ئەلەيھىسسالام: ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ ئوغلى بولسا ئىسھاق ئەلەيھىسسالامنىڭ ئوغلى ھەمدە پەيغەمبەر. ئۇ يۈسۈف ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاتىسى بولۇپ "ئىسرائىل" دەپمۇ ئاتالغان. بەنى ئىسرائىل مۇشۇ يەئقۇب ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەۋلادلىرىنى كۆرسىتىدۇ، كەنئان (ھازىرقى پەلەستىن) دە ياشىغان، كېيىنكى چاغلاردا مىسىرغا بېرىپ ئوغلى يۈسۈف ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىدا تۇرغان.

يەھۇدىي ــ اليهودي

يەھۇدىي: يەھۇدىيزم دىيانىتىگە ئېتىقاد قىلىدىغان كىشى. يەھۇدىيلار ئەجدادى يەئقۇب ئەلەيھىسسالامنىڭ 12 ئوغلىنىڭ بىرى بولغان يەھۇزاغا مەنسۇب قىلىنىدۇ.

يەھيا ئىبنى ئەبۇكەسىير ــ يحيى بن أبو كثير

يەھيا ئىبنى ئەبۇكەسىير دەپ تونۇلغان، ئىسمى يەھيا ئىبنى سالىھ ئەتتائى ئەلىيەمامى، (ئەبۇنەسر)، زامانىدىكى ئاتاقلىق ئالىم، مەدىنىدە ئون يىل كاتتا تابىئىيلارغا شاگىرت بولۇپ ئىلىم تەھسىل قىلغان، بەنى ئۇمەييە جەمەتىنى تەنقىد قىلغانلىقى ئۈچۈن ئۇرۇلۇپ سولانغان، ئىشەنچلىك ھەدىس ئالىمى، ھىجرىيەنىڭ 129 ـ يىلى (مىلادىيە 747 ـ يىلى) ۋاپات بولغان.

يەزىيد ئىبنى زۇرەيئ ــ يزيد بن زريع (ھىجرىيە 101 ــ 182 مىلادىيە 720 ــ 798)

www.munber.org

يەزىيد ئىبنى زۇرەيئ، (ئەبۇمۇئاۋىيە) ئەلبەسرى، زامانىدىكى بەسرىنىڭ ئاتاقلىق ھەدىس ئالىمى، ئىمام ئەھمەد ئۇنى ماختىغان.

يەھيا ئىبنى يەئمۇر ــ يحيى بن يعمر

يەھيا ئىبنى يەئمۇر ئەلۋەشقى ئەلئۇدۋانى، (ئەبۇسۇلايمان)، قۇرئانغا بىرىنچى بولۇپ چېكىت قويغان ئالىم، تابىئىلاردىن، يەزىيد ئىبنى ئەلمۇھەللەبكە خۇراساندا كاتىب بولغان، قۇتەيبە ئىبنى مۇسلىم تەرىپىدىن رەي شەھرىگە قازى بولغان. ھىجرىيە **129** ـ يىلى (مىلادىيە **746** ـ يىلى) ۋاپات بولغان.

يەزىيد ئىبنى ئەبۇھەبىيب يزيد بن أبي حبيب (ھىجرىيە 53 ــ 128 مىلادىيە 673 ــ 745)

يەزىيد ئىبنى ئەبۇھەبىيب، ئىسمى يەزىيد ئىبنى سۇۋەيد ئەلئەزدى.

www.munber.org